

Тадқиқот **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 19
31 август

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
7-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
19-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-7**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
19-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-7**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 август 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 125 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

1. Тожибоева Дилфузахон Ахмадалиевна Л.Н.ТОЛСТОЙ И ЕГО ПУБЛИЦИСТИКА	9
2. Bultakov Abdurasul FRAZEOLOGIK LUG'ATLARDA FRAZEMALARNING PARADIGMATIK XUSUSIYATLARI	11
3. Qurbanova Nurjahon Jumaqulovna, Jumayeva Oygul Ibodulla qizi THE METHODS OF TEACHING AND IMPROVING READING SKILLS	13
4. Qurbanoyozova Gavhar Allambergenovna TIL RIVOJLANISHINING ICHKI VA TASHQI QONUNLARI	15
5. Rajapova Ruzigul EFFECTIVE SOLUTIONS TO PROBLEMS OF LEARNING LISTENING SKILL	17
6. Shodmonova Mukhabbat Alijonovna, Anvarjonov Ummon Akmaljon o'g'li WATER POLLUTION	18
7. Turaev Shakhzod Erkin o'g'li “THE MAIN OBSTACLES IN LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE AND WAYS TO OVERCOME THEM”	20
8. Бадалова Манзура Таваккалжоновна, Нишонова Зулфизар Нематовна «КАК ПИСАТЬ СОЧИНЕНИЯ И ИЗЛОЖЕНИЯ « В ШКОЛАХ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ	21
9. Ибрагимова Махмуда Ураловна, Юлдашева Карима Хатамовна ИЗМЕНЕНИЯ В ГЛАГОЛЬНОЙ ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ПОСЛЕДНИЕ ДЕСЯТИЛЕТИЯ XX в.	23
10. Абдулаева Гулхумор Файзуллаевна, Йулдашева Мухаррамон Таваккаловна «КАК Я ПОЛЬЗУЮСЬ ИННОВАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ»	25
11. Курбонов Боходир Турсунович, Иминов Фарходбек Махаммадисроилович «РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ»	27
12. Турсунова Дилфуза Адиловна, Абдурахмонова Завра Абдулпатаевна МОДЕЛЬ ПЕДАГОГА	29
13. Эгамбердиев Абдурахмат Тошбоевич, Исакова Сайёрахон Уткирова «УРОК РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ»	31
14. Qulbulov Sherquzi Toshtemirovich LEKSIKOGRAFIYANI AVTOMATLASHTIRISH XUSUSIDA	33
15. Rahimova Mohira Abdusalomovna ALISHER NAVOIY HIKMATLARIDA TILGA E'TIBOR VA ULARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	35
16. Sattarova Mukarramxon Abdusaminovna КО'RISH OSONMI? (ONA TILI VA ADABIYOT O'QITUVCHILARIGA YORDAM)	37
17. Амонова Замира Бўриевна РОЛЬ СЛОВЕСНЫХ МЕТОДОВ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	39
18. Эгамбердиева Нафиса Исмаиловна О КОНЦЕПТЕ «СТЫД» В РУССКОЙ И УЗБЕКСКОЙ КУЛЬТУРЕ	41
19. Шухратхон Имяминова ТИЛЛАРДА ФРАЗЕОЛОГИЯ МУААМОСИНИ ҚИЁСИЙ ЎРГАНИШ МАСАЛАЛАРИ	45

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

---

20. Шуҳратхон Имаминова, Жамшидбек Давронов	
НЕМИС КЎЗГУСИДА ФАРФОНА ТАСВИРИ	47
21. Dexqonova Maximda Shuxratovna	
SO'Z –GAPLARNI O'RGATISH JARAYONIDA NUTQ O'STIRISH	49
22. Abdullayeva Holida Oqiljon qizi	
INGLIZ TILI FANIDA O'QISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH	51
23. Abduqahhorova Xosiyat Abdurasul qizi	
BADIY MATNLARDA ANTISEMİK BIRLIK LARNING NUTQIY IFODALANISH	53
24. Gulmatova Gulnoza Nuridinovna	
ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	56
25. Masharipova Donoxon Atabekovna	
ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNING BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI	58
26. Abdullayeva Zilola Obidjon qizi	
INGLIZ TILI FANINI O'QITISHDA NUTQ FAOLIYATI	60
27. Ortikova Gulnoza Ortikali qizi	
HOW TO CHALLENGE PUPILS TO LEARN ENGLISH	62
28. Saydullayeva Yulduz Kamilovna, Meliboyeva Gulbahor Rustamovna	
PRONUNCIATION AND ITS IMPORTANCE IN LEARNING ENGLISH	64
29. To`raqulova Maftuna Abdurazzoq qizi	
ROLE OF LITERATURE IN LANGUAGE LEARNING AND TEACHING	66
30. Xo`janova Sarvinoz Bobonazarovna	
„QADRİNG BALAND BO`LSIN ONA TILIM”	68
31. Yusupaliyev Bekzod Nematovich, Jo`rayeva Gulziyo Saydulla qizi	
ONA TILI VA ADABIYOT FANLARINI O'QITISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI	69
32. Abdullayeva Sanoatxon Obidovna	
ONA TILI FANLARI UCHUN “MATN” — ENG YIRIK SINTAKTIK BIRLIK	71
33. Abdurahmonova Minoraxon Abdurahmonovna	
ONA TILI FANLARIDA KO'CHIRMA GAPLI QO'SHMA GAPLARNING USLUBIYATI	72
34. Abdurazakova Moxibonu Abdusaitovna	
“CHET TILLARINI O'QITISHDA INNAVATSION METODLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH”	73
35. Annaqulova Xurshida Umrzoqovna	
O'QUVCHILAR YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIKTANTNING AHAMIYATI	74
36. Badalboyeva Zuhra Abdunosirova	
THE USE OF PROVERBS IN TEACHING ENGLISH TO SCHOOLCHILDREN, TO DEVELOP THEM NOT ONLY IN EDUCATION BUT ALSO IN UPBRINGING	76
37. Boboyeva Iqlima Isomiddinovna	
ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	77
38. Erdonova Muxabbat Xursandovna	
ADABIY TILNING O'QUVCHILAR NUTQINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI	79
39. Esbosinova Zuxra Maxsetbaevna	
ABBAZ DABILOV SHIĞARMALARINDAĞI FRAZELOGIZMLERDIŃ SEMANTIKALIQ TÚRLERINIŃ QOLLANILIWI	81
40. Fuzaylova Nozigul Nutfulloyevna, Abdurahmonova Muhabbat	
PARONIMLAR VA VARIANTDOSH SO'ZLARNI FARQLASH BO'YICHA	83
41. Islomova Adiba Adukarimovna	
NAVOIY ASARLARINING O'ZIGA XOSLIGI	84

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

---

42. Karimov Farxod Toshtemirovich	
NUQTA VA VERGUL QO'LLANILISHINING LINGVOPSIXOLOGIK ASOSLARI	86
43. Khamraliyeva Zukhra Botiraliyevna	
DIFFICULTIES IN USING VISUAL AIDS IN TEACHING ENGLISH	88
44. Kurbanov Abbas Hasanovich	
INNOVATIVE METHODS IN TEACHING ENGLISH	90
45. Maxsitaliyeva Muqaddam Davlatboyevna	
INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE	92
46. Palvanova Nargiza Jabborbergenovna	
XALQ DOSTONLARIDA SHEVAGA XOS FE'L SHAKLLARINING QO'LLANISHI.....	94
47. Qarshiyeva Zilola Nuriddinovna	
QIPCHOQ SHEVALARIDA HARAKAT FE'LLARINING AYRIM XUSUSIYATLARI.....	96
48. Toshxo'jayeva Dilafro'z G'ofurovna	
O'QUVCHILAR YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA YOZMA ISHLARNING AHAMIYATI	98
49. Tuychiyeva Gulnoza Ismayilovna	
THE ROLE OF GAME-BASED AND SIMULATION –BASED APPROACH TO IMPROVE SPEAKING SKILLS.....	100
50. Ummataliyev Baxromjon Baxtiyorjon	
O'ZBEK TILIDA URG'ULAR YUZASIDAN BA'ZI MULOHAZALAR	102
51. Urazova Iroda Pulatbaevna,	
NAVOIY ASARLARI MATNIDA ISHLASH.....	105
52. Xoliqulova Gulshan Yorqulovna	
MAKTABLARDA ALISHER NAVOIY IJODINI O'RGATISHDA INNOVATSION SHAKLLARNING QO'LLANILISHI.....	107
53. Dildora Xudayberganova	
XORAZM DOSTONLARIDA UCHRAYDIGAN “-DIN”, “-DAYIN” AFFIKSLI O'XSHATISHLI BIRLIKLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI	109
54. Ziyadullayeva Dildora G'ulomjanovna	
O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ELLIPSIS HODISASINING VOQEALANISHI	111
55. Намазова Зульфия Эшкобиловна	
ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ.....	113
56. Mirjalol Abdurahimov	
SOME PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH AT SCHOOL	115
57. Jalilova Dilorom Abdug'afforovna	
ALISHER NAVOIYNING “SAB'AI SAYYOR” DOSTONIDA RANG SEMALI LEKSEMALARNING TASNIFI	117
58. И.Б.Маттиев, А.Э.Эрназаров	
ДАРС МАШФУЛОТЛАРИ - МУАММОЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМИ.....	119
59. И.Б.Маттиев, А.Э.Эрназаров	
ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА СИФАТ ВА САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ	122

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Л.Н.ТОЛСТОЙ И ЕГО ПУБЛИЦИСТИКА

Тожибоева Дилфузахон Ахмадалиевна
учитель русского языка и литературы
города Ферганы
номер тел: +99891 112 12 65
omonillaevaz@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются первые произведения писателя, художественная выразительность Л.Н.Толстого, способы и приемы их включения в ход публицистических рассуждений.

Ключевые слова: встреча с крестьянами, народная жизнь, отделенной от первой почти половиной века, преступности земельной собственности, умение говорить просто.

Проблемы публицистики принадлежит к числу наименее изученных в нашей литературной науки .Недостаточно полно изучена и публицистика Льва Толстого. Мало изучено идейное содержание его статей и трактатов. Публицистика Л.Н.Толстого возможно , не меньше чем его художественное творчество отразила широту интересов писателя, глубину его связи с народной жизнью, остроту восприятия окружающего. При чтении публицистических произведений Л.Н.Толстого, наряду со страстью тона и остротой в постановке общественных вопросов, читатель обращает внимание на их насыщенность образными, изобразительными элементами. Л.Н.Толстой мастерски воссоздает в ней обстановку деревенской страды. Статья «Кому у кого учиться писать, крестьянским ребятам у нас или нам у крестьянских ребят». принадлежит к серии ранних педагогических статей. Таким образом при обучении русскому языку существенным становятся значения внешней среды и языка обучения (родная - родной! Неродная - неродной) Ситуация родной язык - неродная среда детально разрабатывается традиционной педагогикой ситуация родной язык - народная среда вполне укладывает в рамки проблематики межкультурного взаимодействия, ситуация неродной язык - неродная среда последовательно и системно практически не изучается. На самом деле каждое занятие по литературному языку - это перекресток культур, это практика ежкультурной коммуникации, потому что каждое иностранное слово отражает иностранный мир и иностранную культуру: за каждым стоит обусловленное национальным сознанием представление о мире.

Толстой- публицист тоже немало размышлял о свойствах языка, и его не удовлетворял гостподствовавший гладкий, т.е.стертый язык журнальных статей и он неутомимо искал новых путей и возможностей в этой области. Стиль Толстого публицистика складывался в период, когда русский литературный язык вследствии общей демократизации культуры вобрал в себя множество речевых потоков. В выработке правильной артикуляции большую роль играют выразительное чтение и заучивание стихотворений. Стихотворениями можно пользоваться и для закрепления грамматических тем. Следует отметить роль песен при усвоении правильной артикуляции специфичных звуков и интонационных особенностей изучаемого языка. Так как в песнях передается дух народа, а также особую роль наглядно - иллюстративных материалов, помогающих ученикам ближе познакомиться с той страной и народом. Языку, которого они обучаются это картинки, фотографии, национальная одежда, национальные песни и др. Как в ранней статье в позднейшей работе мы находим зримые картины народной жизни, образные зарисование

и сцены, тонко подмеченные детали и здесь чувствуется, что статью писал не только публицист, но и великий художник. В восточах с крестьянами автор рисует ряд живописных картин, дополняющих одна другую и создающих своего рода художественную панораму крестьянской жизни, естественно вошедшую в ткань публицистической статье.

Характерной особенностью языка Л.Н.Толстого в его публицистике было умение говорить просто о самых сложных предметах и явлениях, умение в одной фразе выразить многообразную мысль, охватывавшую различные стороны явления в их взаимосвязи и взаимопроникновении. Сила воздействия языка Л.Н.Толстого - в его необычайно богатой смысловой емкости и эмоциональности.

Литература:

1. Толстой Л.Н.Полное собрание сочинений в 90.т.37.Юбилейное издание –М,Гостиздат,1928-1958.-С.53
2. Маймин Е,А, Л.Н.Толстой –М.Наука,1980.-С.37
3. Ковалев В.А.Поэтика Льва Толстого. Истории.Традиции-М.1983.-С.45

FRAZEOLOGIK LUG'ATLARDA FRAZEMALARNING PARADIGMATIK XUSUSIYATLARI

Bultakov Abdurasul
O'zMU magistranti
Telefon: +998999374794
E-mail: bultakov.abdurasul@mail.ru

Annotatsiya: Maqola frazeologik birliklar va ularning paradigmatishusiyatiga bag'ishlangan bo'lib tahlil manbai sifatida Sh.Rahmatullayevning «*O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*» olingdi. Maqolada asosan frazemalarning morfologik jihatlari ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Frazeologik lug'at, paradigmatis forma, egalik afiks, tuslanuvchi iboralar, leksik birliklar, so'z komponentlar, son formasi, frazema.

Lug'atlar ma'lum xalq manaviyati va milliy madaniyatini kelajak avlodlarga yetkazib berishda muhim o'rinnegallagan isbot talab qilmaydigan xazinalar jamlanmasidir. Lug'atlar ayrim ijtimoiy vazifalar bajarishi, jumladan, o'quvchiga muayyan hodisa yolki holat haqida ma'lumot berishi, uni o'z ona tili va o'zga tillardagi so'zlar bilan tanishtirishi, tilni, uning lug'at tarkibini takomillashtirish va tartibga solishga yordam berishi bilan katta ahamiyatga ega bo'lib, doimo zamonaga hamnafas tarzda mukammalashib borishi zarur hisoblanadi.

Frazeologik lug'atlarning tildagi o'rni esa nechog'lik muhim va qimmatli ekanligini tessavur qilish qiyin emas. Frazeologik lug'atning so'zligi ibora bo'lib, u frazeologik birliklarni tavsiflaydi. Bunday lug'atlardan biri **Sh.Rahmatullayevning** «*O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*» dir [1].

Iboralarning paradigmatis formalari (turlanishi tuslanishi kabilar) dastavval ularning qaysi so'z turkumiga mansub ekanligi bilan belgilanadi. Lug'atlarda aks etgan frazeologik birliklarning asosiy qismi Fe'l so'z turkumiga mansub bo'lib ular tuslanadi. Agar iboraning ichki sintaktik qurilishi gapga teng bo'lsa ular tuslana olmaydi, doim 3 shaxs formasida turadi. Masalan: *tan olmoq* iborasini tuslab bo'lmaydi.

Biz Sh.Rahmatullayevning «*O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*» ni tahlil manbai sifatida oldik va lug'at tarkibidagi T harfi ga tegishli barcha iboralarni berib o'tdik. Tahlilga olingan lug'atda T harfi bilan 108 ta ibora berilgan:

Fe'l so'z turkumiga oid iboralar: *Tabiatini xira qilmoq, Tabiatি tirriq bo'ldi, Tan bermoq, Tanbeh bermoq, Tanbehini berdirmoq, Tan olinmoq, Tan olmoq, Ta'rifini olmoq, Tashvishga solmoq, Tashvishga tushmoq, Tashvish tortmoq, Tashvish chekmoq, Ta'zir bermoq, Ta'zir yemoq, Ta'zirini berdirmoq, Ta'zirini bermoq, Ta'zirini yemoq, Taqdirga tan bermoq, Tegib ketmoq, Tegmoq, Temirni qizig'ida urmoq, Tepa sochini tik qilib yubormoq, Tepa sochi tik bo'lib ketdi, Tepa sochi tikka bo'ldi, Tepa sochi tikkaydi, Terisiga sig'may ketmoq, Terisiga somon tiqmoq, Ter to'kmoq, Til biriktirmoq, Til bormaydi, Tilga kelmoq, Tilga kirmoq, Tilga olinmoq, Tili bir qarich bo'ldi, Tili bormadi, Tiliga tushmoq, Tilini besh qarich qilmoq, Tilini bir qarich qilmoq, Tilini tishlamoq, Tilini uzun qilmoq, Tilini qisiq qilmoq, Tilini qismoq, Tilini qichishtirmoq, Tili uzun bo'ldi, Til tegizildi, Tinkasi quridi, Tishining oqini ko'rsatmoq, Tomonini olmoq, Tosh otmoq, Toqatini toq qilmoq, Tumshug'ini suqmoq, Turib olmoq, Turmushga chiqmoq, Turmush qurmoq, Tuya qilmoq, To'ydan oldin nog'ara qoqmoq.*

Sifat so'z turkumiga oid iboralar: *Tabiat xira, Tegirmonga tushsa butun chiqadigan, Tekkanga tegib, tegmaganga kesak otadigan, Tepsa-tebranmas, Teringga somon tiqilgur, Tili qisiq, Terisi suyagiga yopishgan, Tili bir qarich, Tili bir quloch, Tili uzun, Tirnoqdan kir izlamoq, Tomdan tarasha tushgandek, Tog'ni talqon qiladigan, To'rt ko'z, To'g'ri kelgan*

Ot so'z turkumiga oid iboralar: *Tap tortmaslik, Terisiga sig'may I, Tikkan ko'zlar, Til degan bir qarich, Tortgan azob, Turgan gap, Tuya ko'rdingmi yo'q, To'rt og'iz, To'rt tarafi quibla, To'rt ellik.*

Ravish so'z turkumiga oid iboralar: *Tayoqni alif deguncha Ter to'kib, Ter to'kib, Tor kelib qolganda, To'rt gapning birida.*

Fe'l frazeologik birliklarning leksik tarkibida, Fe'l so'z komponentdan tashqari boshqa so'z turkum ham qatnashadi. Bunday so'z komponent ko'pincha ot bilan ifodalanib, uning tarkibida egalik afiks qatnashadi. Masalan: *Tagiga yetmoq, Teri to'kildi, Tili boradi, Tili chiqdi, Tili qisildi,*

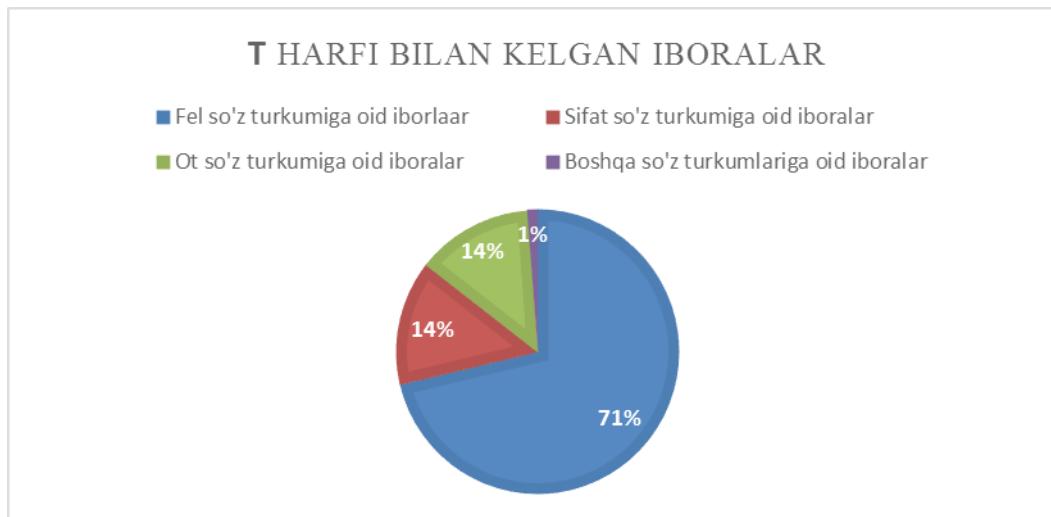
Tili qichidi, Tobi qochdi, Tishi o'tmaydi, Tilini qichitmoq, Tiliga olmoq.

Ba'zi iboralar sintaktik qurulishiga ko'ra teng bo'lib, doim 3 shaxsda ishlatiladi. *Tepa sochi tikka turdi, Tepa sochi tik turdi, Tarvuzi qo'lting'idan tushdi, Temirni qizig'ida bosmoq, Tishini tishiga bosmoq, Tirnoq orasidan kir izlamaoq, Teri to'shini ters kiyib olmoq, To'nini teskari kiyib olmoq.*

Ayrim iboralarda ot komponentga egalik afikslarning faqat ko'plik formalari qo'shiladi (3 shaxs egalik afiksi son jihatdan neytral): *gapingiz bir joydan chiqdi.*

Ot so'z komponentga tugaydigan ayrim iboralar kelishikda o'zgaradi, son formasini o'zgartiradi: *Tilining uzun bo'lgani, Tushiga kirmaslik, Tosh bag'ir, Tosh bag'irlarga, Tosh yurak, tosh yuraklarni.*

Misollardan ko'rinish turibdiki, tuslanish, egalik afiksini olib o'zgarish odatda kishi bilan bog'lanishda yuzaga keladi, narsa predmet bilan bog'lanishda esa doim 3 shaxs tuslovchi yoki egalik afiksi keladi.

Xulosa o'mida taniqli fransuz yozuvchisi A.Frans bildirgan fikirlarni keltrib o'tamiz "...lug'at – alfavit tartibida joylashtirilgan xazina. Agar yaxshiroq o'ylab ko'radigan bo'lsak, lug'at – bu kitoblarning kitobidir". Demak har qanday tilning rivojlanishida uning leksikasi tez, sezilarli va jiddiy o'zgarishlarga uchraydi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. Т. Ўқтувчи, 1978.

THE METHODS OF TEACHING AND IMPROVING READING SKILLS

*Qurbanova Nurjahon Jumaqulovna
ESL teacher of school №30, Karmana district
Phone number: +998933140183*
*Jumayeva Oygul Ibodulla qizi
ESL teacher of school №12, Zarafshan city
Phone number: +998930853444
oygulibodullayevna@gmail.com*

Abstract: The education demanded always move along with global technological development. In relation to education, teaching and learning in the class was demanded to be innovative and creative. This article discussed various teaching strategies, the effects of the teaching strategies on students' attitude towards learning, and the effects of the teaching strategies on students' academic performances.

Key words: reading, skill, intensive and extensive reading, oral and silent reading.

Reading is one of the English skills as part of four essential skills such as speaking, listening and writing. It is the way to understand written messages. According to researchers, reading means a result of interaction between the writer's mind and the reader's mind. It is the way how the reader tries to get the message or the intended meaning from the writer. In this process, the reader tries to create the meanings intended by the writer, the reader can get the point. Reading can be defined as the instantaneous recognition of various written symbol with existing knowledge and it also can be defined as comprehension of the information and the idea communicated.

There are many reasons why knowing how to read is important. In order to function in today's society one must know how to read. Understanding instructions on a medicine bottle, filling out job applications, reading road signs, writing and responding to emails, and even following a map are some of the normal day-to-day activities that involve reading. Reading is required in order to find a substantial job. Reading is required for reading reports and memos, responding to employees, and accomplishing tasks. Failure to master reading skills will lead to slower job performance. Knowing how to read leads a child to success in the world economy. Proficient readers will be able to obtain new skills needed for the fast-changing global marketplace. In order to master reading, children are presented with many building blocks that help them develop the ability to read. These include talking and listening, opportunities to see prints and books, phonological awareness, letter, recognition, and opportunities to hear books read aloud. Reading aloud to children benefits their chances of becoming a successful reader. "Reading aloud, with children participating actively, helps children learn new words, learn more about the world, learn about written language, and see the connection between words that are spoken and words that are written".

Reading aloud to children can increase a child's vocabulary, increase listening comprehension skills, promote syntactic development, and lead to word identification. "Read-aloud provides a wonderful opportunity to promote children's love of literature, and they can be a treasured time together".

Reading can be categorized into some types regarding the purpose of the readers. In this regard, that purpose three types of reading, namely academic reading, job-related reading, and personal reading. There are students who do not fully master the building blocks of reading when presented in kindergarten through second grade. It is important for educators to find the best teaching strategies to meet the needs of the students who are not proficient in reading. Administrators and educators must research the best strategies to meet the needs of the struggling readers in order to direct them in the way of success, graduation, and global readiness.

Children come into the classroom five days a week with many different challenges and struggles to grow academically. There are students who have living situations that have influenced their reading proficiency. This includes parents that work long hours, parents who speak limited English, parents who have medical conditions that prevent family involvement, and even parents who are not proficient in reading. The problem happens when students fall behind because they have struggled in reading and comprehension. Reading can affect all other subjects in school.

Genres of reading that belong to academic reading are textbooks, thesis, essays, papers, references material, editorials and so on. Types of reading which are job-related reading are such as memos, applications, schedule, letters or emails, reports and so on. Genres of reading that belong to personal reading are such as newspapers, magazines, invitations, novels, short stories, etc. There are some reading performances proposed by Brown:

1) Oral and silent reading. Oral reading is the first performance done by the learners. This is aimed to serve as an evaluation check on bottom-up processing skills, double as pronunciation check, and serve to add some extra student participation if the teachers want to highlight a certain short segment of a reading passage. However, practically, the learners will find it difficult to comprehend texts if they read orally. They need to read silently because the readers can rehearse the next paragraph and other readers will not lose their attention for other readers who are reading aloud.

2) Intensive and extensive reading. Intensive reading attempts to focus on linguistic or semantic details. The learners will pay more attention on the surface structure details to get the literal meanings, implications, rhetorical relationships, and others. This reading is sometimes called content related reading which deals with short texts. Extensive reading gives more concentration on the general understanding of a longer text. Extensive reading deploys to more than one page text which may be essays, articles, technical reports, short stories, and books. Although the learners read longer texts, they still have to comprehend the text as the main objective of reading. That is the reason which the teachers motivate their students to read.

Teaching is a process when a teacher sends materials to the learners consciously so that the learners can get new information based on their levels. The teaching of reading is transferring skills for language learners in which the goal is to make the learners able to read and get the ideas or understand any written texts. The teaching and learning process deals with how learners comprehend any texts consisted of words, numbers, symbol, etc. Reading aloud is also needed for the students. This is stated by Campbell in Richards saying that having students read silently and aloud will send a strong message that reading signifies for teachers and that student. To do this, the materials are focused on the students' favorites. It is believed that they can achieve the message of the texts.

In providing materials, teacher should consider materials which are interesting for the students. It is believed that they will gather the information from the text better. Besides, the teacher is expected to provide them with extra comprehensible materials. The teacher should create a lot of interesting reading activities which can raise the students' motivation in learning. To keep them in highly motivation, the teacher should be able to organize the teaching and learning process well. By adding materials which are one level higher, the students will have enthusiasm in joining the lesson. Moreover, an attractive way of teaching reading will contribute positive effects on the students' comprehension.

Teaching is defined as a process of showing or helping the learners or someone to learn how to do something, providing knowledge, causing to know or understand. In conclusion, teaching is giving any help from the teacher for students to run the process of learning well. In relation to the eight grade students of junior high schools, they study three kinds of genres namely descriptive, recount, and narrative. Students have to comprehend those text types to access knowledge from their environment. For that reason, the process of teaching reading should facilitate students to comprehend descriptive, narrative and recount.

BIBLIOGRAPHY

1. Rara Diska Nurhana, Improving students' reading skill through Interactive Multimedia
2. H. Douglas Brown, Longman 2001, Improving skills, especially the reading-writing
3. Jack C. Richards, Willy A. Renandya, Anthology of Current Practice Jack C. Richards, Willy A. Renandya

TIL RIVOJLANISHINING ICHKI VA TASHQI QONUNLARI

*Qurbonyozova Gavhar Allambergenovna
Qoraqalpog'iston Respublikasi
Amudaryo tumani 11-sonli mактабning
она тили va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon: +99899 065 71 69*

Annotatsiya: Maqolada til rivojlanishining tashqi qonuniyatları va ularning mamlakatning milliy tiliga va lingvistik guruhlarga ta'siri o'rganiladi. Ko'p millatli mamlakatlarning til siyosatini rivojlantirishda.

Kalit so'zlar: tashqi qonunlar, tilni rivojlantirish, ijtimoiy va hududiy dialektlar, tarixiy bosqich, qarz olish

Til rivojlanishining ikki xil qonuni mavjud: ichki va tashqi. Ichki qonunlar jamiyatning rivojlanishiga bog'liq emas, ular tilning fonetikasi va grammatic tuzilishidagi o'zgarishlarga asoslanadi. Ushbu ishda tilni rivojlantirish yo'llari sifatida talqin qilinishi kerak bo'lган tashqi qonunlar ko'rib chiqiladi. Til rivojlanishining tashqi qonuniyatları butun vaqt davomida tillarning o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillarni hisobga olgan holda shakllantirilgan.

Tashqi qonunlar ko'p jihatdan jamiyat va til tarixi o'rtasidagi munosabatlarga va inson faoliyatining turli jihatlariga bog'liq bo'lib, bu til tuzilishidagi doimiy o'zgarishlarga olib keladigan tashqi sharoitlarni nazarda tutadi. Shunday qilib, tilni ishlatishda hududiy yoki ijtimoiy cheklovlar hududiy va ijtimoiy dialektlarning shakllanishiga olib keladi. Til va ijtimoiy shakllanishlarning rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik jamiyatning tarixiy rivojlanishi jarayonida, xususan, milliy tillar va milliy adabiy tillarning shakllanishida uchraydi. Ijtimoiy hayotning murakkablashishi, jamiyat a'zolarining mehnat taqsimoti uslublar, stilistik navlar, ilmiy va kasbiy tafovutlar va boshqalarning shakllanishiga olib keladi. [1]

Biroq, ba'zi so'zlar va tushunchalarining yo'q bo'lib ketishi bilan birga, til doimiy ravishda yangilari bilan to'ldirilmoqda. Zamonaviy dunyoda inglizcha so'zlar o'zbek tiliga tobora ko'proq kiritilmoqda. Odamlar, asosan o'spirinlar va yoshlар, o'z nutqida ingliz tilidagi so'zlardan ko'p foydalanishadi. Yuqoridagi so'zlarning barchasi so'zlashuv nutqi bilan bog'liq bo'lishiga qaramay, bu shubhasiz boy o'zbek tilini o'zgartiradi va ma'lum darajada uni rivojlantiradi. Bu qarz olish har doim bo'lган. O'tgan asrlar davomida o'zbek jamiyatasi asosan rus tilida so'zlashdi, shuning uchun leksikonda leksemalar (ruchka, shkaf, umvalnik va boshqalar) so'zlar mavjud. Tillarning aralashishi, chunki til rivojlanishining yana bir tashqi qonuni ba'zi mamlakatlarning rivojlanish darajasi. Masalan, ingliz tilida so'zlashuvchi AQSh va Buyuk Britaniya dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari qatoriga kiradi. Shunga ko'ra, ingliz tili xalqaro tilga aylandi. Xuddi shu narsa tarixning turli bosqichlarida frantsuz va nemis bilan sodir bo'lган. Shuning uchun xalqaro tillar orasidan ko'plab so'zlar o'zbek tilida tezda odatiy holga aylandi.

Qarz olishga mutlaqo zid bo'lган til rivojlanishining tashqi qonuni ham mavjud. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ba'zi xalqlarning hududiy va ijtimoiy izolyatsiyasi dialektlarning shakllanishiga olib keladi. Ijtimoiy dialektlar muayyan ijtimoiy guruhlarning tilidir. Umumiy tildan faqat lug'atda farq qiladi. Ijtimoiy lahjalar orasida professional, guruhiy yoki korporativ tillar, jargon, yoshlар shivirlashi, argo [2] mavjud. Argo (o'g'rilar argo) dunyoda eng ko'p ishlataladi. Jargon og'zaki muloqotda odamlarni kasb, qiziqish yoki yosh asosida birlashtirgan alohida barqaror ijtimoiy guruhlар tomonidan ishlatiladigan nutq turi. Bularga, masalan: dasturchilar, qiziqishlar va yoshlар jargoni kiradi. Jargon umumiy tildan o'ziga xos lug'at va frazeologiyada va so'z hosil qilish vositalaridan maxsus foydalanishda ajralib turadi. Hududiy lahjalar butun tilning bir qismidir yoki uning lahjalaridan biridir, shuning uchun bir lahjani boshqa til yoki boshqa lahjalarga qarshi qo'yish mumkin, ular bilan umumiy til xususiyatlari orqali birlashadilar. Hududiy lahjalarda ovoz tuzilishi, grammatica, so'z shakllanishi va so'z birikmalarida farqlar mayjud. Bu farqlar ahamiyatsiz bo'lishi mumkin, shuning uchun bir xil tilning turli lahjalarida gapiradigan odamlar bir-birini tushunishlari mumkin. Bunga misol qipchoq lahjalar, og'iz lahjalar. Tilning rivojlanishidagi yana bir muhim tashqi omil bu davlatning til siyosati. Ko'p millatli davlatlardagi til siyosatiga alohida e'tibor berilishi kerak, chunki bunday mamlakatlarda bunday omillarni hisobga olish kerak. Ko'p tilli sifatida milliy tarkibiy va millatlararo munosabatlarning

o'ziga xosligi, individual tillarning va ularning tashuvchilarining ijtimoiy hayotdagi o'rni. Til siyosati leksik-semantik tizimga, xususan, ijtimoiy-siyosiy lug'atga va adabiy tilning stilistik farqlanishiga, tilning dialektal bo'linishiga va dialektal farqlarni yo'q qilishga, davlat tomonidan olib borilayotgan imlo islohotlariga ta'sir qiladi. O'zbekiston ko'p millatli mamlakatning yorqin namunasi bo'lishi mumkin. Endi bir necha davlatlar o'rtasida tillarni aralashtirish masalasi emas, balki bitta davlat ichida. Kichik til guruhlariga kelib chiqishini yo'qotmaslik, balki o'zlar olib boradigan o'z tili va madaniyatini rivojlantirishda davom etish imkonini beradi. Aks holda, tobora ko'proq tillar yo'q bo'lib ketish xavfi ostida deb tasniflanadi va ularni qaytarib berishning iloji bo'lmaydi. Hatto til oz sonli odamlarga tegishli bo'lsa ham, u yo'q bo'lib ketish arafasida qoladi va oxir-oqibat o'z faoliyatini to'xtatadi. Shuning uchun davlat ko'p millatli mamlakat hududida barcha tillarni saqlab qolish uchun ba'zi choralarini ko'rishi kerak. Masalan: ko'p millatli aholining istiqomat qiladigan mintaqalarida ikki tilli munosabatni saqlash zarur: o'quv yurtlarida milliy, davlat tili va alohida mintaqalarning tili parallel ravishda rivojlanib borishi va yashash uchun bir xil imkoniyatlarga ega bo'lishi uchun mintaqada ishlaydigan ikkita tilda dars berish. [3]. Shunday qilib, aytish mumkinki, til rivojlanishining tashqi qonuniyatları dunyo xalqlari tillari madaniyati va tarixini saqlashda muhim jihatdir. Qonunlar ularning ba'zilarining muqarrar ravishda yo'q bo'lib ketishiga yo'l qo'ymaydi, aksincha, ularning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning mavjudligi uchun qulay sharoit yaratadi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Grechko VA Tilshunoslik nazariyasi: darslik qo'llanma / V.A. Grechko.- M.: Oliy məktəb, 2003. - 7 b. 375
2. Yartseva V.N. Lingvistik entsiklopedik lug'at / V.N. Yartseva. M. Sovet entsiklopediyasi, 1990 y. 688. [Elektron manba]. - Kirish tartibi: <http://tapemark.narod.ru/les/>

EFFECTIVE SOLUTIONS TO PROBLEMS OF LEARNING LISTENING SKILL

Rajapova Ruzigul
Urgench state university , student
arozigulrajpova2201@gmail.com
Phone number: +998995948152

Annotation: This article informs about commonly encountered troubles such as phonological unawareness, background information, word recognition and reduced forms in getting effective listening skill. And also it gives possible solutions to advance listening comprehension.

Key words: issues in listening task, different audio materials, tape script , general meaning.

It is important to maximize efficiency of listening skill for foreign language learners. According to Rubin (1995), “For second language/foreign language learners , listening is the skill that makes the heaviest processing demands because learners must store information in short term memory at the same time as they are working to understand the information ” . In addition to this , they face up to the following obstacles :

Background information. It is actual fact that materials for listening comprehension consist of a mixed variety of scientific and cultural information. In Ahkam Hasan Assaf’s point of view, if foreign language learners do not know about the different aspects of second language culture, they will come across issues in listening comprehension. As a result, this brings about lack of absolutely complete comprehension. But by listening different audio materials related to any thing is the best solution to prevent possible troubles while testing listening. It can be significantly helpful for listening practice. It can increase background information significantly.

Phonological unawareness. Rost (2011) stated that effective speech recognition involved an automated knowledge of the phonotactic system of a language . That’s why some students who have lack of phonological knowledge have problems to comprehend proper phonemes during listening comprehension. For tackling this problem, students must gain phonological knowledge and listen tape script of words. Then revising by spelling phonemes is reliable practice to keep gained knowledge in mind.

Word recognition. Some of foreign learners tend to get stressed to learn new words. For this reason, they may have difficulties with dealing with new words during listening comprehension. According to the research of Andi Asmawati, 85 % of students stop listening and think about the meaning of the word while coming across an unknown word. Actually it doesn’t matter importantly all the time in order to answer questions properly. Andi Asmawati stated that because of this reason they miss vital data. In stead of paying particular attention to unknown words, they must try to comprehend general meaning of context. So ignorance of new word’s interpretation in the listening tasks is the best way to keep in touch with speakers if that word doesn’t have to be written in order to complete statements.

Reduced forms. Gary Buck considered that a test type is related to the redundancy tests in many ways. Andi Asmawati found out that many students have a lot of misunderstanding with releasing the meaning of reduced forms. It occurs owing to poor grammar knowledge. That’s why, it is crucial to get enough knowledge on grammar connected with redundancy for foreign language learners.

In conclusion, if language learners have eagerness to learn a foreign language they have to try to gain enough knowledge as well as regular practice. And also they should talk to native speakers by social networks. It would be natural and effective practice for them. Importantly, belief in their efforts is a key solution any problem.

References

1. J.Rubin & D.J.Mendelsohn , A guide for teaching of second language listening .
2. Ahkam Hasan Assaf , The DIFFICULTIES ENCOUNTERED by EFL LEARNERS in LISTENING COMPREHENSION as PERCEIVED by ECL STUDENTS at the ARAB AMERICAN UNIVERSITY - Jenin , 15.01.2015
3. M. Rost , TEACHING and RESEARCHING LISTENING second edition, 2011
4. Andi Asmawati, ANALYZING STUDENTS’ DIFFICULTIES TOWARD LISTENING COMPREHENSION, Volume 3, Number 3 December 2017
5. Gary Buck, TESTING LISTENING COMPREHENSION IN JAPANESE UNIVERSITY ENTRANCE EXAMINATIONS

WATER POLLUTION

*Shodmonova Mukhabbat Alijonovna
Andijon region, Shahrikhon district.*

*teacher of 25rd school
+998- 93-449-50-58*

*Anvarjonov Ummon Akmaljon o'g'li
Andijon region, Shahrikhon district.*

*student of 44 rd SPSS
+998- 93-069-65-47*

Annotation: In this article provides information on how to prevent pollution of water bodies.
Key words: Water pollution, public health problems, Marine pollution, nutrient pollution.

Water pollution is the contamination of water bodies, usually as a result of human activities. Water bodies include for example lakes, rivers, oceans, aquifers and groundwater. Water pollution results when contaminants are introduced into the natural environment. For example, releasing inadequately treated wastewater into natural water bodies can lead to degradation of aquatic ecosystems. In turn, this can lead to public health problems for people living downstream. They may use the same polluted river water for drinking or bathing or irrigation. Water pollution is the leading worldwide cause of death and disease, e.g. due to water-borne diseases.

Water pollution can be classified as surface water or groundwater pollution. Marine pollution and nutrient pollution are subsets of water pollution. Sources of water pollution are either point sources or non-point sources. Point sources have one identifiable cause of the pollution, such as a storm drain or a wastewater treatment plant. Non-point sources are more diffuse, such as agricultural runoff.

Pollution is the result of the cumulative effect over time. All plants and organisms living in or being exposed to polluted water bodies can be impacted. The effects can damage individual species and impact the natural biological communities they are part of.

The causes of water pollution include a wide range of chemicals and pathogens as well as physical parameters. Contaminants may include organic and inorganic substances. Elevated temperatures can also lead to polluted water. A common cause of thermal pollution is the use of water as a coolant by power plants and industrial manufacturers. Elevated water temperatures decrease oxygen levels, which can kill fish and alter food chain composition, reduce species biodiversity, and foster invasion by new thermophilic species.

Water pollution is measured by analysing water samples. Physical, chemical and biological tests can be conducted. Control of water pollution requires appropriate infrastructure and management plans. The infrastructure may include wastewater treatment plants. Sewage treatment plants and industrial wastewater treatment plants are usually required to protect water bodies from untreated wastewater. Agricultural wastewater treatment for farms, and erosion control at construction sites can also help prevent water pollution. Nature-based solutions are another approach to prevent water pollution. Effective control of urban runoff includes reducing speed and quantity of flow. In the United States, best management practices for water pollution include approaches to reduce the quantity of water and improve water quality.

"A Billion People Worldwide Lack Safe Drinking Water". About.com. Water is typically referred to as polluted when it is impaired by anthropogenic contaminants. Due to these contaminants it either does not support a human use, such as drinking water, or undergoes a marked shift in its ability to support its biotic communities, such as fish. Natural phenomena such as volcanoes, algae blooms, storms, and earthquakes also cause major changes in water quality and the ecological status of water.

Water pollution is a major global problem. It requires ongoing evaluation and revision of water resource policy at all levels (international down to individual aquifers and wells). It has been suggested that water pollution is the leading worldwide cause of death and diseases. Water pollution accounted for the deaths of 1.8 million people in 2015.

The organization Global Oceanic Environmental Survey (GOES) consider water pollution as one of the main environmental problems that can present a danger for the existence of life on

earth in the next decades. One of the main concerns, is that water pollution, heart phytoplankton who produce 70% of oxygen and remove a large part of carbon dioxide on earth. The organization proposes a number of measures for fixing the situation, but they should be taken in the next 10 years for being effective.

India and China are two countries with high levels of water pollution. An estimated 580 people in India die of water pollution related illness (including waterborne diseases) every day. About 90 percent of the water in the cities of China is polluted. As of 2007, half a billion Chinese had no access to safe drinking water.

In addition to the acute problems of water pollution in developing countries, developed countries also continue to struggle with pollution problems. For example, in a report on water quality in the United States in 2009, 44 percent of assessed stream miles, 64 percent of assessed lake acres, and 30 percent of assessed bays and estuarine square miles were classified as polluted.

Literature:

1. Pink, Daniel H. (April 19, 2006). "Investing in Tomorrow's Liquid Gold". Yahoo. Archived from the original on April 23, 2006.
2. Moss, Brian (2008). "Water Pollution by Agriculture". Phil. Trans. R. Soc. Lond.

"THE MAIN OBSTACLES IN LEARNING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE AND WAYS TO OVERCOME THEM"

Turaev Shakhzod Erkin o'g'li
The student of Uzbekistan State
World Languages University
Phone number: +998915173919

Annotation: The article is devoted to analysing the principal barriers that many students face in learning English and given several possible solutions to them. The primary purpose of the article is to increase the confidence of learners and convince them that they can learn a new language.

Key words: Obstacles, learning materials, overusing of native language, pronunciation and spelling, limited learning environment, watching, listening

Currently, English is considered one of the most commonly used language in the globe. Learners of this language can be found in nearly all the countries of the world. However, a huge number of people confront some obstacles while learning.

Below, we will see 5 main barriers in learning English as a second language and some possible solutions to them:

1. Not organized lessons
2. Overusing of native language
3. Pronunciation and spelling
4. Limited learning environment
5. Strong students dominate the class

The first problem is that many people cannot feel any improvement on themselves even they study something new in English daily. In most cases, the vital reason for that is their study is not organized. To reach something, to feel any improvement in this language, they should organise their learning materials and choose a good tutor for themselves, as well.

The second problem in learning English as a second language is overusing of native language in the classroom. This affects negatively both lessons and learners and slow down the learning process. It will be hard to reach expected results in this kind of atmosphere. Students have to try to speak in English as much as possible. They should be taught not to afraid of making mistakes, vice versa they can also learn from their mistakes.

The third problem for most learners is pronunciation and spelling. They can be somehow challenging but there are several possible ways to improve them. For instance, it is recommended to listen to different podcasts, music in English to improve pronunciation. And to better spelling and to do less mistakes, it is the most efficient way to practise writing words more and more in spare time.

In addition, most students complain about they are in the same level and are not feeling any progress in their study. This is because of limited learning environment. Students learn something new in the class but they do not usually practise it outside the classroom. The lack of practise at home makes them stay in the same level. One of the most beneficial ways to tackle this problem is that they cover their life with English. They should get used to do something in English outside the classroom such as watching movies in English or speaking in English with friends. It is also beneficial to read daily articles in intended language.

Besides that, one of the most common problems is that strong students dominate the class. Even, students are divided into groups according to their knowledge, there will be still differences in how students know and how quickly they can learn. In this kind of situation, it is better to pay attention less active students individually or make them to participate in class discussions.

When faced this kind of language barriers, it is highly recommended to overcome them through the advices given above.

References:

1. <https://learningenglishwithoxford.com>
2. <https://excelenglishinstitute.com/challenges-of-learning-english-as-a-second-language>

«КАК ПИСАТЬ СОЧИНЕНИЯ И ИЗЛОЖЕНИЯ « В ШКОЛАХ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

*Бадалова Манзура Таваккалжоновна
Андижанская область Шахриханский район 58 – школа*

*Учитель русского языка
Телефон: +998(93) 445 16 78*

*Нишионова Зулфизар Невъматовна
Андижанская область Шахриханский район 2 – ГСШИ*

*Учитель русского языка
Телефон: +998(93) 530 16 72*

Аннотация: Данная статья служит учителю своеобразной помощью в обучении учащихся правильному написанию изложений и сочинений.

Ключевые слова: единичные аспекты, грамматика првил, речевые ошибки, пунктуация.

Сочинения и изложения в школе занимают особое место: им в известном смысле подчинены все другие речевые упражнения. В сочинении школьник приближается к естественным условиям порождения речевых высказываний – к таким условиям, какие складываются в жизни.

Сочинение – это упражнение, с помощью которого учитель пытается сделать более совершенной естественную монологическую речь учащихся, стремится обогатить их опыт речевой деятельности.

Готовясь к устному рассказу и письменному сочинению, школьники планируют свою деятельность и учатся:

понимать заданную тему;

раскрывать тему и основную мысль;

передавать в тексте рассказа или сочинения свою позицию;

располагать материал в определенной последовательности, выделять смысловые части в тексте;

озаглавливать части (составлять план) и придерживаться его в конструировании связного текста, а в случае необходимости поменять последовательность;

использовать выразительные средства языка, строить синтаксические конструкции и связный текст.

Сочинения как устные, так и письменные различаются .

Известно, что умения и навыки связной речи при их спонтанном развитии не достигают того уровня, который необходим для полноценного обучения младших школьников.

Изложения, как и сочинения, являются составной частью уроков русского языка. Все сочинения, изложения выполняются под руководством учителя. В процессе подготовки и проведения этих работ необходимо вырабатывать:

умение коллективно, а в дальнейшем и самостоятельно составлять план действий при работе над изложением и сочинением;

умение излагать свои мысли по готовому плану сочинения и изложения;

умение строить предложение (правильно располагать в нем слова, видеть границы предложения);

умение находить наиболее точные и выразительные слова.

При выборочном изложении происходит тематический отбор материала на основе анализа текста, вычленения из него тех частей, которые относятся к данной теме, обобщения отобранного, устная и письменная передача содержания в определённой последовательности.

При выборочном изложении проводится грамматико-стилистический анализ текста, обращается внимание на построение предложений, установление связей между ними, происходит отбор соответствующей лексики и т.д.

При обучении выборочному изложению различаются следующие виды работы: 1) воспроизведение прочитанного по вопросам; 2) придумывание заголовок; 3) составление плана к прочитанному.

Изложение (устное и письменное) формирует умение в разных видах речевой деятель-

ности. с одной стороны, умение воспринимать текст на слух (аудирование) или зрительно (чтение), с другой – умение пересказывать текст устно (говорение) или письменно. Анализ исходного текста, его темы, идей, композиционных и языковых особенностей и последующее его воспроизведение формирует у учащихся умения связной речи (коммуникативные умения). Это умение раскрывать тему и основную мысль высказывания; умение собирать и систематизировать материал к высказыванию по такому источнику, как книга; умение планировать и создать высказывание с учётом его задачи, темы, основной мысли; умение строить монологические высказывания разных функционально-смысовых типов (описание, повествование, рассуждение) и др.

Отсюда следует вывод, что этап планирования своих действий при работе над изложением и сочинением в структуре речевого действия незаменим и отсутствие его приводит к нарушению единой системы развития связной речи в речевой деятельности. В ходе эксперимента работа будет строиться с использованием методических рекомендаций Г.С. Щеголевой, что позволит уделить особое внимание осознанию операционной стороны своей работы путем анализа осуществляемых действий.

Использованная литература:

1. В.А.ОНИЩУК «Урок современной школе.» 1989 год.
2. В.Г.НИОРАДЗЕ «Воспитание младших школьников в процессе обучения русскому языку в национальной школе». МОСКВА. ПЕДАГОГИКА. 1993год

ИЗМЕНЕНИЯ В ГЛАГОЛЬНОЙ ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ПОСЛЕДНИЕ ДЕСЯТИЛЕТИЯ ХХ В.

Ибрагимова Махмуда Ураловна
Андижанская область Шахриханский район 46 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998(99) 314 82 31
Юлдашева Карима Хатамовна
Андижанская область Шахриханский район 5 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998(95) 200 04 53

Аннотация: Эта статья является хорошим помощником при изучении учащихся глаголов.

Ключевые слова: лексический запас, динамизм языка, общественные перемены, лексический взрыв.

Язык - динамичная система, для которой способность к развитию является естественным способом ее существования. Наибольшие возможности развития имеет в языке лексический запас. Динамизм лексической системы языка - факт установленный и общеизвестный. Как правило, язык особенно быстро меняется в эпохи наиболее энергичной общественной деятельности людей. Стремительные общественные перемены, социальные потрясения, произошедшие в конце ХХ - начале ХХI вв., вызвали настоящий лексический взрыв, послуживший объектом пристального внимания исследователей языка.

Мы сузили свое исследование рамками глагола, т. к. он является важнейшей лексической единицей русского языка. Глагол, по утверждению В.В. Виноградова, относится к числу самых сложных и самых емких грамматических категорий; «глагол наиболее конструктивен по сравнению со всеми другими категориями частей речи» [1].

К тому же, как отмечает Т.В. Попова, «глагол по количеству объединяемых этой частью речи слов уступает лишь именам существительным», «он обладает значительным деривационным потенциалом и является основной слово порождающей силой любого словообразовательного гнезда, оказывая тем самым значительное влияние на всю деривационную систему русского языка» [2].

Наше исследование представляет собой один из возможных вариантов освещения указанной проблемы, поскольку семантическая и словообразовательная структура глагольных лексем соответствует изменениям, происходящим в жизни общества. В последние десятилетия ХХ в. именно заимствования, словообразование и семантические сдвиги проявили себя как наиболее активная сторона языковой системы.

Сегодня невозможно представить жизнь без заимствованной лексики, что обусловлено открытостью современного общества для международных контактов. Заимствования условно можно разделить на две группы: 1) те, которые действительно необходимы, т. к. в языковой обиход входит много новых понятий, которые затрагивают жизненно важные интересы людей; слово заимствуется одновременно с появлением какого-либо явления политической, экономической и других сфер общественной жизни, и тогда его употребление полностью оправдано (экономика: коммерциализировать, индексировать, инвестировать; право: интернировать, инкриминировать; политика: консолидировать, блокироваться, либерализовать, позиционировать; информатика: компьютеризировать, администрировать, архивировать); 2) те, употребление которых является данью моде (это в основном глаголы, функционирующие в разговорной речи).

Для разговорной речи, особенно в молодежной среде, характерно сознательное употребление иноязычных производных и связанных с этим обыгрываний, каламбуров, структурных переделок и т. п., например, итать - есть, употреблять в пищу что-либо (от англ. «to eat» - есть), лукать -смотреть (от англ. «to look» - смотреть), дринкать (дринькать) - пить спиртное, пьянствовать (от англ. «to drink» - пить), борнануть - родить (от англ. «to born» - рожать).

Последние десятилетия ХХ в. характеризуются активным пополнением лексической системы русского языка глагольными новообразованиями, что является неоспоримым свидетельством неисчерпанности деривационного потенциала данной части

Однако постоянные изменения и допущение чужеродных элементов заложены в самом характере системы - речь может идти только о понимании ее целостности и адекватности самой себе на том или ином этапе эволюции.

Совершенно прав был М.В. Панов, отмечая, что «воздействие социальной действительности на язык не может быть деструктивным, не может разрушать языковую систему. Внешние факторы никогда не отменяют действия внутренних законов языка, они способны только ускорить или замедлить действие отдельных тенденций развития языковой системы или же предоставить новый материал, подлежащий воздействию этих законов» [3].

Использованная литература:

1. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове). М., 2001.
2. Попова Т. В. // Глагол и имя в русской лексикографии: Теория и практика. Екатеринбург, 1996. С. 63-67.
3. Панов М.В. // Вопр. языкоznания. 1962. № 3.

«КАК Я ПОЛЬЗУЮСЬ ИННОВАЦИОННЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ»

Абдуллаева Гулхумор Файзуллаевна
Андижанская область Шахриханский район 58 – школа

Учитель русского языка

Телефон: +998(93) 069 65 47

Йулдашева Мухаррамхон Таваккаловна
Андижанская область Шахриханский район 58 – школа

Учитель русского языка

Телефон: +998(93) 105 47 99

Аннотация: Данная статья предназначена для учителей, которые всю свою педагогическую деятельность находятся в поиске.

Ключевые слова: забавные игры, инновация в образовании, творческий подход, яркие впечатления.

Современная жизнь требует новых технологий преподавания предметов. Сегодня нет такого учителя, который не задумывался бы над вопросами: «Как сделать урок интересным, ярким? Как создать на уроке ситуацию успеха для каждого ученика?» Современный учитель мечтает о том, чтобы ребята на его уроке работали добровольно, творчески, познавали предмет на максимальном для каждого уровне успешности?

И это не случайно. Новая организация общества, новое отношение к жизни предъявляют и новые требования к школе. Сегодня основная цель обучения – это не только накопление учеником определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность и учителя, и, что не менее важно, ученика. Именно этой цели – воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что ребёнку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру. И, может быть, именно на таком уроке, как говорил Цицерон, «зажгутся глаза слушающего о глаза говорящего».

Что же такое «инновационное обучение» и в чём его особенности?

Определение «инновация» как педагогический критерий встречается часто и сводится, как правило, к понятию «новшество», «новизна». Между тем инновация в точном переводе с латинского языка обозначает не «новое», а «в новое». Именно эту смысловую нагрузку вложил в термин «инновационное» в конце прошлого века Дж. Боткин. Он и наметил основные черты «дидактического портрета» этого метода, направленного на развитие способности ученика к самосовершенствованию, самостоятельному поиску решений, к совместной деятельности в новой ситуации.

Актуальность инновационного обучения состоит в следующем:

- соответствие концепции гуманизации образования;
- преодоление формализма, авторитарного стиля в системе преподавания;
- использование личностно ориентированного обучения;
- поиск условий для раскрытия творческого потенциала ученика;
- соответствие социокультурной потребности современного общества самостоятельной творческой деятельности.

Основными целями инновационного обучения являются:

- развитие интеллектуальных, коммуникативных, лингвистических и творческих способностей учащихся;
- формирование личностных качеств учащихся;
- выработка умений, влияющих на учебно-познавательную деятельность и переход на уровень продуктивного творчества;
- развитие различных типов мышления;
- формирование качественных знаний, умений и навыков.

Данными целями определяются и задачи инновационного обучения:

- оптимизация учебно-воспитательного процесса;
- создание обстановки сотрудничества ученика и учителя;
- выработка долговременной положительной мотивации к обучению;
- включение учащихся в креативную деятельность;
- тщательный отбор материала и способов его подачи.

В основе инновационного обучения лежат следующие технологии:

- развивающее обучение;
- проблемное обучение;
- развитое критического мышления;
- дифференцированный подход к обучению;
- создание ситуации успеха на уроке.

Основными принципами инновационного обучения являются:

- креативность (ориентация на творчество);
- усвоение знаний в системе;
- нетрадиционные формы уроков;
- использование наглядности.

Поговорим о методах инновационного обучения.

При использовании инновационных технологий в обучении русскому языку и литературе успешно применяются следующие приемы:

- ассоциативный ряд;
  - опорный конспект;
- ИНСЕРТ (интерактивная система записи для эффективного чтения и размышления);
- мозговая атака;
  - исследование текста;
  - нетрадиционные формы домашнего задания.

Использованная литература:

1. В.А.ОНИЩУК «Урок современной школе.» 1989 год.
2. В.Г.НИОРАДЗЕ «Воспитание младших школьников в процессе обучения русскому языку в национальной школе». МОСКВА. ПЕДАГОГИКА. 1993 год.

«РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ»

*Курбонов Боходир Турсунович
Андижанская область Шахриханский район 54 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998(99) 359 10 75*
*Иминов Фарходбек Махаммадисроилович
Андижанская область Шахриханский район 43 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998(99) 107 58 21*

Аннотация: Данная статья нужна в работе каждого учителя словесника в обучении русскому языку.

Ключевые слова: гипотеза, методология, личность ребёнка.

В настоящее время внимание к проблеме развития творческих способностей школьников усиливается во многих странах мира. Задатки творческих способностей присущи любому ребенку. Нужно суметь раскрыть и развить их. Выпускники средних школ должны не только овладевать материалом школьных программ, но и уметь творчески применять его, находить решение любой проблемы. Это возможно только в результате педагогической деятельности, создающей условия для творческого развития учащихся. Поэтому проблема развития творческих способностей учащихся является одной из наиболее актуальных.

Объект – творческие способности.

Предмет – современные образовательные технологии, посредством которых происходит развитие творческих способностей.

Гипотеза – развитие творческих способностей помогает раскрыть личность ребенка.

Методология: наблюдения, анализ, обобщение.

Практическую значимость работы в том, что предложенные пути могут быть использованы преподавателями русского языка и литературы, работая по новым образовательным стандартам.

Структура работы состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы.

I.Основные показатели творческих способностей:

Основными показателями творческих способностей являются беглость, гибкость мысли, оригинальность, любознательность, точность и смелость.

Беглость мысли – количество идей, возникающих в единицу времени.

Гибкость – это хорошо развитый навык переноса (транспозиции). Она обеспечивает умение легко переходить от одного класса изучаемых явлений к другому, преодолевать фиксированность методов решения. Своевременно отказываться от скомпрометированной гипотезы, быть готовым к интеллектуально, риску и к парадоксу.

Оригинальность – способность к генерации идей. Отличающихся от общепринятых, парадоксальных, неожиданных решений. Она связана с целостным видением всех связей и зависимостей, незаметных при последовательном логическом анализе.

Любознательность – способность удивляться, любопытство и открытость ко всему новому.

Точность – способность совершенствовать иди придавать законченный вид своему творческому продукту.

Смелость – способность принимать решение в ситуации неопределенности; не пугаться собственных выводов и доводить их до конца, рискуя личным успехом и репутацией.

Заключение:

Воспитание человека, гражданина – задача сложная, многогранная, всегда актуальная. Творчество – самый мощный импульс в развитии ребенка. Потенциальная гениальность живет в каждом человеке, и задача учителя – развивать творческие силы в маленьком человеке. Но для творческой атмосферы необходимы свобода и ощущение уверенности в том,

что творческие проявления будут замечены, приняты и правильно оценены. Надо и самих ребят учить любить то, что они делают на уроках, относиться к этому уважительно и с достоинством.

Целенаправленность, систематичность работы по развитию творческих способностей обеспечивает положительные результаты:

речь детей обогащается новыми словами, расширяется их лексикон;

возрастает интерес к предмету;

развивается наблюдательность, мышление, воображение.

Да, получается, может быть только у одаренных детей, но подобная работа стимулирует потребность в творческом самопроявлении у всех учащихся.

При оценивании творческих работ необходимо терпение («быстрых» результатов практически не бывает), доброжелательность, деликатность, равноправие (недопустимо делить детей на талантливых и «остальных»). Детей без воображения не бывает.

На творчество легче влиять — его легче индуцировать и раскрыть, но легче и приводить, «перекрыть ему кислород». Поговорив с интересным творческим человеком или даже просто побывав в театре, на концерте, вы можете на время заразиться творческой энергией людей, с которыми общались или за которыми увлеченно наблюдали. Вы всего лишь слушали и смотрели, но в вас индуцируется собственная творческая активность, вы «загораетесь».

«Глина, из которой ты слеплен, высохла и затвердела, и уже ничто и никто на свете не сумеет пробудить в тебе уснувшего музыканта, или поэта, или астронома, который, быть может, жил в тебе когда-то», - эти пронизанные болью слова Антуана деСент- Экзюпери как будто обращены к каждому учителю. Все, что нужно для того чтобы учащиеся смогли проявить свои дарования, - это умелое руководство со стороны взрослых.

Использованная литература:

1. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове). М., 2001.
2. Панов М.В. // Вопр. языкоznания. 1962. № 3.

МОДЕЛЬ ПЕДАГОГА

Турсунова Дилфузадиловна
Андижанская область Шахриханский район 4 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998 (93) 258 52 22
Абдурахмонова Завра Абдулпатаевна
Андижанская область Шахриханский район 65 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998 (93) 372 24 64

Аннотация: Эта статья служит педагогу как самый нужный материал для учителя. В этой статье находится вся полезная информация для учителя.

Ключевые слова: систематизация знаний, педагогические заповеди, разряд сотрудничества.

Свод советов, выработанных педагогической практикой правил, рекомендаций, выводов, высказываний видных педагогов и других «умных мыслей», составляющих своеобразные «педагогические заповеди», следование которым поможет преподавателям в становлении и развитии их педагогического мастерства:

«Учитель жив, пока он учится. Когда он перестает учиться, в нем умирает учитель» (К.Д. Ушинский).

В работе опирайтесь на свои сильные качества, постоянно стремитесь избавиться от слабых, негативных качеств. Систематически анализируйте свои успехи и недостатки. Добивайтесь, чтобы общение с учащимися из разряда поучительства перешло в разряд сотрудничества.

Как можно чаще ставьте себя на место Ваших учеников; учитесь смотреть на себя их глазами; стремитесь понять их трудности и затруднения.

Не бойтесь признаться себе, что Вы чего-то не знаете и не умеете.

Учитесь спокойно слушать и спокойно отвечать.

Будьте терпимы в работе с учащимися. Деятельность педагога плодотворна лишь тогда и постольку она формирует самостоятельную, активную деятельность учащихся.

Педагог (преподаватель), не опирающийся в обучении и воспитании на психологию усвоения знаний и умений, использует знания педагогики и методики обучения лишь как готовые рецепты.

Никогда не считайте ученика «тестом из глины», из которой необходимо «лепить личность». Каждый человек – уже личность, речь может идти только о ее развитии.

В руководстве, как в искусстве – не что, а как.

Помните закон внимания: «Если внимание от чего-то отключается, значит оно переключается на что-то другое».

Ученик прочно усваивает, когда он думает. Задача педагога сделать учебный материал предметом мышления учащихся, воспитать у них привычку, потребность размышлять.

Наряду с принципом «от обучения к развитию», применяйте принцип «от развития к обучению», то есть каждый момент обучения стройте в зависимости от достигнутого уровня развития учащихся.

В ходе учебного процесса всегда обеспечивайте оптимальное единство и соотношение целей, содержания и методов обучения.

Постоянно стремитесь активизировать учащихся на уроке, не переценивайте их активности.

Ратуй за активность мышления учащихся, помните что «пустая» голова не размышляет. Не забывайте пополнять запас знаний учащихся.

Приобщая учащихся к привычке думать, мыслить, анализировать, будьте сами думающей личностью.

«Личность воспитывается личностью, характер вырабатывается характером» (К.Д. Ушинский).

Педагог не может проводить в жизнь в идеи, не ставшие его убеждениями. Учащихся

можно и должно убедить в том, в чем убежден сам педагог.

«Не то учитель, кто учит, а тот, у кого учатся (Народная мудрость).

Педагог должен быть самым жизнерадостным человеком. Жизнерадостные педагоги, се-
ющие вокруг себя уверенность и бодрость, - самые любимые педагоги.

Никогда не возводите мелочи в принцип, умеите прощать.

Учитесь спокойно реагировать на критику; в критике всегда относитесь серьезно.

Учитесь «перешагивать через себя», умеите мужественно признавать свои ошибки.

Всегда имейте свою точку зрения, мнение, позицию; отстаивайте их.

Чем выше авторитет учителя, мастера, преподавателя, тем большее значение имеют его
требования для учащихся.

Не обещайте, если не можете выполнить обещание; будьте хозяином своего слова.

Учитель, мастер, преподаватель не имеет права быть равнодушным к стремлению учени-
ка учиться лучше.

Будьте максимально терпеливым во взаимоотношениях с учениками. Не забывайте, что
Вы сами в свое время были учениками.

Чтобы иметь моральное право требовать от других, нужно быть требовательным к себе.

Не довольствуйтесь достигнутым, ищите новые пути и способы обучения и воспитания
– такова формула педагогического творчества.

Использованная литература:

1. Линков В. Управление современной школой. М., 2011.
2. Харченко Л. Основные тенденции развития современного образования. М. 2014

«УРОК РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ»

Эгамбердиев Абдурахмат Тошибоевич
Андижанская область Шахриханский район 25 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998(93) 415 15 96
Исакова Сайёрахон Уткировна
Андижанская область Шахриханский район 32 – школа
Учитель русского языка
Телефон: +998(93) 067 78 51

Аннотация: В данной статье рассматриваю использование условия мотивы формирования изучения русского языка в национальной школе обращаю внимание на виды задания которые включают самостоятельную работу учащихся. Использование И.К.Т.для развития речи.

Ключевые слова: 1.интерсификация, 2.звенья, 3.прямая»пересадка», 4.варьирование видов, 5.передатчик знаний,6.дискретное, 7.форсирование темпов урока.

Обучение языку-сложный многосторонний процесс одну из важнейших сторон которого составляет развитие речи учеников. Язык неразрывно связан с развитием мышления. Овладение языком,развитие речи не только результат но и важнейшее условие усвоение данной темы. Раньше основным недостатком традиционного урока было доминирование словестного обучения стремление дать возможно большое количество знаний в сущности оторванных от практических действий учащихся.

Постепенно в учебном процессе стали находить место проблемные ситуации,элементы программирование,по этапного формирование умственных действий интенсивные методы обучения направлены на совершенствование процесса обучения путём усиление целенаправленной деятельности учителя и учащихся, чёткой организации каждого урока,повышения познавательной самостоятельности творческой яктивности школьников,формирование у них мотивов учения,оптимизация и интерфикация учебно воспитательного процесса на уровне.

Особо следует отметить требование чётко определять конкретные результаты учебной деятельности на каждом уроке. Учащиеся должны чётко знать,какими знаниями,навыками и умениями и на каждом уровне (репродуктивном и творческом) они должны овладеть,какие требования им будут предъявляться по окончании того или иного урока. Поэтому постановка учебных задач урока,раскрытие перед учащимися смысла выполняемых на уроке уражнений приобретают постепенное значение для осознанного и мотивированного подхода к изучению языка в целом. Хотя на каждом уроке решают свои конкретные задачи и уроки определены друг от друга во времени,тем не менее на них осуществляется непрерывное движение от незнания к знанию, от знания неполного к более полному. Движение является непрерывным и одновременно дискретным. Исходя из общих принципов современного урока русского языка в национальной школе,можно охарактеризовать специфику каждого этапа обучения,вытекающую из возрастных возможностей и особенностей учащихся,а также конкретных целей и задач обучения. Так,на начальном этапе формируются основные виды речевой деятельности:на уроках развивается разносторонняя деятельность учащихся направленная на своеевременное овладение умениями и навыками слушания,говорения,чтения и письма. В современных условиях обучения такие компоненты урока,как опрос объяснение закрепление,домашнее задание обогащаются разнообразными видами и формами работы. Каждый урок должен быть особенно по своему характеру и стилю и не походить ни на предыдущий ни на последующие уроки хотя все они как звенья единой цепи служат овладению языком как средсаем общения.

Последнее время вопросу повышение эффективности обучение русского языка уделяется большое внимание. Я считаю что в начальных классах творческий настрой на уроке во многом зависит от учителя его умения заинтересовать учащихся донести до них учебный материал в занимательной,доступной форме. Комуникативный подход в обучении началь-

ных классах русскому языку как неродному связан с необходимостью игрового обучения. Игра представляет возможность бесконечного разнообразия ситуаций. При обучении русского языка в начальных классах учитель на уроках должен использовать мультипликационные картины мини проектов. Содержательность занятий и эффективность процесса обучения зависит от его технического оснащения.

Уроки должны быть интересны ученикам не только содержанием, но и своеобразным настроением. Разнообразие упражнений, своевременный и плавный переход от одного вида упражнений к другому, во влечение в работу всего класса, активизация учащихся путём организации речевых действий, учебно-дидактических игр, соревнований, ежедневная проверка степени материала каждым учеником, развитие оценочной деятельности, навыков контроля и самоконтроля, - всё это способствует пробуждению и постоянной поддержке интереса учащихся к предмету, к изучаему языку.

Использованная литература:

1. В.А.ОНИЩУК «Урок современной школе.» 1989 год.
2. В.Г.НИОРДЗЕ «Воспитание младших школьников в процессе обучения русскому языку в национальной школе». МОСКВА. ПЕДАГОГИКА. 1993 год

LEKSIKOGRAFIYANI AVTOMATLASHTIRISH XUSUSIDA

Qulbulov Sherquzi Toshtemirovich
ToshDO'TAU tayanch doktoranti
Tel: 99 450 38 39; 97 765 38 39
E-mail: sh_toshtemirovich@mail.ru

Annotatsiya: mazkur maqolada muallif tomonidan kompyuter leksikografiyasining yuzaga kelishi, nazariy va amaliy kompyuter leksikografiysi, ularning o'zaro farqli jihatlari, avtomatlashtirilgan lug'atchillikning an'anaviy lug'atchilikdan qulayliklari haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan. Shuningdek, kompyuter leksikografiyasining asosiy yo'nalishlari va ularning vazifalari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kompyuter leksikografiysi, nazariy va amaliy leksikografiya, elektron lug'atlar, dasrturiy ta'minot, ma'lumotlar bazasi, lug'atchilik, leksikograf, algoritmlar.

Zamonaviy tilshunoslik duch keladigan muammolardan biri bu – matnni avtomatik qayta ishlashda kompyuter texnologiyalaridan foydalanishdir. Bunday turdag'i kompyuter texnologiyalari sifatida lingvistik qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator axborot tizimlarini (yo'nalishlarni) ko'rsatib o'tishimiz mumkin: kompyuter tarjimasi, tabiiy tilni tushunadigan tizimlarni ishlab chiqish (sun'iy aql tizimlarida lingvistik vazifalar), audio-tovush signallarida mavjud axborotdan foydalanish tizimlarini ishlab chiqish va boshqalar.

Inson hayotining turli sohalarida elektron hisoblash texnologiyalarini joriy etish amaliy tilshunoslikning yangi sohalari paydo bo'lishiga yordam beradi. 1970-yillarda Y.N. Marsuk birinchilardan bo'lib ta'lim leksikografiysi uchun kompyuterdan foydalanish imkoniyati haqida yozdi. Haqiqatan ham, kompyuter turli buyruqlar yordamida leksik birliklar buyurtma qilish kabi vazifalarni bajarishi mumkin. Bunda leksikograflar ko'p vaqt va mehnat sarflashi kerak bo'lgan juda murakkab ishlar turli algoritmlar asosida tez va oson bajariladi. Shundan ko'rinish turibdiki, zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan leksikografiyada foydalanish vazifasi o'ta dolzarb masala bo'lib, mazkur sohani batafsil o'rganishni talab qiladi. Zamonaviy hisoblash uskunalari leksikografik amaliyotni deyarli barcha bosqichlarda, ya'ni lug'atlarni shakllantirishdan tortib, to bosib chiqarishgacha bo'lgan jarayonni avtomatlashtirish imkonini beradi. Leksikografik vazifalarni avtomatlashtirish, bu turdag'i kompyuter dasturlarini keng tarqatish individual leksikografning samaradorligini oshiradi. Mana shu qulayliklar sabab leksikografiya doirasida yangi yo'nalish – elektron lug'atlarni yaratish va leksikografik ishlarni qo'llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqishni o'z ichiga olgan kompyuter leksikografiysi sohasi maydonga keldi. Ilmiy adabiyotlarda mazkur sohani ifodalash uchun bir qator atamalardan foydalaniladi: kompyuter leksikografiysi, hisoblash leksikografiysi, avtomatlashtirilgan leksikografiya (ko'pgina o'rnlarda kompyuter leksikografiysi atamasi ishlatiladi).

Bugungi kunda kompyuter leksikografiysi atamasi asosan ikki ma'noda keng qo'llaniladi: birinchidan, kompyuter sanoatining jadal rivojlanib borayotgan tarmog'i, asosan, ilmiy bilimlarni "o'zlashtirish", ularni namoyon etish va tarqatishning asosiy yo'nalishlaridan biri; ikkinchidan, lingvistikani kompilyatsiya qilish nazariyasi va amaliyotida kompyuter texnologiyasidan foydalanish usullari, texnologiyasi va individual usullarini o'rganadigan tilshunoslik sohasi.

Kompyuter leksikografiysi ham xuddi leksikografiya singari nazariy va amaliy yo'nalishlarga ajratilishi mumkin. Nazariy yo'nalish kompyuter leksikografiysi nazariyasiga doir tadqiqotlarni o'z ichiga oladi va kompyuter lug'atlarining turlari, ularning dizayni, kompyuter leksikografiysi qoidalarini ishlab chiqish va shu kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Ikkinchi, ya'ni amaliy yo'nalish olib borilgan nazariy tadqiqotlarni to'g'ridan-to'g'ri amalgalashish bilan bog'liq bo'lib, kompyuter lug'atlari va ma'lumotlar bazalarini yaratish vazifalarini amalgalashish.

Hozirgi paytda kompyuter leksikografiyasining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni aytib o'tishimiz mumkin:

- 1) turli xil lug'atlarni (chastotali, terminologik, konkordas va h.k.) kompyuter dasturlaridan foydalangan holda matndan avtomatik ravishda olish orqali tuzish;
- 2) tabiiy tillarga ishlov berish uchun tabiiy lug'atlarni kompilyatsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari bilan shug'ullanish (tabiiy tillarni qayta ishslash);
- 3) an'anaviy bosma lug'atlarning mexanik (avtomatik) versiyalari bo'lgan kompyuter

lug‘atlarini yaratish va foydalanish.

Bunda birinchi va ikkinchi yo‘nalishlar leksikografik tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqishda qatnashadi.

Leksikografik amaliyotda leksik materiallarni qayta ishlash vositasi sifatida kompyuter texnologiyalari keng qo‘llaniladi. Ushbu texnologiyalar turli algoritmlar bo‘lib, leksikograf tomonidan o‘z faoliyati davomida foydalanadigan ma’lumotlar almashinushi operatsiyalarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Kompyutering matnni qayta ishlashning asosiy tarkibiy qismlari kompyutering o‘zi va dasturiy ta’minotlar bo‘lib, leksikograf tomonidan kiritilgan matnli ma’lumotlar mazkur dasturiy ta’minotlarni ishga tushirish orqali matnni qayta ishlash jarayoni amalga oshadi. Amaliy leksikografiya vositalarining takomillashib borishi lug‘at tuzuvchilar uchun qator qulayliklarni yuzaga keltirib, an‘anaviy bosma lug‘atlar o‘rniga elektron lug‘atlar yaratish jarayonini yanada tezlashtiradi.

Bugungi kunda mashhur lug‘atlar va ma’lumotnomalarni kompyuter dasturlariga kiritish va ular asosida yangi lug‘atlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Avvaldan nashr etilgan bosma lug‘atlarni avtomatlashtirish natijasida ularni qayta ishlash jarayoni yanada osonlashadi. Shu asosda lug‘at maqlolarini to‘ldirish, ularning mazmunini boyitish amallarini samarali nazorat qilish, shuningdek keyingi leksikografik tadqiqotlarda ushbu lug‘atning yangi versiyalari bo‘yicha ma’lumotlardan unumli va o‘rinli foydalanish, oldin yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni to‘laqonli bartaraf etish imkoniyatini oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda leksikografiyaning muhim vazifalaridan biri kompleks avtomatlashtirilgan leksikografik tizimlarni yaratish bo‘lib, bunda matn tarkibidan (lug‘at, morfologik, frazeologik, sintaktik va boshqa analizatorlardan foydalanish asosida) turli xil lug‘atlarni olishning kompleks imkoniyatlarini bitta dasturda birlashtirish va ushbu ma’lumotlarni yagona dasturiy ta’minotga joylashtirish orqali lug‘at tarkibini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, kompyuter leksikografiyasi an‘anaviy bosma lug‘atchilikdan elektron lug‘atchilikka (qog‘ozsiz axborot texnologiyalariga) o‘tish davrining o‘ziga xos bosqichi bo‘lib, bu bosqichda leksikografik faoliyat natijalari bo‘yicha lug‘atlar, so‘z ko‘rsatkichlari, konkordaslar va boshqa matnni qayta islashga xizmat qiluvchi qator dasturiy ta’minotlar yaratildi. Jumladan, 2006-yilda Sankt-Peterburg davlat universiteti filologiya tadqiqotlari instituti tomonidan kompyuter leksikografiyasi laboratoriysi tashkil etildi. Mazkur laboratoriyyada turli lug‘atlar yaratish, ular uchun ma’lumotlar bazasini shakllantirish, shuningdek zamonaviy rus tilining fundamental va aspektli lug‘atlarini yaratish ishlari amalga oshiriladi. Qolaversa, leksikografiyaning eng murakkab va noaniq nazariy muammolari hamda dolzarb amaliy qiyinchiliklarni muhokama qilishga bag‘ishlangan muntazam seminarlar o‘tkazib kelinadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Gerd A.S. Amaliy tilshunoslik. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg universiteti nashriyot uyi, 2005. – B.268.
2. Zubov A.V. Tilshunoslikka oid axborot texnologiyalar. M.: Akademiya, 2004. – B. 208.
3. Selegay V. Elektron lug‘atlar va kompyuter leksikografiyasi. http://www.lingvoda.ru/translorum/articlcs/selegey_al.asp.
4. Kompyuter leksikografiyasi bo‘yicha “Dialog” xalqaro konferensiyasi.
5. <http://www.dialog-21.ru/>

ALISHER NAVOIY HIKMATLARIDA TILGA E'TIBOR VA ULARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

*Rahimova Mohira Abdusalomovna
Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumanidagi
16-maktab ona tili va adabiyoti muallimasi
Telefon: + 998941509681 mohirarahimova487@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqola Navoiy ijodi o'quvchilarni eng oily, eng insoniy orzularini ro'yobga chiqarishlariga ilhomlantirishga, ularni yorqin yo'llarga yetaklashga xizmat qiladi, ona tilimizni asrashga chaqiradi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, kitob, hikmat, til, tilni saqlash.

Bugungi kunda kitob va kitobxonlikka mehr qo'ygan, kitobdan ma'naviy ozuqa oladigan fozil farzandlar tarbiyalash bosh vazifamiz bo'lishi kerak. Kitobxonlikka ko'ngil qo'ygan, badiiy adabiyotdan ozuqa oлgan, ilmli, dunyoqarashi keng insonlar hayotda doimo ilg'or va boshqalar uchun yo'boshchi bo'lganlar .Inson hayotining mazmuni nimada ekani, borliq ichida eng ezgu, eng yaxshi narsa nima ekani hamma zamonalarda ham olim-u fozillarni qiziqtirgan. Ular o'z hayotiy tajribalaridan kelib chiqib muammoni yechishga uringanlar.Kitoblardagi ma'lumotlarni o'rgansak ajoyib xulosalarga duch kelamiz: "Buyuk daho egalarining javobi asosan bir xil: insonni ulug`lash, xalq uchun o'z kuchi va iste'dodini to'lasicha bag`ishlash, butun umrini xalq , ulus nafi uchun xizmat qilishga sarf etish. Ailsher Navoiy bu fikrni quyidagi misralarda yuksak ilhom, vazmin, ammo to'lqinli hayajon bilan ifodalaydi:

Xalq aro yaxshiroq deding , kimdur ,

Eshitib shubha ayla raf' andin.

Yaxshiroq bil ani ulus arokim,

Yetsa ko'proq ulusg'a naf ` andin."

Navoiyning ta'lim-tarbiyaga oid fikrlari barcha asarlarida mavjud. Avvalo ularni o'rganib olmog'imiz lozim.O'r ganib olish jarayonida Alisher Navoiy insonlar uchun yuksak odob qoidalari nizomini yaratishga harakat qilganini ko'ramiz. Bu qoidalarni tushunishimizda "Navoiy asarlari uchun qisqacha lug'at " yordam beradi.Unda kerakli so'zlarni topib, ma'nosini bilib olamiz.Hozirgi kunda o'z tilimizdan foydalanish, uning imkoniyatlarini ochib berish bir oz susaygandek ko'rindi. Biroq ona tilining keng imkoniyatlarini ko'rsatish qonun bilan himoyalandi. Ona tilimizning go'zalligini, boyligini, naqadar keng imkoniyatlarini ko'rsatib berish ona tili va adabiyoti o'qituvchilarining emas, balki barcha o'zbekman degan insonlarning fikrida va ko'nglida bo'lishi kerak.

Til-moddiy va ma'naviy merosni saqlash va boyitishning eng kuchli vositasi.Shuning uchun hozirgi kunda tilni avaylash borasida talay ishlar qilinmoqda.Ma'lumotlarga ko'ra, hozirgi kunda qaysi til internet tili bo'lmasa, bu tillarning ro'parasida o'lim xavfi turishi mumkin ekan. Globallashuv asrida esa tillarning yashab qolishi ko'proq axborot-kommunikatsiyalari sohasida, internet tizimida qo'llanish darajasi bilan bog'liq ekan.Xo'sh, endi qanday qilib o'z tilimizni yoshlarga , kelajak avlodga sofligicha qoldiramiz , degan savol qiyaydi.Bunga barchamiz harakat qilishimiz lozim.Avvalo, barcha o'zbek o'zbekcha gapirmog'i lozim, ko'chalardagi yozuvlar ham , internet sahifalaridagi yozuvlar ham sof o'zbekcha bo'lishi kerak.Tilimizni sofligicha saqlash bobolarimiz asarlarini o'rganishdan boshlansa ajab emas.Yoshlarga har bir so'zning ma'no-mohiyatini anglatish kerak va ularning qalbida tilimizga nisbatan muhabbat uyg'otish lozim.

Injuni olsalar mufarrih uchun,

Ming bo'lur bir diramg'a bir misqol.

Bir bo'lur hamki, shah quloqqa solur:

Qiymati mulk, ibrasi amvol.

"So'z durrining tafovuti mundin dog'i beg'oyatroq va martabasi mundin ham benihoyatrodur. Ando'qli , sharifidin o'lg'an badang'a ruhi pok etar, kasifidin hayotliq tang'a zahri halok xosiyati zuhur etar." Hozirgi kunda ham , Navoiy zamonasida ham so'zning gavharga tengligi barchamizga ayon. So'zning martabasini insonga hayot baxsh etishi va uni halok etishiga qadar quadratini his etamiz. Bu tushunchalarni yoshlар ongiga singdirish uchun o'zimiz va ota- onalar

ma`naviyatimizni oshirishimiz lozim bo`ladi. Ushbu yo`lda radio, televideniya va ijtimoiy tarmoqlar ham yordam berishi lozim. Ajdodlarimizning eng qiyin sharoitlarda ham bilim olishga intilganlarini, ilmli inson bu hayotda qanchalar ulug` saodatga erishishini , inson ongли bo`lgани sari buyuk bo`la borishini anglatmoq zarur.

Bobomizning fikrlarini o`rganib borar ekanmiz ,shu o`rinda o`z tilimizga nisbatan mehr tuyg`usi jo`sh uradi. Tilimizni boshqa tillardan kam emasligini isbotlab berganlari esa qalbimizda g`urur hissini uyg`otadi.YUNESKOning hisob –kitobiga ko`ra,dunyoda 3 mingdan 7 mingtagacha til borligi e`tirof etiladi, biroq har oyda dunyo miqiyosida ikkitadan til o`layotganligi esa dahshatli hodisa! Shunday globallashuv davrida tilimizni yanada rivojlantirish, internet tiliga aylantirish, cheklanmagan darajada qo`llashda bizga va yosh avlodaga vazifa yuklanadi. Modomoki, tilimiz qanchalar ulug` bo`lsa, o`zimiz ham shunchalik yuksalamiz. Ajdodlarimiz singari biz ham ona tilimizga muhabbat qo`yib, uni himoya qilishimiz kerak. Garchi kitob yoza olmasak, she`r bita olmasak ham sof va chiroqli so`zlab o`z tilimizning rivojiga hissa qo`shmoqqa urinaylik. Bu o`rinda Navoiy bobomiz aytganlaridek:"So`zingni buyuk etsang, o`zingga buyuklik keltirasan".

Foydalilanigan adabiyotlar ro`yxati:

1. A.Navoiy. "Muhokamatul lug`atayn" Toshkent. 1967.105-bet.
2. Navoiy asarlari uchun qisqacha lug`at.Toshkent . "Fan." 183-105-betlar.
3. M. Qodirov, ...Ona tili 8-sinf . Toshkent—2019.

KO'RISH OSOMNI?
(ONA TILI VA ADABIYOT O'QITUVCHILARIGA YORDAM)

*Sattarova Mukarramxon Abdusaminovna
Namangan shahridagi 2-sonli DİMİ
Oliy toifali ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
Telefon: +998934981762*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bilim berish jarayonida o'quvchining yosh psixologiyasi individualligini va idrok qilish qobiliyatini hisobga olish haqida fikr yuritiladi. Diqqatni taqsimlash va idrokni o'stirish yo'llari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ko'rish, idrok qilish, aqliy faoliyat, "bir yoqlama fikrlash", inshoga tayyorgarlik, "kichik akademiyalar".

Bir qarashda ko'z bilan hamma narsani ko'ra olish oddiy ishdek tuyuladi. Lekin biz hamma narsani ko'ra olamizmi? Bolalar-chi?

O'qituvchi ona tili darsida A.Mamatova ijodiga mansub "Usmon Nosir" rasmini ko'rsatib, rasm haqida gapirib berishlarini so'radi. Sinf bir necha muddat jim bo'lib qoldi. So'ng bir o'quvchi qo'l ko'tarib, "Ustoz, hamma narsani aniq chizib qo'yilibdi-ku, nimani gapiramiz?" – deb javob berdi.

O'qituvchining qat'iy talablaridan so'ng o'quvchilar bir-ikkita gap tuzdilar. Xo'sh, o'quvchilar nima uchun asar yuzasidan matn tuzisha olishmadi. Ular gap tuzishni bilishmaydimi yoki rasm asosida gapirib berishnimi, sababi nimada ekan? Menimcha, ular bor narsani ko'rish va idrok qilishni bilishmagan.

Yana bir misol, o'qituvchi o'quvchiga kitoblar turgan shkafdan kerakli bir kitobni olib kelishni buyuradi. O'quvchi kitob javoni oldiga bordi-yu, aytilgan kitobni topolmayotganini aytdi. O'qituvchi vaqt o'tayotganligini eslatib, tezroq topib kelishni buyurdi. O'quvchi javondagi kitoblarni bir-bir ko'ra boshladi. Qiziq, o'quvchiga kitobning rangi, hajmi ma'lum bo'lsa-da, kitoblarni bir chekkadan qarab chiqa boshladi. U idroki va diqqatini bir joyga to'play olmaganligi uchun shunday holat yuz berdi.

Ko'rish, ilg'ash, idrok etish murakkab aqliy faoliyat hisoblanadi. Bu faoliyat aqliy rivojlanishning qanday darajada ekanligiga bog'liq bo'ladi. Psixologlarning tekshiruvlariga ko'ra, kuchli o'quvchi ko'rsatilgan obyektdan 12,5%, kuchsiz o'quvchi 6,5%, aqlan zaiflar 4,5% ni ajratishar ekan.

Ayrim o'quvchilar bir obyektdan ikkinchisiga fikran tez ko'cha olmaydilar. Xotiralarida obyektning barcha belgilarini saqlab qola olmaydilar. Masalan, o'quvchilar berilgan so'zni ham so'z turkumi, ham gap bo'lagi ekanini tushunishga qiynaladilar. Ot va egani aralashtirib yuboradilar. Mana shunday holatni, ya'ni berilgan obyektning barcha tomonlarini ko'rish va idrok qilishni bilmaslikni amerikalik olim Bruner "bir yoqlama fikrlash" deb atagan edi.

Keling, o'quvchilar insho yozish uchun qanday aqliy mehnat bajarishlari lozimligini ko'raylik. Ma'lumki, insho yozish uchun ikki akademik soat vaqt ajratiladi. Bu vaqt davomida o'quvchi:

- kerakli adabiy asarni eslashi;
- asar yuzasidan nustaqlil fikr yuritishi, o'z mulohazalarini bildirishi, fikrlarini asardan keltirilgan parchalar bilan isbotlashi;
- fikrlarini yozma ifodalashi;
- yozma nutq ona tili qoidalari asosida bo'lishi;
- insho yozish jarayonida tinish belgilarga va so'zlarning yozilishiga e'tibor berishi;
- gaplarni to'g'ri tuzishi;
- xati xunuk bo'lsa, 2 soat davomida o'z xati bilan kurashishi lozim.

Shunday qilib, o'quvchi 2 soat davomida oddiy bir inshoning 7 tomoniga diqqat qilishi, aqliy faoliyat yuritishi kerak ekan.

O'quvchilarimiz shu narsalarni to'la bajara olishadimi? Menimcha, to'la bajara olishmaydi. Ularga berilgan mavzuni to'la yoritish, fikrlarini to'g'ri ifodalay olish, shu bilan birga savodli yozishlari uchun qanday yordam berishimiz kerak?

Ko'pgina ruhshunoslarning fikriga ko'ra, yuqorida fikrlarini alohida-alohida o'rtanib chiqilmog'i, amaliyot jarayonida qo'llanilmog'i kerak. Bunday fikrlash noto'g'ri. Negaki, biror bir

darsda o'quvchi tinish belgilari qo'yishni o'rgansa, uning butun diqqati tinish belgilariga qaratilgan bo'ladi, yaxshi ballar oladi. Lekin insho yoki matn tuzish davomida uning idroki, diqqati bir necha faoliyat turiga qaratilganligi uchun ko'zlangan maqsadga erishmaydi. Biz yaxshi natijaga erishish uchun o'quvchilarni faoliyatning barcha tomonlarini idrok qilish va diqqaini to'g'ri taqsimlashga o'rgatmog'imiz lozim. Bizning maqsadimiz: qoidani bilgan bola uni amalda ham qo'llay olsin, kitobni o'qib chiqqan o'quvchi uni gapirib beribgina qolmay, unga o'z munosabatini bildirsin. O'quvchiga biz o'z talablarimizni doimo shu tarzda qo'yib bormog'imiz kerak. Talablarimiz samarali natija berishi uchun esa ona tili va adagiyot fanlari bog'lannishli o'tilishi kerak. Bu nima degani? Bu ona tilida o'tilgan mavzu adabiyot darsida o'tilgan mavzu orqali mustahkamlansin, adabiyot darsida esa ona tili darsida olingan bilimlar yodga tushirilsin deganidir.

Masalan, ona tili darsida "Undalmalarda tinish belgilari" mavzusini o'tsam, o'quvchilarga mavzu haqida tushuncha berilgach, o'quvchilar adabiyot darsligini olib, misollar izlashadi. 10 tadan ortiq misol topgan o'quvchi rag'batlantiriladi. Darsning bunday tashkil etilishi mavzuni yaxshiroq tushunishga, o'z ustida mustaqil ishslashga olib keladi.

Shu o'rinda o'quvchilarning ko'rish, idrok qilish, yodda saqlash qobiliyatini oshirishda "kichik akademiya"larda ish olib borish ham juda foydali ekanligini aytib o'tmoqchiman. "Kichik akademiya" so'zi ko'pchilikda aqli, ite'dodli bolalar bilan ishslash degan tushunchani hosil qilgan. "Kichik akademiya" larga barcha o'quvchilarni qo'rqlay jalb qilish mumkin. Har bir o'quvchida iqtidor bor, uni rivojlantirish bizning vazifamizdir. Topshiriqni shunday beraylikki, bu vazifa bola uchun ko'ngilli, zavq oladigan bo'lsin. "O'zi bilmagan" holda o'z ustida ishlasin, ilmiy ish qilsin.

Yil yakuni yoki chorak oxirlarida men o'quvchilarga mavzular beraman va o'quvchilar o'zları o'qigan asarlaridan kichik ilmiy ishlar tayyorlaydilar: "Muhammad Yusuf she'rlarida undalmalarning qo'llanishi", "M. Yusuf she'rlarida atoqli otlar", "Hurishni bilmaydigan kuchukcha" ertagida undov va taqlid so'zlar", "Urushning so'nggi qurboni" asarida qahramonlar portreti", "Dahshat" hikoyasidagi dahshatlar".

Bunday topshiriqlarni bajarish orqali o'quvchilarning yozma nutqi, fikrashi o'sib bormoqda.

Fikrlarim yakunida shuni aytmoqchimanki, biz o'quvchilarni nafaqat bilim olishga, idrok qilishga o'rgatyapmiz, ularni katta hayotga ham tayyorlayapmiz. Hayot esa hech qachon bir tomonlama, qolipga tushgan bo'lmaydi. Aksincha, murakkabdir. O'quvchilarimiz esa hayotda to'laqonli faoliyat yuritishi uchun idrokleri teran, barcha sohalarni qamrab oladigan aql egalari bo'lishlari lozim. Zero, bugungi kun talabi ham xuddi ana shundaydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yo'ldoshev Q. va boshq. **Adabiyot o'qitish metodikasi.** – T.: O'qituvchi
2. Ishmuhammedov R, Yuldashev M. **Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.** –Toshkent:
3. Sayidahmedov N., Indiaminov H. **Pedagogik mahorat va pedagogiktexnologiya.**
4. G'oziyev E. **Psixologiya.** T. "Universitet", 1994-y.
5. Davletshin M.G. va boshqalar "**Yosh davrlari va pedagogik psixologiya**"
6. "**Мир детства. Подросток**". Москва. Педагогика. 1989 г.

РОЛЬ СЛОВЕСНЫХ МЕТОДОВ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Амонова Замира Бўриевна
Военное высшее учебное заведение
Телефон: +998(97)7114859
x-zamira-x@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматриваются виды, значение и достижения словесных методов, в целях эффективности и доступности устной речи на занятиях иностранного языка на начальном этапе.

Ключевые слова: словесные методы, грамотная речь, слуховое восприятие

При обучении иностранного языка, в процессе учебной работы педагога, играют важную роль словесные методы обучения, для достижения лучших результатов у учащихся при освоении навыка говорения на иностранном языке. Основополагающее значение имеет само слово преподавателя при внедрении новой темы по дисциплине. Слово является важнейшим и доступным средством воздействия на учащихся. Чтобы достичь поставленную цель на уроке, необходимо пользоваться словом правильно. Зависимо от слов и профессиональной речи преподавателя, у учащихся совершаются познавательные, воспитательные и развивающие навыки. Грамотная речь преподавателя и речь учащихся совместно составляют основу словесного метода обучения. Все словесные методы могут создаваться и взаимодействовать между преподавателем и учащимися, либо между сокурсниками. Такие методы действуют во время диалога, рассказа, обсуждения изученного материала, устного изложения материала. Словесные методы играют огромную роль на начальном этапе изучения иностранного языка для развития высокой культуры слуховых восприятий и мышления, так как обучающиеся иностранному языку не всегда мотивированы прочитать и пересказать текст со сложной грамматикой требующий фонетических упражнений. В начале учебного процесса преподаватель обращается к словесному методу, как беседа. Беседа - это устный диалог преподавателя и учащихся. Участниками беседы могут являться и сами учащиеся без вмешательства преподавателя. В таком случае преподаватель играет роль контролируемого модератора процесса беседы. Модератор должен тщательно продумать план беседы с конкретными учебно-воспитательными задачами. Заранее подготовленные вопросы должны быть краткими, не требующие особой подготовки к ответу. При этом необходимо учитывать правила постановки вопросов, интересы и возраст отвечающего на вопросы ученика либо сокурсника. Беседа без продуманного плана обучения приводит к пустой трате времени на уроке не смотря на то, что она проводится на иностранном языке. Для активной беседы требуется насыщенный материал, вызывающий интерес к изучению иностранного языка. К таким видам относятся вопросы и ответы по предложенной либо ранее пройденной теме, беседа после просмотра учебного фильма, а также, описание картины.

Для описания картины на иностранном языке, преподавателем предоставляются, заранее готовый шаблон слов и словосочетаний по описанию картины на разных темах, как семья и родственные отношения, профессии и их взаимосвязанность в общественной жизни, провождение досуга, рабочие и выходные дни. Описания картины способствует сознанию следующего словесного метода, как рассказ.

Рассказ является одним из эффективнейших словесных методов: это последовательное повествовательное изложение мысли говорящего (преподавателя, ученика) или содержания учебного материала. В целях обеспечения у учащихся долгосрочного запоминания учебного материала, рассказ должен иметь красочно описывающий характер. Преподаватель должен как бы рисовать и красить словом и словосочетаниями общую картину излагаемого материала, в результате которого у обучающегося иностранному языку появится интерес и мотивация по навыку слушание. В рассказе преподавателем применяются методические приёмы, как сравнение, привлекательная демонстрация объектов изучаемого материала, работа с картинками для поддержания эмоционального настроя, повышения активности и внимания у обучающихся иностранному языку. Примеры взятые из жизни, несложная

лексика, риторические вопросы, восклицание, обращения к слушателям, жесты и мимика, эмоциональность преподавателя являются частью рассказа и особо влияют на восприятие человека. При рассказе приобретается навык логично связанных построений, а систематизация и последовательность полученной информации является основой долгосрочного сохранения знаний в памяти.

Объяснение новой темы считается самым классическим, одновременно, актуальным словесным методом. При объяснении нового материала от преподавателя требуются такие способности как: внимательность, сосредоточенность, наблюдение, опыт. Кроме этого преподаватель обязывается учитывать следующие факторы успешного обучения иностранному языку:

- отдельные знания в сфере объясняемой темы, то есть, владеть языком не только с филологической стороны, но и частично употреблять багаж слов и словосочетаний по определённой дисциплине;

- умение сравнивать и анализировать (при этом сопоставлять грамматические, фонетические, лексические знания на изучаемом и родном языках, находить сходства и отличия явлений, событий, новостей на двух и прочее языках зависимо от родного языка изучающего иностранный язык;

- предоставление самых актуальных и ярких примеров по теме, зависимо от специфики учащихся неязыковых ВУЗов (предоставить учебный материал, который является актуальным по определённым направлениям, как экономика, индустрия, медицина, культура, образование и другие, так как, изучающему иностранный язык было бы более полезно, использовать лексику целесообразно по своей специфике);

- умение предоставить учебный материал, обоснованный на фактах, употребляя несложную лексику и грамматику, в целях обеспечения благоприятной атмосферы для рассуждения и запоминания;

- умение доказывать при сомнительной ситуации;

- точная и грамотная формулировка мысли;

- проверка, контроль и перепроверка доступности предоставленного слушателям учебного материала (при этом можно использовать «блиц» метод вне аудитории, то есть, внезапно задавать вопросы на иностранном языке по пройденной теме, буквально «поймав» учащихся за пределами учебного класса. Это может продолжаться от самых простых вопросов про семью, возраст, место рождения до самых сложных про экономику, политику, новейшую технологию страны изучаемого языка.

Объяснение может быть в форме инструктажа, при этом преподаватель учит работе со схемами, диаграммами и таблицами, пользованию энциклопедиями, справочниками и словарями.

Особое значение при всех словесных методах играет звучащая речь преподавателя. Чтобы не вызвать у обучающихся чувство искусственной беседы или принуждения, устная речь должна варьироваться в разных ситуациях, зависимо от места, времени, темы, уровня знаний и опыта обучающихся. Правильно подобранные интонация, громкость, темп, мимика и жесты при говорении обеспечивают безупречную речь и её доступность слушателю.

Вышеназванные словесные методы являются наиболее распространёнными и привлекают внимание обучающихся иностранному языку, предпочитающих слушать устную, а именно, «живую» речь говорящего, учат понимать и анализировать на слух передаваемую большую по объёму информацию в кратчайший срок.

Литература:

1. Газизова Г.М. «Использование методов интерактивного обучения как фактор успешного овладения профессиональными компетенциями»// Труды МЭЛИ: электронный журнал. -2008 - №7. С.8

2. Ситаров В.А. Дидактика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений //под ред. В.А. Сластенина. М.; Издательский центр «Академия », 2002, 368 с.

3. Шамис В.А. «Активные методы обучения в ВУЗе». // Научный журнал «Киберленинка» 2011. №14

О КОНЦЕПТЕ «СТЫД» В РУССКОЙ И УЗБЕКСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Эгамбердиева Нифиса Исмаиловна
Навоий вилояти, Зарафшон шаҳар
12-умумий ўрта таълим мактаби
рус тили ўқитувчиси
Телефон: +998(94)484-00-77
nafishishka_5@mail.ru

Аннотация: В данной статье рассматривается изучение теоретических проблем русского языкоznания, которые являются важным и необходимым звеном в профессиональной подготовке лингвистов. Теоретическая и практическая значимость данной проблематики определяется её подчёркнутой ориентацией на изучение приоритетов в современном русском языкоznании с учётом уже наметившихся тенденций и обозначения перспектив дальнейшего развития лингвистических исследований.

Ключевые слова: концепция, концепт «Стыд», специфика, особенность, анализ сопоставление, словарная единица, культурная особенность, социологический опрос

С целью обучения навыкам сопоставительного анализа рассматриваемых точек зрения и подходов, развития творческого осмысления сущности и перспектив применения современных экспериментальных методов исследования языковых явлений по теме «Теория языковой личности в русском языкоznании» учащимся и учителям было предложено осуществить проектную исследовательскую работу по изучению концепта «Стыд» в русской и узбекской культуре.

Исходя из цели исследования, были поставлены следующие задачи:

1. Сравнить концепт «Стыд» в русской и узбекской культуре.
2. Выявить специфические особенности «норм» поведения и понимания «стыда» в обеих культурах.
3. Определить ассоциативные нормы, возникающие с исходными словами: **дом, телефон, время** (на основе статьи А.А.Леонтьева «Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах»).

Проектная исследовательская работа осуществлялась поэтапно. Так, на первом этапе была проведена словарная работа по определению понятия «Стыд»: Стыд – «Чувство сильного смущения от сознания предосудительности поступка. *Испытывать стыд. Со стыда сгореть* (испытать очень сильное чувство стыда). *Ни стыда, ни совести нет у кого-н.* (совершенно бессовестен). 2. Позор, бесчестье. *Стыд и срам так поступать!*» [1, с.690]; «отрицательно окрашенное чувство, объектом которого является какой-либо поступок или качество субъекта. Стыд связан с ощущением социальной неприемлемости того, за что стыдно. Для возникновения чувства стыда нужны реальные или предполагаемые свидетели того, за что стыдно – те, перед кем стыдно. В отсутствии свидетелей чувство стыда не возникает, но может возникать чувство вины» [2].

Стыд (Уят) – «стыд, позор; // позорный; – шундай дейши уят эмасми?! Не стыдно ли так говорить?! **Уятга қолмоқ** – опозориться, осрамиться; **уятга қўймоқ** (или **қолдирмоқ**) Опозорить, осрамить (кого-л.); **уят сўз** (неприличные (нецензурные) слова» [3, с.485].

На втором этапе учащиеся и преподаватели попытались выстроить синонимический ряд, связанный с понятием «Стыд». Данный этап понадобился нам для конкретизации и выявления культурной специфики словарных единиц.

СТЫД – «застенчивость, совесть; позор, срам; неловкость, смущенность, замешательство, стесненность, бесчестье, конфуз, неудобство, смущение, стыдба, стеснение» [4].

На третьем этапе среди учеников и преподавателей был проведён социологический опрос («Когда бывает стыдно?») в разной социальной среде: на улице среди случайных прохожих, в школе среди учеников, на работе среди коллег, в сети Интернет.

В результате проведённого социологического опроса методом ассоциативного эксперимента был выявлен ряд причин стыда в русской и узбекской культурах:

В русской культуре	В узбекской культуре
Когда не знаешь чего-то	Когда проходят по махалле и не здороваются
Когда ребенок заставляет краснеть родителей	Когда девушки носят короткие юбки
Просить деньги в долг	Когда перебивают
Когда человек врет	Когда дети вмешиваются в разговор взрослых
Стыдно брать чужое	Когда ходят перед родителями с открытыми плечами
Недостойное поведение перед окружающими	Когда лежат перед взрослыми
Когда обманывают людей	Когда не умеешь готовить
Когда нет материальных средств	Когда обходишь взрослого спереди, а не сзади
Когда нет соответствующей одежды	Когда невестка наливает полную пиалу чая, что расценивается как знак неуважения к тому, кому подаёт
Приходить в гости к малознакомым людям	Повышать голос на родителей
Когда одежда порвалась	Нельзя смотреть прямо в глаза родителям и грубить
Когда берут взятку	Когда не носят траурный платок, если умер родственник
Признавать свои ошибки	Начинать кушать раньше старших
Изменять свой внешний вид	Когда все ждут вас одного за стол
Когда не можете сказать о чем-то личном	Громко смеяться
Когда взрослый парень плачет	Когда молодые относятся неуважительно к старшим
Когда не сдерживают своего слова	Младшие не уступают место старшим в общественном транспорте
Когда старшие обзывают младших	Первым подавать руку взрослому при приветствии
Поставить другого человека в затруднительное положение	Когда женщина смотрит прямо в глаза незнакомому мужчине
	Когда мужчина не работает, а жена работает

Анализ выявленных причин позволяет сделать следующие выводы:

1. В узбекской культуре чувство стыда возникает чаще «внешне», перед реальными свидетелями, т.е. непосредственно в бытовой социальной среде. Чувство стыда у узбеков часто возникает перед кем-то и за определенный поступок. Нарушение «нормы» того или иного поведения оценивается окружающими как «стыд». Этот фактор указывает на специфику «культурной» ментальности узбекского народа: человек осознаёт, оценивает себя как личность, прежде всего, через призму оценок и взглядов окружающих (например, жителей махалли).

Приведенный в таблице ассоциативный ряд причин стыда в русской культуре указывает на то, что это чувство у русских больше связано с *внутренним переживанием и осознанием* собственного «Я», собственного поступка, что человек смущается от того, что *его поступок заслуживает порицания, осуждения [5, с.514]*. Отметим, что значения «Позор, бесчестье» занимают вторую позицию в словарной статье С.И.Ожегова. Однако в словарной статье того же С.И.Ожегова (в интернетовской версии) «стыд» трактуется как «отрицательно окрашенное чувство, объектом которого является какой-либо поступок или качество субъекта. Стыд связан с ощущением социальной неприемлемости того, за что стыдно. Для возникновения чувства стыда нужны реальные или предполагаемые свидетели того, за что стыдно – те, перед кем стыдно. В отсутствии свидетелей чувство стыда не возникает, но может возникать чувство вины». Возможно, такое расхождение в трактовках свидетельствует о некой «эволюции» «Стыда» в русской культуре: об утрате «внутренней глубины» переживания этого чувства, столь необходимого и важного в осознании самой себя как Личности, способной критически оценивать свои поступки.

Следует отметить, что к приведённому в данной статье синонимическому ряду понятия «Стыд», необходим комментарий: не каждая ситуация может вызывать стыд. Например: *Просить у кого-то в долг деньги* – этот случай указывает на неловкость, смущенность. *Приходить в гости к малознакомым людям* – в этом случае возникает чувство застенчивости, неловкости. Причём, причины, указанные в русской культуре, могут встречаться и в узбекской культуре. Следовательно, не каждая ситуация есть «СТЫД». Ситуации, оцениваемые самим субъектом, вызывают чувство вины, а ситуации, которые оцениваются окружающими, вызывают чувство стыда. В узбекской культуре понятие «Стыд»

носит оценочный характер и определяет, что есть норма, а что есть нарушение нормы. В русской культуре многие причины, приведенные в узбекской культуре, не вызывают чувства стыда. Ассоциации, приведенные в русской культуре, могут встречаться и в узбекской культуре, что указывает на их «общий» характер.

Задачей четвёртого этапа исследования было определение ассоциативных норм, возникающих в связи с весьма актуальными для каждого человека понятиями и, соответственно, словами: **дом, телефон, время**.

Профессия	Возраст	«Дом»	«Телефон»	«Время»
Экономисты	От 35 до 48	Гlamур, большой, семья, комфорт, дети, достаток, двухэтажный	Переговоры, быстро, рабочий, домашний, интернет, коммуникация	Дело, новости, деньги, встреча, лечит, дороже золота, БигБен, жизнь
Преподаватели	От 27 до 55	Родина, семья, уют, очаг, дети, война, крепость, родительский	Домашний, экономия, сотовый, интернет	Жизнь, вечность, ожидание, песочные часы, вернуть назад, лечит, нервы
Студенты	От 19 до 23	Мама, дом 2, защита, университет, ночь, детский, хорошо, ужин	Telegram, айфон, раунет, дорогой, будильник, отношения, девушка, интернет, музыка	Не хватает, позднее, фильм, будильник, свидание, сессия
Продавцы	От 30 до 38	Дети, кошка, любимые люди, кирпичный, дорогой, зеленый	Интернет, зарядка, абонент, будильник, блютуз	Опаздывать, мало, неумолимо, бежит

Для опроса были выбраны люди разного пола, возраста, социального статуса и профессии. Проведённый ассоциативный эксперимент показал следующее:

1. А.А.Леонтьев утверждал, что, несмотря на различия «ассоциативного профиля» лексических единиц, в ходе ассоциативного эксперимента встречались однотипные реакции. Но в нашем случае чаще наблюдались разнотипные реакции. В таблице можно увидеть, насколько они различны. Вероятно, разнотипность реакции обусловлена социальным статусом, различным родом деятельности опрашиваемых лиц.

2. Важным оказался фактор частотности, т.к. он влияет на «ассоциативный профиль». Например, в слове «Телефон», в четырёх разных профессиях наиболее частотной оказалась ассоциация – **интернет**. По А.А.Леонтьеву, частотный стимул, как правило, вызывает однотипную реакцию. Действительно, «телефон» и «интернет» сегодня тесно взаимосвязаны и занимают важное место в жизни современного человека, вне зависимости от пола, возраста и рода деятельности.

3. Вместе с тем результаты ассоциативного эксперимента всё же свидетельствуют о влиянии возрастного фактора. Так, например, у лиц от 19 до 23 лет наблюдаются своеобразные типы реакции, отличающиеся от типов реакции лиц другой возрастной группы: «Телефон» – «Telegram, айфон, раунет, дорогой, будильник, отношения, девушка, интернет, музыка». Как мы видим, «Телефон» в жизни молодых людей – это не только средство общения, но и развлечение. Ассоциации лиц этой возрастной группы носят непринужденный, даже несколько «поверхностный», «легкомысленный» характер, лишены каких-либо глубоких «ценностных» смыслов, в отличие от ассоциаций лиц старшего возраста. Так, для лиц от 35 до 48 лет «Телефон» – это «переговоры, быстро, рабочий, домашний, экономия, сотовый». Для них «Телефон» – жизненно важное средство.

Таким образом, использование метода проектного обучения ещё раз показало, что овладение навыками интерпретации различного рода научных концепций, также как и овладение современными методами лингвистического анализа могут и должны опираться на

самостоятельную творческую работу ученика (студента) или преподавателя.

Литература

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1983.
2. <http://www.ozhegov.org/words/34885.shtml>
3. Узбекско-русский словарь / под ред. С.Ф. Акабирова, З.М.Магруфова, А.Т. Ходжаханова. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959.
4. <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-83895.htm>
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1983.

ТИЛЛАРДА ФРАЗЕОЛОГИЯ МУААМОСИНИ ҚИЁСИЙ ЎРГАНИШ МАСАЛАЛАРИ

*Шухратхон Имаминова
ЎзМУ профессори
Телефон: +99890 135 05 12
E-mail:rumrreich@mail.ru*

Аннотация: Мақола фразеология соҳасидаги муаммоларни қиёслаб ўрганиш масалаларини ёритишга бағшланган бўлиб, унда турли тиллардаги фразеология соҳасини чоғиштириб ўрганган олимлар фикрларига тўхталиб ўтилган. Бунда асосий эътибор фразеологиянинг синхрон қиёсий ёки конфронтатив ўрганишга асосланган баъзи муҳим аспектлари кўзда тутилган.

Калит сўзлар: Фразеология, фразеологизм, қиёслаш, чоғиштириш, фразеологик система, фразеологик бирлик, конфронтатив, таҳлил, метод.

Тилда ҳар қандай қиёслашнинг асосида таққосланаётган бирликнинг ёки воситанинг умумий ва дифференциалланган жиҳатлари ўрганилади. Бундай жараён Фердинант де Соссюр томонидан ривожлантирилган тилдаги бир қатор оппозитив, трансформацион ва компонент таҳлил каби методалар асосида таҳлил қилинади. Тилдаги мавжуд бирликларнинг формал ёки мазмунан қиёслашнинг ва улар орасидаги қарама-қаршиликнинг натижаси сифатида тил системасида грамматик, парадигматик бирликлари пайдо бўлади.

Юқорида зикр этилган фикрларни фразеология соҳасидаги изланишларга тадбик қилиш ҳам мумкин, чунки фразеологизмлар нафақат фразеологик бирликлар, балки лексик бирикмалар билан ҳам қиёсланиши мумкинлигини таъкидлаш лозим.

Тилшуносликда тилдаги конкрет тил гурухлари ёки тил бирликларини қиёслашга асосланган кўплаб монографик илмий тадқиқотлар яратилди. Бу тадқиқотлар жумладан фразеологиянинг қиёсий ўрганишга бағишлиланган (Азимова, 1981; Аракин, 1979; Крушельницкая, 1961). Немис ва рус фразеологиясининг қиёсий ўрганишга бағишлиланган бир қатор ишларни кўрстиш мумкин (Долгополов, 1973; Куркова, 1979; Неведомская, 1973; Ротт, 1967). Бундан ташқари бир типли структуравий функцияга эга бўлган фразеологик бирликлар, гап структурасига эга бўлган фразеологик бирликлар, турли структурали моделларга эга бўлган фразеологик бирликлар (Зиньков, 1976; Азимова, 1981), бир типли компонентга эга бўлган фразеологик бирликлар: соматизмлар, харакат феъллари, рангни ифода этувчи компонентли фразеологик бирликлар (Азимова, 1980; Белозерова, 1981; Гатиатуллина, 1968; Долгополов, 1973; Чурсина, 1979; Пистрак, 1979; Шубина, 1977; Федуленкова, 1983) ва бошқаларни ифода этадиган фразеологик бирликларни ўрганиш асосида олиб борилган илмий изланишларни ҳамда тилларнинг бутун фразеологик системасини ўрганиб яратилган илмий қарашларни (Райхштейн, 1980; Ковалева, 1979; Гак, 1977) санаб ўтиш лозим.

Аммо шунга қарамай тиллардаги фразеологик системани ўрганиш давом этиб келмоқда. Энг дастлабки илмий изланишлар 60-йилларда яратилган эди (Ройзензон, Авалиани, 1967). Бунда асосий эътибор фразеологиянинг синхрон қиёсий ёки конфронтатив ўрганишга асосланган баъзи муҳим аспектлари кўзда тутилган эди, яъни:

1. Қариндош бўлмаган тилларда ва фразеологик эквивалентларни бир тилдан иккинчи бир тилга таржима қилишда фразеологиянинг семантик гурухларга мослаб қиёсий ўрганиш.
2. Қардош тиллардаги таҳлил қилиш учун белгиланган фразеологик фактларни қиёслаш.
3. Қариндош ва қариндош бўлмаган тилларда фразеологик образлар қурилишининг хусусиятини тадқиқ этишининг структур-типологик жиҳатдан тадқиқ этиш.
4. Турли тиллардаги фразеологиянинг бир-бирига муносабати ва яқинлашиши муносабатларини тадқиқ этувчи ареаль аспект.

Аммо, фразеологияни ўрганиш тарихига бир назар ташланса, у дастлаб адабиётшуносликда ўрганилган бўлиб, фразеология термини 1558 йилда дунё тилшунослигига инглиз адабиётшунос олими Неандр томонидан биринчи бўлиб қўлланилган. У бадиий асарларни таржима қилишда шу терминни қўллаган (Пинхасов, 1969, 55). Ҳозирги даврда фразеология масалалари тилшунослик ва адабиётшунослик соҳаларида ўрганилмоқда.

Фразеология соҳасини ўрганиш ва тадқиқ қилиш рус тилшунослигига XIX асрда бошлиланган бўлса, ўзбек тилшунослигига XX асрнинг 50-йилларида бошланди. Тилшуносликда тилимизнинг фразеологик бойлигини тўла қамраб оловчи турли хил изоҳли луғатлар, сўзликлар яратилди (Рахматуллаев, 1992; Содикова, 1994).

Ўзбек фразеологиясининг назарий масалаларини ўрганишга Шавкат Раҳматуллаев жуда катта эътибор қаратди. У 1992 йилда «Ўзбек тилида феъл фраземаларнинг боғлашуви» номли монографиясини яратди.

1991 йилда Абдимурод Маматов «Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида лексик ва фразеологик норма муаммолари» номли монографиясини яратди ва ўзбек тилшунослигига фразеологияянинг тил нормаси ва нутқ маданияти бидан боғлиқ муаммоларини тадқиқ, этди. 2000 йилда Абдуғафур Маматов «Ўзбек тили фразеологизмларининг шаклланиши масалалари» мавзууда докторлик ишини ҳимоя қилди.

Ўзбек фразеологияси соҳасида 2013 йилда Шодия Фаниева томонидан чоп эттирилган “Ўзбек фразеологизмларининг структур тадқиқи” номли монографияси охирги йилларда ўзбек тилшунослигининг фразеология соҳасида яратилган фундаментал асарлардан десяк муболага бўлмайди (Фаниева, 2013). Ушбу монография чоп этилишига қадар муаллиф фраземаларнинг турғун бирикмалар системасидаги ўрни, фраземаларни моделлаштириш тамойиллари, уларнинг асиметрик дуализмга муносабати масалаларига доир бир неча илмий мақолалар чоп эттирган эди.

Умуман олганда фразеология соҳасида жаҳон тилшунослигига эътироф этилганидек, ўзбек фразеологиясида ҳам семантик жиҳатдан таснифда келтирилганидек, фразеологик чатишма, фразеологик бутунлик, фразеологик қўшилмаларга ажратилиб ўрганилади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, келгусида немис ва ўзбек тилларида фразеологиянинг семантик, прагматик ва когнитив аспектларини чоғиштириб ўрганиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бундан ташқари фраземаларни немис тилидан ўзбек тилига ва ўзбек тилидан немис тилига таржима қилишнинг муҳим тамойилларини тадқиқ қилиш таржи-машунослик соҳасида долзарб хисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Пинхасов Я.Д. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Лексикология ва фразеология. Тошкент, “Ўқитувчи” нашриёти, 1969.
2. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. Тошкент, 1992; Содикова М. Қисқача русча-ўзбекча барқарор иборалар луғати. Тошкент, 1994.
3. Фаниева С. Ўзбек фразеологизмларининг структур тадқиқи. Тошкент, “Фан”, 2013.

НЕМИС КЎЗГУСИДА ФАРГОНА ТАСВИРИ

Шуҳратхон Имаминова
ЎзМУ профессори
Телефон: +99890 135 05 12
E-mail: rumreich@mail.ru
Жамшидбек Давронов
ЎзМУ 2-курс талабаси
jamshidbek.davronov1801@gmail.com
+998 99 695 51 18

Аннотация: Мақолада “Бобурнома” асарини немис тилига таржимасидаги муаммолар тўғрисида сўз боради. Таржима рус тилидан қилинган бўлсада мақолада асарнинг таржимасидаги тил муаммолари ва уларни таҳлил қилишга харакат қилинган.

Калит сўзлар: Таржима, мемуар асар, таржимон, таққослаш, таҳлил, Фаргона тахти, шоҳ.

Бадиий асарнинг ҳакиқий қиймати унинг қанчалар улкан китобхонлар оммасини ўзига жалб қила олганида кўринса, вақтлар довонидан эсон-омон ўз қадрини йўқотмай келиши эса уни маданий меросга айлантиради. Зоро, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов айтганларидек, “Иккита энг холис ва бешафқат ҳакам - китобхон ва вақт синовидан ўтган асар ҳакиқий асардир” [1]. Мана, бизга таниш ва машҳур бўлган улкан мемуар асар “Бобурнома” неча асрлар ўтса ҳам, ўз қадр-қиммати ила адабиёт чўққисидаги ўрнини бўшатгани йўқ. Негаки ўз таркибида нафақат адабиёт мухлислари учун дур-у гавҳар жамлаган, балки тарихчилар, этнографлар, биолог ва географлар учун ҳам етук ва мукаммал маълумотларни мұжассам қилган ушбу улуғ манба фақатгина туркӣлар учун қизиқарли бўлмасдан жаҳон олимлари ва китобхонлари эътибор ва муҳаббатини қозонишга эришган. Бунда эса таржимонларнинг хизмати бекиёс. Зоро, бугунгача қилинган таржималарнинг барчаси ўзига хос бўлиб, асар мухлислари оммасининг кенгайишига туртки бўлмоқда.

Шундай мұхим таржима намуналаридан бири Германиядаги тарихчи олим Ҳамид Да-лов томонидан 2016-йил Берлинда нашр қилинган. Ўзбек олимаси Сабоҳат Азимжонованинг қисқартирилган русча таржимаси асосида яратилган ушбу меҳнат маҳсули ўзигача бўлган Европадаги “Бобурнома” таржималари силсиласида янги аҳамият ва эътибор касб этади. Муаллиф ўзи таъкидлаганидек, асар устида тинимсиз изланишлар ва қиёслашлар натижасида яна бир немис тилидаги “Бобурнома” яратилди.

“Тенгри таолонинг инояти билан ... [2]” бошланган ушбу асар ўз аввалида Бобурнинг Фаргона тахтида шоҳ бўлгани ҳамда Фарғона ҳудудининг умумий тасвирига оид қимматли маълумотларни жо қилган. *“Im Monat Ramazan im Jahr 899 (Juni 1494) wurde ich im Alter von zwölf Jahren Herrscher im Lande Ferghana [3]”* жумласининг ўзи таржимоннинг оддий сўзлар орқали китобхонга тушунарсиз бўлган жумлаларни бадиийликдан воз кечмаган ҳолда етказиш вазифасини мукаммал бажарганидан далолат беради. Кейинги ўринларда Фарғона вилоятининг географик жойлашувини тасвирлашда таржимон немис тилига фонетик ва лексик жиҳатдан мос бўлмаган жой номларини мослаштиришга ҳамда уларга китобхон тушуниши учун содда ва аниқ изоҳлар бериб ўтишга харакат қилган.

Таржимада, бундан ташқари, ифодавийлик ва бадиийликни ошириш учун бир қанча ўринларда сўзлар ўзига эквивалент бўлган сўзлардан эмас, балки бошқа немисча вариантлари билан алмаштирилган. Мисол учун қуйидаги жумладаги “кељмоқ” феъли билан келган бирикма сўзма-сўз таржима қилинмасдан унга ўзгача безак беришга харакат қилинган:

“Сайҳун дарёсиким, Хўжсанд суйига машҳурдир, шарқ ва шимолий тарафидин келиб, бу вилоятнинг ичи бирла ўтууб, гарб сори оқар... [4]”

“Der Fluss Sayhun, bekannt unter dem Namen “Wasser von Khodjend” erreicht Ferghana von nordöstlicher Seite. Er teilt das Land und fließt weiter nach Westen...[5]”

Миллатлар маданияти ва турмуш тарзи орасидаги тавофут оқибатида ўзга халқ адабиёти бошқа тил вакиллари учун тушунарсиз бўлиб, ўз қадрини йўқотиши мумкин. Аммо бунинг оддина олиш учун таржимон бор қобилият ва тажрибаларини ишга солса кутилган мақсадга эришиш мумкинлиги барчамизга аён. Қуйидаги ўринда Андижон халқи тилидаги оддий

иборани тушунишда муаммо бўлмаслиги учун Ҳамид Далов мазмундан четлашмаган ҳолда маълум қўшимчалар ва изоҳлар бериб ўтишга ҳаракат қилган. Бу эса биз юқорида айтиб ўтган вазифанинг рўёбидаги бир қадам бўлиб хизмат қиласди:

“Қовун маҳалида полиз бошида қовун сотмоқ расм эмас[6]”

„Wegen des Überflusses ist es nicht üblich, die Melonen in der Reifezeit direkt vom Feld zum Kauf anzubieten. (Es bedeutet, dass jeder Vorübergehende kostenlos davon essen kann.)[7]“

Таржимада шундай қоида ҳам борки, агар таржима қилинаётган тилда маълум сўзнинг ҳақиқий эквиваленти кутилган маънода қўллашга номуносиб бўлса, бу сўз берувчи мазмунни бошқа бунга яқин ёки алоқадор бўлган сўз ёки сўз бирикмаси билан алмаштириш мумкин:

“Ўшининг фазилатида хейли аҳодис ворид бўлубтур...[8]”

“Das Aussehen und die Schönheit von Osch werden in vielen Legenden erwähnt...[9]“

Юқоридаги мисоллардан қўринадики, бизга маълум ва машҳур ўша Фарғона водийси, яъни Захириддин Муҳаммад Бобурнинг туғилиб ўсган ҳамда биринчи бор подшоҳ бўлган макони тасвири немис тилида янада ўзгача тус олган. Илмий ва бадиий жиҳатдан таҳлил қилинганда ушбу таржима намунаси “Бобурнома” нинг аслига жуда яқинлиги билан ажралиб туради.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Ҳамид Далов таржимасидаги “Бобурнома” немис ҳалқи ҳамда шу тилнинг ишқибоз китобхонларига тарихий, илмий ва бадиийлик жиҳатидан юксак манба сифатида тортиқ қилинди, бу эса ўзбек ҳалқи тарихи, маданияти ва ижтимоий ҳаётига жаҳон ҳалқлари қизиқишининг ортишига турткى бўлиб хизмат қиласди. Шундай қилиб, битта ёрқин мисол намунасида адабиётнинг қанчалар муҳим ва керакли экани ҳақида хулоса қилиш мумкиндири. Зоро, адабиёт яшаса, миллат яшайди...

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўткир Ҳошимов. Дафтар ҳошиясидаги битиклар. –Т., “Боок медиа нашр”, 2019, 177-бет
2. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев. –Т., 1989, 5-бет
3. S.M.Babur. Babur-name. Deutsche Übersetzung von Hamid Dalov. Produktion und Herstellung: Pro-Business GmbH, Berlin, -2016. Seite 15
4. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев. –Т., 1989, 5-бет
5. S.M.Babur. Babur-name. Deutsche Übersetzung von Hamid Dalov. Produktion und Herstellung: Pro-Business GmbH, Berlin, -2016. Seite 16
6. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев. –Т., 1989, 6-бет
7. S.M.Babur. Babur-name. Deutsche Übersetzung von Hamid Dalov. Produktion und Herstellung: Pro-Business GmbH, Berlin, -2016. Seite 16-17
8. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи П.Шамсиев. –Т., 1989, 6-бет
9. S.M.Babur. Babur-name. Deutsche Übersetzung von Hamid Dalov. Produktion und Herstellung: Pro-Business GmbH, Berlin, -2016. Seite 16-17

SO'Z –GAPLARNI O'RGATISH JARAYONIDA NUTQ O'STIRISH.

*Andijon viloyati, Paxtabod tumani
Dexqonova Maxmuda Shuxratovna
35-umumta'lim mактабнинг ona tili va adabiyot
o'qituvchisi (dexqonova_m.s@inbox.uz) +998941330096*

Annotatsiya: Nutqni o'stirish deganda ham og'zaki, ham yozma nutqning rivojlanishi nazarda tutiladi. Buni amalga oshirish uchun ona tili va adabiyot darslarida so'z-gaplarni o'rgatish jarayonida nutq o'stirishning samarali usullaridan foydalanish lozim.

Kalit so'zlar: nutq, og'zaki nutq,yozma nutq, so'z boyligi, nutq texnikasi, nutq tezligi, talaffuz.

Umum ta'lim maktabalarida ona tili darslarida o'quvchilar nutqini o'stirishga alohida ahamiyati berish talab etilmoqda. Nutq-kishi faoliyatining turi, til vositalari asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi.

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqqiyatlari ta'lim olish qurolidir.

Nutq o'stirishda quyidagi omillarga e'tibor berish lozim:

1. Nutqning grammatic jihatdan to'g'riliqi
2. So'z boyligi
3. Nutqning ifodaliligi va his - tuyg'u bilan sug'orilganligi
4. Nutq texnikasi:
  - nutqning jarangdorligi, masofasi;
  - talaffuzning va ovozning mayinligi;
  - ovoz kuchining to'g'ri tanlanishi;
  - nutq tezligining to'g'ri tanlanganligi;
  - nutqning talaffuz tarzi, so'zlarning aniq, ravshan aytilishi;
  - nutq gigienasiga rioya qilinishi va shu kabilalar.

O'quvchilar nutqini o'stirish o'z metodik vositalariga ega, o'zining mashq turlari bor. Bulardan eng muhimlari bog'lanishli nutq mashqlari hisoblanadi.

Nutq o'stirishda izchilllik to'rt shartni, ya'ni mashqlarninh izchillligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil mashq turlarini umumiyl maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini amalga oshirish bilan ta'minlanadi. Har bir yangi mashq oldingisi bilan bog'lanadi va keyingisiga o'quvchilarni tayyorlaydi, umumiyl maqsadga bo'ysungan holda yana qandaydir yangilik qo'shadi.

Maktabda o'quvchilar nutqini o'stirishga ona tili o'qitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq o'stirish faqat ona tili va o'qish darslarininggina emas, balki o'quv rejasidagi barcha fanlar (tabiatshunoslik, matematika, mehnat,tasviriy san'at, ashula darslari) ning , shuningdek, sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarning ham vazifasidir.

Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

- 1)so'z ustida ishlash.
- 2)so'z birikmasi va gap ustida ishlash.
- 3) bog'lanishli nutq ystida ishlash.

So'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash uchun lingvistik baza bo'lib leksikologiya (frazeologiya va stilistika bilan birgalikda), morfologiya, sintaksis xizmat qiladi; bog'lanishli nutq esa mantiqqa, adabiyotshunoslik va murakkab sintaktik butunlik lingvistikasiga asoslanadi.

So'z –gaplarni o'rgatishni darslikda unga berilgan materialni tushuntirish bilan boshlash mumkin. Bunda o'qituvchi so'z- gaplarni ma'no va vazifasiga ko'ra: modal so'zlar, undov so'zlar, tasdiq va inkor so'zlar, taklif so'zlarga bo'linishini aytadi. Shundan so'ng, modal so'zlarini o'rgatishga doir materialni bayon qila boshlaydi.

O'qituvchi o'qituvchilarga modal so'zlar so'zlovchining bayon etilayotgan fikrga munosabati bildirishni, ishonch taxmin yoki gumonni ifodalab kelishini, gap tarkibida boshqa gap bo'laklaridan vergul bilan ajratib yozilishini aytadi.

Modal so'zlarini mustahkamlash, o'quvchilar nutqini o'stirish maqsadida 218-mshqni ishslash topshirildi. O'quvchilar terma gaplarni navbat bilan o'quvchilar berilgan gap juftlari tartib ma'no

jihatdan modal so'zlar bilan farqlanishi aytadilar. Mashq ishlangach, mustaqil ish o'tkaziladi. Buning uchun quyidagi terma gaplardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. O'qish, o'rganish, ishtiyoq bilan ishlash, shubhasiz, g'alabalarga yetkazar (Oybek). 2. Ertaga, albatta, biznikiga boring, bafurja gaplashamiz. (S.Ahmad) 3. Afsuski, mashina haydashni bilmayman (M. Muhmedov).

O'quvchilar terma gaplarni ko'chiradilar, modal so'zlarni aniqlab, tagiga chizadilar. Ish bajarilgach o'quvchilarga o'qitish orqali tekshiriladi.

"Tasdiq va inkor so'z - gaplar" mavzusini o'rgatishni darslikdagi materialni bayon qilish bilan boshlash mumkin. Bunda o'qituvchi quyidagi material bilan o'qtuvchilarni tanishtirdi. Tasdiq va inkor so'z – gaplar gap tarkibida keladi, ular so'zlovchining aytilayotgan fikrga munosabatini, fikrning tasdiq yoki inkor etilishini bildiradi. Tasdiq va inkor so'zlar gap boshida kelib, gap bo'laklarida maxsus pauza bilan ajratib aytildi. Bu so'zlarga ha, yo'q, xo'p, xo'sh, kabi so'zlarni kiritish mumkin.

O'quvchining shaxs sifatida shakllanishi uchun o'z fikri, o'z so'zi, o'zining mustaqil nuqtai nazari bo'lishi talab etiladi. Bunga maktabda o'qituvchi tomonidan nazorat qo'yilib, bolalarni erkin, mustaqil fikrlashga, bir – birini hurmat qilishga yo'llaydigan, umuman, insonni inson sifatida qadrlashni ta'minlash juda muhimdir.

Shuning uchun o'qituvchidan o'quvchini turli vaziyatlarda to'g'ri fikr yurita olish, fikrlarini taqqoslay bilish, tahlil etish, muhokama yuritish, o'z fikrini ma'lum bir tizimda ifodalash ko'nikmalarini hosil qilishda faqat bir xil o'qitish metodidan foydalanmay, balki o'qitish metodlarini o'zaro aloqada qo'llashni talab etadi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. R. Safarova. Nutqiy ko'nikmalarni tekshirish asoslari. //Boshl. ta'l. jurnali. Toshkent, 2014. №3.
2. Zaynudinova M. – O'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatlarini rivojlantirish omillari. Xalq ta'limi jurnali, № 1, 2013.

INGLIZ TILI FANIDA O'QISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

*Abdullayeva Holida Oqiljon qizi
O'zbekiston tumani 70-maktab
ingliz tili fani o'qituvchisi
tel: 90-567-70-84
e-mail:abdullayeva@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirishda o'qish turlari farqlash, darslarda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish kabi masalalar yoritilgan

Kalit so'zlar: ingliz tili, o'qish ko'nikmasi, til malakasi, qobiliyat

O'qishni o'rgatish, rivojlantirish umumta'lim maktablarida II bosqichda 5-6-7-8-9-sinflarda olib boriladi. Dastur talabi bo'yicha I bosqichda 5-6-sinflarda o'qish uchun mazmuni notanish matnlarning til materiallari oldindan ishlab chiqiladi, II bosqichda 7-8-9-sinflarda esa matnlardagi ba'zi til materiallarni fahmlab tushunish uchun qoldiriladi hamda dasturda 9-sinf o'quvchilarini matbuot matnlaridan, ya'ni ro'znama, oynoma maqlolarini o'qib, ma'lumot olishga o'rgatishni talab qiladi. 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'rghanish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-sonli qarorida belgilangan vazifalarga ko'ra o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi kunda 2-sinfdan amalga oshiriladi. O'quvchi talabalarning o'qish qibiliyatlarini rivojlantirishda o'qish turlarini farqlay olish va shu asosda darslarda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish hozirgi kun talabiga mos va xosdir. Turli tipdag'i o'quv yurtlaridagi maqsad, vazifalarni hisobga olib, turlicha o'qish turlari o'tkaziladi. Metodik adabiyotlarda chet tilidagi o'qish turlari quyidagi mezonlarga ko'ra farq qilinadi: ona tilining ishtiroy etishiga qarab tarjimali va tarjimasiz o'qish; analiz va sintez elementlarning nisbatiga ko'ra-analitik va sintetik o'qish; o'tkazilish joyiga qarab sinfda, auditoriyada, uyda o'qish; majburiylik darajasiga ko'ra, majburiy o'qish va yordamchi o'qish; tayyorgarlik darajasiga ko'ra, qisman tayyorlangan, to'la tayyorlangan va tayyorgarliksiz o'qish, shu bilan birga maktabgacha va boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'yingaroqliklarini, aqliy qobiliyatlarini, o'zlashtirish ko'rsatkichlarini hisobga olib rasmlardan va jihozlardan foydalanib o'qish kabi turlari borligi aytil o'tiladi. Yana ko'z yogurtirib o'qish, tanishish maqsadida o'qish, ta'limiy o'qish, izlanib o'qish, sinchiklab o'qish turlari ham mavjud. Umuman ayrim manbalarning guvohlik berishicha, faoliyat natijasiga ko'ra, 50 dan oshiq o'qish turlari bor. Oliy o'quv yurtlarida analistik, sintetik, tarjimali, tarjimasiz o'qish turlari o'tkaziladi. Sanab o'tilgan o'qish turlari har xil natijalarni olishni maqsad qilib qo'yadi. Masalan, ko'z yogurtirib o'qish maqola yoki kitob mavzusi haqida tasavvur hosil qilishga yo'naltirilgandir. Bu ma'lumotni olish uchun sarlavha yoki kichik sarlavhaga qarash, ayrim xatboshi (abzas) yoki gaplarni tez o'qib chiqish, ya'ni maqola yoki kitobni ko'rib chiqish yetarli hisoblanadi. Tanishish maqsadida o'qishda esa kitobxon kitob yoki maqolaning aniq mazmuni bilan tanishishga harakat qiladi. U bu paytda o'z e'tiborini asosiylashtirishga qaratadi. Shu boisdan bu o'qish turi matn mazmunini umumiylashtirishda tushunib o'qish deb ham yuritiladi. Tanishish maqsadida o'tkaziladigan o'qish turi tez maromda ravon o'qish turi sanaladi. Ta'limiy o'qish turi o'tkazilganda o'quvchi, talaba matndan ifodalangan ma'lumotni to'la, aniq tushunishga va uni tanqidiy qabul qilishga intiladi. O'quvchi olingan ma'lumotdan kengroq foydalanish ko'zda tutiladi. Shu sababli o'quvchidan matn yoki maqolani batafsil bilishi uchun obdon o'qib chiqish, ayrim joylarini esa qayta-qayta o'qib chiqish talab qilinadi.

Hozirgi kunda maktabda uchta o'qish turlari mavjud.

1. Tanishuv o'qish turi;
2. Sinchiklab o'qish turi;
3. Ko'z yogurtirib o'qish turi.

Tanishuv o'qish turi uchun til materiallari jihatdan tanish va oson bo'lgan katta hajmdagi matnlar o'qish uchun olinadi. Bu o'qish turi orqali o'qib, ma'lumot olishga o'rgatishdan oldin o'qish sinfda, auditoriyada o'tkaziladi, keyin uyga ko'chiriladi. Darsda esa tushunganlik darajasi tekshiriladi. O'qituvchi tushunishni osonlashtiradigan so'z, ibora, jumlalarni saralaydi, tushuntiradi, tekshirish ob'ektlarini aniqlaydi. Tanishuv o'qish turi

оргаликка оғарылғанда, 80-90% мағлумот оғындағы ершилді. Оқынчылық мазмунін сипаттауда танышади. Бұл оқынчылық түрі 6-7-8-9-сынфтарда овоз чыгармай оқынчының шакли орнады. Синхилаб оқынчылық-оқынчылық, талаба мәтндердегі қызықтырадың мәселе, мағлумоттың, доказательство, топшырындың топшырылғанда синхилаб оқынчылық. Dalil, topshiriqlar, vazifalar o'qituvchi томонидан алғандан беріліші мүмкін. Ma'lumot ko'proq topshiriq, vazifa, dalil haqida олардың. Matn bo'yicha umumiyyat ma'lumot kam олардың. O'qish овоз чыгармай амалда ошириледи, синфда оқынчылық, уда оқынчылық, синфда текшеріліштің мүмкін, және 7-8-9-сынфтарда оқынчылық. Matnlar mazmuni түрліша боялғады. Ish butun matnga ko'z yogurtirib chiqishdan бoshланады. Keyin matn sinchiklab оқынчылық. Tushunganlikni текшеріш mashqi sifatida eng ко'п hollarda ayrim qismlar esa ona tiliga tarjima qilinadı. Ko'z yogurtirib оқынчылық eng kam ma'lumot олардың. Oldindan fahmlash, xulosa chiqarish, faqat kerakli ma'lumotni ko'z yogurtirib tezde topish ko'nikkalari rivojlantiriladi. Topshiriqlar matn yoki maqolaning kim yoki nima haqida ekanligini tez aniqlash, biron kishi yoki joy, narsa haqida matnda yozilgan joyni tez topish kabilar bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hoshimov U., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T.2003
2. Sattorov T. Bo'lajak chet tili o'qituvchisining uslubiy omilkorligini shakllantirish texnologiyasi. T.2003.
3. www.teachingenglish.org.uk
4. www.pedagog.uz

BADIY MATNLARDA ANTISEMIK BIRLIKLARNING NUTQIY IFODALANISHI

*Abduqahhorova Xosiyat Abdurasul qizi
Toshkent viloyati Qibray tumani
1-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi
+998919047355*

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiy matnlarda antisemik birliklarning nutqiy ifodalanishi bilan bog'liq masalalar haqida fikr-mulohazalar yuritiladi.

Tayanch so'zlar: Antisemiya, antonimiya, antisemik birliklar, antiteza, badiy matnlar, kontrast, kontekst, semalar, qarshilantirish vositalari.

Mustaqillik barcha sohalar qatorida tilshunoslikda ham tub o'zgarishlarga zamin yaratdi.. Bu esa, o'z navbatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil etish, sohaning o'rganilmagan muammolarini tadqiq etish uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Jumladan, o'zbek tilida qarama-qarshilikni bildiruvchi hodisalarni ilmiy-nazariy asosda o'rganish va ilmiy-amaliy jihatdan tahlil etish bugungi kunda o'zbek tilshunosligida hal qilinishi lozim bo'lgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shu vaqtga qadar tilshunoslikda leksik qarama-qarshilik, asosan, antonimiya (zid ma'nolilik) atamasi ostida o'rganilib kelindi. Bu borada, rus tilshunosligida V.A.Ianova, E.N.Miller kabi tilshunoslarning ilmiy izlanishlari alohida e'tiborga molik. O'zbek tilshunosligida esa antonimiya hodisasi R.Shukurov va B.Isabekovlar tomonidan nomzodlik dissertatsiyasi darajasida tadqiq qilingan. Ko'rindiki, rus tilshunosligida ham, o'zbek tilshunosligida ham antisemiya hodisasi o'rganilgan emas. Faqat o'zbek tilshunosligida 2010-yilda "O'zbek tilida antisemiya" mavzusida D.Abdullaeva tomonidan birinchi bor ilmiy jihatdan tadqiq etildi. D. Abdullayeva ham antisemiya hodisasini umumiyligi hihatdan o'rgangan. Antonimiya va antisemiya hodisalarining bir-biridan o'xshash va farqli jihatlarini ko'rsatib bergen.

Antonimlar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarning deyarli barchasida mazkur hodisa bir so'z turkumi doirasida mavjud deb qaralgan. Ammo leksik birliklardagi qarama-qarshilikning ifodalanishi turli turkum doirasida ham kuzatilishi ayni haqiqat. Demak, leksik birliklardagi semantik qarama-qarshilik munosabatini antonimiya doirasidagina emas, balki undan tashqarida tekshirish maqsadga muvofiqdir. Ana shunday keng doiradagi hodisani *antisemiya* (yunoncha *anti* – "zid", *sema* – "belgi") nomi ostida o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Leksik birliklarning semantik tarkibida qarama-qarshilikka (antonimik munosabatga) asos bo'la oladigan semalarning mavjud bo'lishi *antisemiya* hodisasining mohiyatini belgilaydi. Lingvistik hodisa sifatida antisemiya antonimiyaga nisbatan keng qamrovga egaligi bilan ajralib turadi.

Qarama-qarshilikning bir turkum doirasida olinishi nutq sharoitida ham odatga aylanib qolgan. Deyarli barcha nutq tahlillarida faqat bir turkum doirasidagi qarshilantirishlar e'tiborga olinadi, vaholonki, nutqda bir turkumdagagi so'zlar bilan bir qatorda turli turkumga mansub so'zlar ham kontrastlar hosil qiluvchi leksik vositalar sifatida faol ishtirop etadi.

Antisemik birliklar sintagmatik planda xuddi antonimlar singari birga qo'llanishiga ko'ra yuqori ko'rsatkichga ega. Bunday paytda ular bir-birining tabiatini yanada yorqin ochib beradi. Antisemik birliklar assosida kontrast hosil qilish badiy nutqda muayyan ta'sirchanlikning, ifodalilikning yuzaga kelishiga asos bo'ladi va muallif turli tushunchalar, belgilar, holatlар, obrazlarni bir-biriga qarshilantirish natijasida ularni ta'kidlash, bo'ttirib ko'rsatish imkoniyatini hosil qiladi. Asosiysi, yozuvchining bunday badiy niyatining amalga oshishida qo'llanayotgan qarshilantiruvchi vositalarning turli turkumdaligi hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi:

Asadbek g'animlari uchun toshbag'ir, farzandlari uchun g'oyat mehribon edi (Tohir Malik "Shaytanat"). – *Juda tez haydar ekansiz, sal sekinlating, tabiatni tomosha qilgim kelyapti, – dedi* (Tohir Malik, "Shaytanat"). *O'sha eski dard yangilanib, otalig'ini nechog'lik mushkul ahvolga solib qo'yanini uning o'zi she'riy satrlarda rostgo'ylik bilan aytgani Akbarni lol qoldirdi* (P. Qodirov, "Humoyun va Akbar"). *Ona-bola va egachi-ini otlaridan tushib quchoqlasib ko'rishar ekanlar, goh xonumondan ayrilish alamlarini, goh diyordi ko'rishish quvonchlarini ichlariga sig'dirolmay ko'zlariga dam-badam yosh olishar edi* (P.Qodirov, "Yulduzli tunlar").

Keltirilgan nutq parchalarida antisemik birliklar kontrast hosil qiluvchi vositalar sifatida ishtirop etgan. Ayrim o'rnlarda so'zlarning turli turkumga mansubligi qarshilantirishning yuzaga

chiqishiga hech qanday to'siq bo'lgani yo'q.

Ilmiy manbalarda qarshilantirishni yuzaga keltiruvchi lisoniy omillar, asosan, bir yoqlama, ya'ni antonimik mezondan chiqmagan holda talqin qilinadi. Ammo nutqda kontrast hosil qilinishida antisemik birliklarning imkoniyatlari juda keng va u antonimlar qatorida matnda kontrast hosil qiluvchi lisoniy vosita vazifasini bajaradi.

Shunga qaramasdan, bunday qarshilantirishlar tilshunoslar nazaridan chetda qolib kelgan yoki uning yuzaga kelishida asos bo'lувчи lisoniy qarama-qarshilik antonim so'zlar deb aytiladi, boshqa holatlardagi qarshilantirishlar esa kontekst hodisasi sifatida olinadi. Ammo, antonimiyadan tashqaridagi har qanday qarshilantirishni kontekstual holat deb baholash qarama-qarshilik kategoriyasining til sistemasidagi o'rnni juda cheklab qo'yishdir. Zero, tilda leksik birliklarning semantik qarama-qarshiligin belgilovchi hodisa sifatida antisemiya ham mavjudki, mazkur hodisa antiteza yaratish imkoniyatlarini benihoya kengaytiradi. Bunday munosabatdagi birliklar ham badiiy nutqdagi qarshilantirishlarning lisoniy omili sifatida xizmat qiladi. Antiteza uslubiy bezak sifatida antik davrlardan boshlab qo'llanilgan. Antitezada qarshilantirish, asosan, antonim so'zlar vositasida voqe bo'ladi, Shu sababli ham u doim ochiq ko'zga tashlanadi. Masalan, Ogahiyning "*Ey shoh, karam aylar chog'i teng tut yamonu yaxshini*" misrasida "*yamonu yaxshi*" antitezasida "*hammani, barchani*" ma'nolarini beradi. *Bu dunyo shundoq bolam. Olam yaralibdiki, birovga baxt, birovga alam keladi.* (Said Ahmad "Jimjitlik"). Yozuvchi bu o'rinda baxt va alam leksemalarini o'zaro bir-biriga zid qo'llagan. Baxt so'zining ma'nosi hayotda to'la mammunlik bo'lsa, alam leksemasining ma'nosi ruhiy azob, iztirobdir. Ular lug'atlarda ham antonim sifatida berilmagan. Bu so'zlar matndagina o'zaro qarama-qarshi qo'yilgan. Fikrimizning yana bir dalili sifatida quyidagi misolni keltiramiz: *Hushingda quvonsang tushingda qayg'u, tushingda sevinsang hushingda alam.* (Xurshid Do'stmuhammad, "Beozor qushning qarg'ishi")

Ushbu misolda *quvonmoq – qayg'u, sevinmoq – alam* antisemik birliklari orqali antiteza hosil qilingan. Bunda qarshilantirilayotgan so'zlar turli turkumlarga mansub bo'lsa-da, ularning munosabatidagi qarama-qarshilik yuqoridaq holatdan farqli ravishda lisoniy xarakterga ega. E'tibor bering: tilimizda *quvonch – qayg'u* antonimik juftligi mavjud, ular munosabatidagi qarama-qarshilik antonimik mezonlarga to'la javob berishi sababli bu holatni til sistemasida mavjud bo'lgan qarshilantirish sifatida talqin qilamiz, ammo *quvonch* leksemasining ma'nosida *quvonmoq* so'zining semantikasi aks etgan, *quvonch – quvonmoq* harakatidan «ajratilgan» ot. *Quvonmoq – insonning ma'lum ruhiy holatga o'tishi – "shodlik, xursandchilik tuyg'usini tuymoq", quvonch – o'sha ruhiy holatning o'zi (obyektdan ajratilgan holat) – "shodlik, xursandchilik tuyg'usi".* Shunga ko'ra, bularning har ikkisi *qayg'u* so'zi bilan lingvistik jihatdan zidlasha oladi. *Sevinmoq – alam* qarama-qarshiligi ham shunday tabiatga ega.

Antisemik birliklarning nutqdagi imkoniyatlarining katta ekanligini boshqa (*rohatbaxsh azob, qayg'uli quvonch, tirik murda, kabi*) hodisalar orqali ham ko'rishimiz mumkin.

Aksariyat hollarda nutqning tarkibidagi qarama-qarshi ma'noli komponentlar til sistemasidagi antonimik mezonlarga to'g'ri kelmaydi, ammo bu ularning munosabatidagi kontrastlik faqat kontekst doirasida mavjud degani emas. Masalan, *rohatbaxsh azob* birikmasidagi komponentlar qarama-qarshiligi til sistemasida mavjud: *rohat-azob* so'zlarini o'zaro so'zlari antonim juftlik hisoblanadi, ammo *rohatbaxsh azob* holatida ular turli turkumga mansub bo'lgani uchun tilda biz ularni o'zaro antonim deya olmaymiz. Shunday bo'lsa-da, har ikki juftlik munosabatidagi semalar qarama-qarshiligining aynanligi ko'rinish turibdi.

Antisemianing belgilanishida uning komponentlari o'rtasidagi qarama-qarshilik birlamchi ahamiyatga ega bo'lib, bu holatda ularning antonimik talablarga javob berish-bermasligi muhim emas.

Shuni ta'kidlash kerakki, antisemik antonimik emas, antisemik birliklar asosida hosil bo'ladigan hodisadir. Antisemik birliklar nutqda kontrast hosil qilishda asosiy lisoniy vositalardan biridir. Shu jihatlarni e'tiborga olsak, antisemik birliklarning imkoniyatlari antonimlardan ancha keng va xilma-xildir. Matnlarni tahlil qilish jarayonida shu jihatlarini e'tiborga olish lozim.

Ba'zi o'rnlarda nutq tarkibidagi qarama-qarshi ma'noli komponentlar til sistemasidagi antonimik mezonlarga to'g'ri kelmaydi, ammo bu ularning munosabatidagi kontrastlik faqat kontekst doirasida mavjud degani emas.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Abdullayeva D. O'zbek tilida antisemija. Filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtorefarati. T., 2010.
2. Rahmatullayev Sh. va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –T.: O'qituvchi, 1992.
3. Rahmatullayev Sh. va boshqalar. O'zbek tili antonimlarining izohli lug'ati . –T.: O'qituvchi, 1980.
4. Shukurov.R. O'zbek tilida antonimlar. Toshkent ., Fan nashriyoti, 1977.

ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Gulmatova Gulnoza Nuridinovna
Samarqand viloyati Narpay tumani
6-o'rta ta'lim maktabi Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
gulnozagulmatova3@gmail.com*

Annotatsiya: maqolada ta'lilda faqat qiziqishga tayanib qolish ham motivatsiyaning asosli samarali bo'la olishini ta'minlashi, bunda eng muhim samarali usul motivatsion-muammoli vaziyatlarni qo'yish yoki o'rganilayotgan predmetning ijtimoiy mohiyatini aks ettiradigan maxsus bilishga oid vazifalarning qo'yilishi haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: reproduktiv usul, aqliy hujum, "jonli tasvir", blis texnologiyasi, guruhlar bilan ishslash, tarmoqlash.

Reproduktiv usulda o'quvchilar ilgari yoki yaqinda egallagan bilimlarini qo'llaydi. Masalan, o'qituvchi dastlabki darslarda o'zi asar matnnini qismlarga bo'ladi, yozuvchi yoki shoirning aytmoqchi bo'lgan muhim fikriga o'quvchilar diqqatini jalb qiladi, uni aniqlab ko'rsatadi, o'quvchilar bilan birga tasvir vositalariga yuklatilgan ma'noni ohib, o'quvchilarga ko'maklashadi. Bularning bari o'quvchilar uchun bir ko'rsatma vazifasini o'taydi. Shundan so'ng o'quvchilar o'qituvchining ko'rsatmalari yordamida yuqorida ko'rsatib o'tilgan vazifalarni o'zлari mustaqil ravishda bajaradilar.

Yuqorida ta'kidlangan metodlardan tashqari, boshlang'ich sinf o'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiya usullaridan —Aqliy hujum, —Tarmoqlash, —Guruuhlar bilan ishslash, —Blis texnologiyasi, —FSMU texnologiyasi kabilardan ham foydalanish yaxshi samara beradi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, har bir darsda qanday metoddan foydalanish, darsda qanday usullarni qo'llash o'qituvchi o'qituvchi tomonidan oldindan belgilab olinishi va puxta ishlab chiqilishi lozim.

2-sinf o'qish darsidagi ish turlarini quyidagicha belgilash mumkin

- O'qituvchi topshirig'i bo'yicha matnni to'liq o'qish.
- Matnni bo'laklarga bo'lish.
- Tayyor reja bo'yicha o'qish.
- Matnni o'qib, mazmunini hikoya qilish.
- Matnni tayyorgarlik ko'rgan o'quvchilar tomonidan o'qilishi. Matnni qisqartirib o'qish.
- Xatboshi bo'yicha o'qish.
- Matndan rasmga bag'ishlangan qismmini o'qish.
- O'qituvchining savollariga matndan javob topib o'qish.
- Tanlab o'qish.
- Gapning boshi yoki oxiridagi so'z asosida to'liq gapni topish. «Me'yor»dagidan yo'qori tezlikda o'qish.

– Ertak yoki masalni o'qiganda « Nima haqiqatga yaqin, nima o'ylab topilgan» mavzusida suhbat.

– Maqol sifatida aytildigan gaplarni topish.

– Matndan xulosalarni topish.

– Matnga o'z sarlavhasini tanlash.

– Rollarga bo'lib o'qish.

– Dialoglarga bo'lib o'qish (muallif so'zlarisiz).

– O'qiganlarni qayta gapirishda mimika, imoishoralaridan foydalanish.

«Jonli tasvirlar» o'yini. Bir kishi o'qydi, ikkinchi kishi eshitganlarini mimika, imo ishoralar yordamida takrorlaydi. Matndagi har xil kayfiyatga xos qismlarni topish (quvnoq, xafa, befarq).

Matndagi diqqat bilan o'qishni talab qiladigan qismni topish.

Matndan undov, so'roq xarakteridagi gaplarni topish. Musobaqa' o'qish.

Siyomlarni ifodalovchi so'zlarni topish.

Urg'u berilganda so'zlar ma'nosining o'zgarishini kuzatish va o'qish.

Sekin, tez, baland o'qiladigan gap va so'zlarni aniqlash.

She'rlarni bandlar bo'yicha o'qib, pauza bilan tugatish. She'rdan bir bandni tanlab, ifodali o'qish.

Matndan yoyiq gapli qismni topib o‘qish.

O‘qish darslari jarayonning samarali o‘tishida motivlar muhum o‘rin tutadi. Chunki qiziqib, aniq maqsad asosida egallangan bilimlargina samarali bo‘ladi. Ta’limda faqat qiziqishga tayanib qolish ham motivatsiyaning asosli samarali bo‘la olishini ta’minlamaydi. Bunda eng muhim samarali usul motivatsion-muammoli vaziyatlarni qo‘yish yoki o‘rganilayotgan predmetning ijtimoiy mohiyatini aks ettiradigan maxsus bilishga oid vazifalarning qo‘yilishidir.

Masalan, yangi dars boshlanishida yoki o‘tgan darsni so‘rash va mustahkamlash paytida didaktik o‘yinlardan foydalanib, o‘quvchilarning darsga qiziqishlari oshiriladi. Motiv hosil bo‘lgach, dars davomida o‘quvchilarning qiziqishlari saqlanib turgan holda o‘rganilayotgan mavzuning ijtimoiy ahamiyatiga e’tibor qaratiladi. Boshlang‘ich sinfda dars jarayonida motivlarni rivojlan-tirish muhim ahamiyatga ega.

O‘qituvchi dars loyihasini tayyorlar ekan, maqsadni oydinlashtirishi va shu maqsad asosida o‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatlarini shunday tashkil etishi lozimki, belgilangan maqsad to‘liq amalga oshsin.

Pedagogik texnologiyaning afzalligi zamon sinovidan o‘tib, interfaol usullarning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi o‘z isbotini topmoqda. Bu borada, pedagogik texnologiyalar muvofaqqiyatlarni kafolotlovchi omilligini ta’kidlaymiz. Darsda pedagogik texnologiyalarning metodlaridan foydalanish, o‘quvchilarni bilimlarini kengaytirish o‘qituvchidan katta mahorat talab etadi. U dars ishlanmasida boshqaruv yo‘llarini belgilab oladi. O‘z faoliyati va o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish yo‘llarini, o‘quvchilar bilimini nazorat etish yo‘llarini aniq ishlab chiqadi. Ta’lim natijasini tekshirib, maqsadning nechog‘li amalga oshganini aniqlaydi va keyingi loyihani tuzishda korrektirovkalar kiritib, yo‘l qo‘yilgan xato-kamchiliklarni bartaraf etadi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Ashrapova T. va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. T. «O‘qituvchi», 1984-yil.
2. Safarova R. va b. Savod o‘rgatish darslari. T., «Ma’naviyat», 2003-yil.
3. Sodiqova M, Usmonova U.O‘zbek tilining orfoepik lug‘ati. T.,«O‘qituvchi», 1977.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNING BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING SAMARADORLIGI

*Masharipova Donoxon Atabekovna
Toshkent shahar Uchtepa tumani
Ishki ishlar vazirligining ixtisoslashgan maktab internati
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
+998973307340*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lrim tizimiga doir Ona tili va Adabiyot darslarida o'quvchilarda kreativ qobilyatni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsilar berilgan.

Kalit so'zlar. Qobilyat, kreativ, ona tili, adabiyot, pedagogik texnalogiya, innovatsion, o'quvchi, ta'lrim tizimi.

Jamiyatning har tomonlama ravnaq topishi, taraqqiy etishi, ta'limga rivojlanishiga va mazmunan takomillashib borishiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 5-sentabr kuni "Xalq ta'limini boshqarish tizmini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni, 2017-yil 7-fevralda O'zbekiston Respubliksi Prezidenti tomonidan qabul qilingan.

O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalihi bo'yicha Harakatlar strategiyasining "Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalihsilari"da ta'lrim va fan sohasini rivolantirishga bag'ishlangan bo'limi hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarga yaqqol misoldir.

Ta'limga globallashuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani ta'lrim muassasalarida ta'lrim sifatining oshishiga sabab bo'lmoida. Ayniqsa, Ona tili va adabiyot darslarida innovatsion pedagogik texnologilardan foydalinib dars o'tilsa o'quvchi o'sha fanga bo'lgan qiziqlishi ortadi.

Ma'lumki, har qanday texnologiya ta'limga yangi mazmunini shakllantiruvchi ta'lrim tamoyillariga asoslanadi. Ta'lrim jarayonining faol subyektlari o'qituvchi va o'quvchilar bo'lib, ularning hamkorlikdagi faoliyatlar shundan iboratki, ma'lum mavzu bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirish imkonini beradi. O'qituvchining faol, samarali faoliyat ko'rsatishiga yo'naltirilgan ta'lrim jarayonining metodik dars ishlanmasidan farqli ravishda, ta'limga pedagogik texnologiyasi ta'lrim oluvchilarga qaratiladi. Shuningdek, ularning shaxsiy va o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatini hisobga olgan holda o'quv materialini o'zlashtirishga sharoit yaratadi.

Ona tili darslarida kreativ qobilyatlarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning o'rni beqiyosdir. Ona tili fani boshqa fanlardan murakkabligi bilan ajralib turadi, innovatsion texnologilardan foydalangan holda dars olib borsalar dars sifati ancha samaraliroq bo'lardi. Ijtimoiy turmushda uchraydigan ba'zi bir yaramas yurish-turish ko'rinishlariga, illatlariga, sarqitlariga qaqshatqich zarba berish, ularning tasiridan yigitlarning asrash, yetashviqot moxiyatiga qarshi kurash olib boorish pedagogolar jamoasining bosh vazifasidir.

O'quvchilarning o'z ona tillarini mukammal bilishlarida, barkamol inson bo'lib yetishishlarida ona tili darslarida o'tkaziladigan grammatik tahlillarning o'ziga xos o'rni bor. O'qituvchi ona tili darsida kreativ qobilyatli o'quvchini rivojlantirishda quyidagi qoidalarga rioya qilishi kerak.

1. Ona tili darslarida Morfologiya va Sintaksis sohalarini elektron chizmalarda tushuntirish orqali.

2. Taqqoslash yo'llari bilan.
3. Tahlil qilish yo'llari bilan.
4. O'quvchini nimaga qodirligini aniqlab olish.

Bu qoidalari orqali o'qituvchi vaqt rejimiga ham e'tibor berishiga to'g'ri keladi.

Demak, o'qituvchi o'quvchini o'zi mustaqil fikrlashiga undashi kerak. Misol uchun, biror predmetni savol qilib berib, o'sha predmetga hikoya tuzish va uni grammatik tahlil qilish va o'zi mustaqil o'quvchilarga elektron dars o'tib berishi kerak. Tilni o'rganish bu faqat uning grammatik qurilishini bilish, tushuncha, ta'rif va qoidalarni o'zlashtirib olish emas, balki ona tilining boy imkoniyatlaridan foydalanim, fikrni og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash malakalarini egallashdan iboratdir.

Ona tili fani bolaga tilni o'rgatish bilan birga uning serqirra imkoniyatlarini nutqda foydalanish me'yorlarini ham o'rgatadi. Ma'lumki, til hodisalari alohida-alohida hodisalar emas, balki o'zaro chambarchas bog'langan hodisalardir. Maktablarda ona tili o'qitish amaliyoti shuni ko'rsatdiki, har bir til sathini alohida-alohida o'rgatishdan oldin shu sathlarni birlashtiruvchi, ularning o'zaro chambarchas bog'liqligini ko'rsatuvchi bir bo'lim – "Muqaddima" bo'limini kiritishga zaruriyat sezilmoqda. Turkiy tillar shu jumladan o'zbek tili o'qitish metodikasida, 5-sinflarda o'quv yilining boshida "Sintaksis va punktuatsiya" dan o'quvchilarga zaruriy bilimlar berish 70-yillardan beri amaliyotda sinab ko'rilmoxda. Ammo uzoq yillik tajribalardan shu narsa ma'lum bo'ldiki,

"Muqaddima"ni faqat "Sintaksis va punktuatsiya" bilan chegaralash samarali ijobiy

natijalar bermaydi. Mazkur bo'lim sintaksis va punktuatsiyaga oid zaruriy masalalar bilan bir qatorda mustaqil va yordamchi so'zlar, yordamchi so'zlarning vazifalari, so'z tarkibi (morfemika), sodda, qo'shma va juft so'zlar kabilarni ham o'z ichiga qamrab olmog'i lozim.

Muallimning bilimdon bo'lishi, insoniyat yaratgan ma'naviy boyliklarni ko'paytirishi va uni yoshlarga astoydil o'rgatishi, o'z ishidan qanoat hosil qilishi, o'z kasbini, bolalarni dildan sevib, berilib ishlashi - bularning barchasi o'quvchi shaxsining shakllanishiga tasir etadi. Har tomonlama bilim va yuksak madaniyatga ega bo'lish o'qituvchi odobining talablaridan biridir. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyat kishisining ideali insonning aqliy barkamol, ma'naviy boy, ishbilarmon, axloq-odobli, halol, rostgo'y, o'zini tuta oladigan bo'lishini taqazo qiladi. Maktab o'quvchilari bu idealga intiladilar. O'quvchiga axloqiy ta'sir o'tkazishining samarasini o'qituvchining chuqur bilimli, yuksak madaniyatli, barkamol inson bo'lishiga bog'liq.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, hozirgi kunda pedagoglarimiz o'quvchilarda kreativ qobiliyatni rivojlantirishda eng avvalo ularning qaysi sohada qiziqishlarini bilib Ona tili va adabiyot darslarini o'tishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda ish olib borsalar ta'lim sohasida ijobiy o'zgarishlarga olib kelardi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Raxmanov G'ofirjon "Ona tili darslarida AKTlardan foydalanish shakllari"
2. Tilavov Baxtiyor "Qobiliyatlarning pedagogik-psixologik tasnifi"
- 3.N.S. Mirsagatova "Talaba yoshlarda ma'naviy va moddiy hayot uyg'unligini takomillash-tirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni". – T.: 2013-y.

INGLIZ TILI FANINI O'QITISHDA NUTQ FAOLIYATI

*Abdullayeva Zilola Obidjon qizi
Quva tumani 33-maktab
ingiliz tili fani o'qituvchisi
tel: 90-567-70-84
e-mail:zilola@mail.ru*

Annotatsiya: maqolada tanish til materiallari asosida notanish mazmunli matnni o'qish, mazmunini tushunish, o'qish orqali o'quvchi nutqini shakllantirish, fanga bo'lgan qiziqishni oshirish bo'yicha mulohazalar keltirilgan

Kalit so'zlar: ingliz tili, ta'lif, o'qitish, nutq ko'nikmasi, mazmun

Ingliz tilida o'qish-nutq faoliyati turi hisoblanadi. O'qish-ko'z bilan ko'rayotgan harf, harf birikmalari, so'zlar, gaplarni ovoz chiqarib, chiqarmay o'qish va o'qiganning mazmunini tushunish, o'qib ma'lumot olishdir. O'qish yozma nutqda berilgan matndan ma'lumotolish nutq turidir. O'qish-tanish til materiallari asosida notanish mazmunli matnni o'qib ma'lumot olish, mazmunini tushunishdir. O'qish aloqa (kommunikatsiya) qilishning bir turidir. O'qish orqali o'quvchi, talaba ingliz tilida gaplashiladigan mamlakatlar tili, madaniyati, hayoti, tarixi, urf-odati bilan tanishadi. O'qish ma'lumot olish manbadir. O'qish kishilarning kommunikativ-ijtimoiy faoliyat sohasiga taalluqli bo'lib, unda u yozma shakldagi so'z orqali muomalani ta'minlaydi. Kishilarning turmush, ta'lif va ishlab chiqarish sohalaridagi faoliyatlarida o'qishdan keng foydalaniladi. O'qish orqali ma'lumot olish turli faoliyatlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. O'qishda boshqa har qanday faoliyatdagি kabi mazmun va jarayon rejaliarı mavjud bo'lib, birinchisiga doimo katta ahamiyat beriladi. Faoliyatning predmet mazmunini tashkil qiluvchilar o'qishning mazmun rejası sanaladi. Faoliyat jarayonining elementlari o'qishning jarayon tomoni hisoblanadi. Faoliyat mazmuniga, eng avvalo uning maqsadini, natijalarini kiritadilar. Odatda o'qishda faoliyat ana shu maqsadga erishishga qaratilgan bo'ladi. Mazmun aloqalarini ochish-nutq mahsulotini, ya'ni yozma shaklda taqdim qilingan matnni tushunish o'qishdagi ana shunday maqsadni tashkil qiladi. O'qish doimo tayyor holdagi nutq axborotini idrok qilishga, ma'lumot olishga yo'nalgan bo'ladi, shuning uchun uni nutq faoliyatining retseptiv turiga kiritishadi. O'qishning o'ziga xos xususiyati shundan iborat-ki, uning muvaffaqiyatli amalga oshirilganligi haqidagi baho kitobxonning olingan ma'lumotdan qoniqish hosil qilganligida o'z ifodasini topadi. O'qish murakkab retseptiv aqliy faoliyat hisoblanib, uning jarayon tomoni analitik-sintetik xarakterga egadir. O'qish orqali biz ma'lumot olamiz, bilimimizni, dunyoqarashimizni kengaytiramiz, shuning uchun o'qish nutq faoliyatining turidir.

Hozirgi davrda metodika o'qishni ingliz tilini o'qitish usuli, yo'li deb qaralmay, uni til materiallarini o'zlashtirishga yordam beruvchi, uni asosida (matndan) nutqni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan material manbai, ma'lumot olish manbai deb qaralmoqda. Shu sababdan o'qiyotganda asosiy diqqat matn mazmuniga qaratiladi. Dasturda o'qish bo'yicha umumiyl talablar va har bir sinflar, kurslar uchun talablar belgilanib beriladi. Umumta'lim maktabida o'qishni o'rgatish ham maqsad, ham vositadir, ya'ni o'qish chet tili o'rgatishda ham maqsad, ham vosita vazifasini bajaradi. Ingliz tilida o'qish ko'nikmasini egallash mifik tabda ingliz tili o'qitishdan kutilgan amaliy maqsadlardan biri hisoblanadi. Agar o'rta maktabni bitirib chiquvchilarning o'qish ko'nikmasi mukammal bo'lsa, ular o'zlarini egallagan ana shu ko'nikmadan amaliy ravishda mustaqil foydalanish imkoniga ega bo'ladilar. O'qishning yetuklik darajasi har xil bo'lishi mumkin, shuning uchun o'rta maktab oldida o'qishning minimal rivojlanish darajasiga erishish vazifasi turadi. O'qishning amaliy maqsadi o'qib ma'lumot olishdir. Amaliy maqsaddan tashqari o'qishni o'rgatish umumta'lim va tarbiyaviy maqsadlarini ham nazarda tutadi. Bularidan tashqari o'qishni o'rgatish rivojlantiruvchi maqsadni ham amalga oshiradi. O'qish paytida o'quvchining o'rganilayotgan ingliz tili matni bilan uning kuzatuvchanligi rivojlanadi va ularning til materiali, matn mazmunini analiz va sintez qilish qobiliyatları takomillashadi. Endi o'qishning vosita sifatidagi vazifasi ustida to'xtalamiz. O'qish til materialini egallab olishda muhim vosita hisoblanadi. Shu narsani alohida ta'kidlash kerakki, matnlarni o'qishni o'rgatish, lug'atni boyitish usullaridan biri sifatida muhim ahamiyatga ega. O'qish, gapirish ko'nikmasini shakllantirishda muhim

vosita hisoblanadi.O‘qilgan matnlarning mazmuni bo‘yicha savol-javob mashqlarini bajarish, hikoya qilib berish, suhbat va muhokamalar qilishi ko‘p mashqlarga asos bo‘ladi. O‘qish orqali gapirish uchun ma’lumot, material to‘planadi. Ularni ingliz tilida gapirishga tayyorlaydi. Ovoz chiqarib o‘qish esa to‘g‘ri talaffuzga o‘rgatishdava yangi til materialini tushunishda muhim bosqich sanaladi. Bundan tashqari ovoz chiqarib o‘qish ovoz chiqarmay o‘qishning yetuk ko‘nikmasini shakllantirishda ham muhim vosita rolini o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Hoshimov U., Yoqubov I. Ingliz tili o‘qitish metodikasi. T.2003
2. Sattorov T. Bo‘lajak chet tili o‘qituvchisining uslubiy omilkorligini shakllantirish texnologiyasi. T.2003.
3. www.teachingenglish.org.uk
- 4.www.Ziyonet.uz

HOW TO CHALLENGE PUPILS TO LEARN ENGLISH.

*Ortiqova Gulnoza Ortiqali qizi
English teacher at school #1,
District Ulug'nor ,region Andijan
Phone number: 930678200
abdurahmonovamubina@gmail.com*

Annotation. This article shows the ways of overcoming Difficulties of learning English as a foreign language this study aims at identifying the difficulties based on teachers' experiences in learning English as a foreign language, and also shows general strategies that are useful to overcome the difficulties of leaning language.

Keywords: Challenges, English language, EFL learners, Language skills, Learning strategies.

English, the most widely internationally used language in many world countries, is the language of Education, Business, Medicine, Banking, Tourism, Diplomacy, etc. English is also the language of computing that is why it is a global language. The number of users increases on daily basis. However, people face lots of challenges in the learning process and mastering this language. This paper examines the reasons behind the difficulties of learning the second language, identifies the most effective strategies which can be helpful for the learners in order speaking fluent English. Moreover, it presents ways of overcoming difficulties of learning English as a second or foreign language and shows several strategies for gaining successful and positive outputs in learning language. Nowadays, Learning English language is really important because English is an international language that is used in many sectors.

Difficulties of learning English as a second language .

Learning a second or foreign language is a long and complex process, because learners are required to cover all the aspects of a new language such as the structure and culture of the target language. Many people around the world step in to learn English and they are simultaneously challenged by linguistic and cultural difficulties. . All types of difficulties play their part in leaving effects on language learning thereby bringing in hindrances in front of these learners. This study, therefore, shows the main difficulties that learners face when they start learning English. I mention those difficulties for each of them has their effect on learning. Certainly, there are many difficulties, such as;

A. Negative Transfer Negative transfer means using the same structure of source language when rendered into the target language. Source language is the speaker's native language and (target language is the second language. All languages have their own structures, and learners attempt to adopt their native language structure with the second language. English learners should be familiar with the second or foreign language structures when they start learning that language. This is because language structure has a great impact on learning. If learners use a wrong structure it will cause the occurrence of a negative transfer and ambiguity in the language. But some learners do not care about this issue therefore the result of learning will be negative. For example the structure of English language is different from Arabic language.

B. Cultural Differences Culture is about senses of belonging and non-belonging to a specific community with a history, language, heritage and myths. Almost every society has their own culture differentiating it from other societies. The role of culture in learning a new language cannot be ignored, because sometimes learners know everything about the vocabulary and other aspects of the second language; however, theycannot properly understand what the sentences or expressions mean. Therefore, background information about the culture and community is highly important. English learners must know about English Culture; because sometimes learners are challenged by specific vocabularies belong to specific communities. Understanding these vocabularies need cultural awareness and familiarity. Cultural difference, therefore, is another issue that learners face in learning language.

C. Accent Another difficulty that English learners may face in learning English is accent. Accent is the way of pronouncing words. English language has different accents such as American, British, and Australian, etc. Accent varieties may cause problem for learners because

they probably confuse the learners' understanding and they find it hard.

D. Slang and Colloquialism Colloquialism and slang are those expressions used in informal language. English language consists of many slang and colloquialism expressions; it is another difficulty that English learners face in learning language because it is often challenging for the learners to cover all slang and colloquialism expressions. F. Arbitrary language According to Yule , English is an arbitrary language, meaning that there is no relationship between the form and the meaning, for example in the word "dog" there is a relationship between the meaning and the form.

G. Attitude Attitude is completely related to the feelings. One of the main factors that strongly affect the result of learning language is personal. Some English learners in the beginning of the process negatively react toward the language which may lead to lack of motivation, lack of self-confidence, stress, anxiety and fear of making mistakes. These feelings cause a negative attitude and learners fail to learn the language properly.

Used literature:

1. Adas, D. and Bakir, A. (2013). Writing Difficulties and New Solustion:Blended Learning as an Approach to Improve Writing Abilities. Intarnational Journal of Humanities and Social Science..3 (9), 254-266.
2. Bamford, K. W., and D. T. Mizokawa. (1991). "Additive-Bilingual (Immersion) Education: Cognitive and Language Development." Language Learning. 41 (3), 413-429.

PRONUNCIATION AND ITS IMPORTANCE IN LEARNING ENGLISH.

*Saydullayeva Yulduz Kamilovna
English teacher at school #6 , City Kokand , region Fergana*

Phone number: 996084740

saydullayevayulduz@gmail.com

Meliboyeva Gulbahor Rustamovna

English teacher at school #21 , District Furkat , region Fergana

Phone number: 91 6995421

gulbahormeliboyeva@gmail.com

Annotation: This article reviews pronunciation is an essential component not only of learning a language but also of using that language. For this reason, the learning of proper pronunciation is a delicate area; learners need to feel free to make mistakes and practice their pronunciation in order to increase their accuracy, but there are also times when pronunciation must be quickly corrected so that it does not impede the learners' ability to understand and be understood.

Key words: pronunciation, learning foreign languages, teaching foreign languages, fluency, stress, speech.

While teaching a foreign language, a teacher's main goals are to teach grammar, to teach how to pronounce sounds correctly, how to form sentences and to speak a foreign language. It is not enough just to teach how to read words and tell the meaning of the words. When taken separately words may mean nothing to the listener, but when a speaker forms well-considered and clear sentences he/she creates a meaning for the words that have been pronounced.

Pronunciation is one of the key constituents of success while learning and teaching a foreign language. A lot of teachers and experts in foreign language teaching state that speaking is the best way of learning a foreign language. While practical studies show that indeed speaking appears to be an effective method of learning a foreign language, before a student will start to speak it is necessary to teach him/her how to speak. The main goal of teaching speaking is to increase student's communicative efficiency, which means that students need to develop certain skills which would help them to speak so they can be understood. The process of speaking involves several aspects: correct pronunciation, grammar, appropriate vocabulary and the awareness of social and cultural rules used in a foreign language when applied at different situations. So, in order to teach students to speak, teachers should first of all teach them how to pronounce the words correctly by using listening and reading exercises, imitation and repetition. Also, correct speaking means the usage of correct grammar forms and vocabulary, which should be taught before speaking and during the process of speaking, because speaking is the best way to practice a language. The last element of correct speaking, to which a teacher needs to pay attention to, is rules of communication. Every language has certain rules of communication, which should be learned in order not to sound rude or weird. Thus, a teacher needs to explain these rules making sure a student understands why they are important. Obviously, variation of techniques used by a language teacher is more effective than concentrating only on certain aspects of teaching.

Being itself one of the methods of learning a language, speaking has certain benefits. Such benefits include language fluency (how fast a student may use his/her knowledge of grammar, vocabulary and pronunciation while speaking), motivation for further learning and discovery of gaps in knowledge. When a student says that she/her cannot speak, this means that more of so-called "input" is needed; this means that a student lacks knowledge in grammar, vocabulary or pronunciation. In order to teach students how to speak, teachers may adopt "a balanced activities approach that combines language input, structured output, and communicative output". Language input has the "form of teacher talk, listening activities, reading passages, and the language heard and read outside of class", structured output focuses on the usage of "correct form", while in communicative output "the learners' main purpose is to complete a task, such as obtaining information, developing a travel plan, or creating a video".

Some teachers offer their students speaking tasks starting from the first lessons; however, students cannot fulfill these tasks as they do not have any knowledge of a foreign language. For this reason, it is more effective when a teacher gives their students certain input, before making

them produce the output in the form of speaking.

Teaching English pronunciation is an area of language teaching that many English teachers avoid. While there are many textbooks and instruction manuals available, as well as books on the theories and methodologies of language teaching there is comparatively little on learning pronunciation. Why? Is it because we don't need to teach pronunciation or because it cannot be taught?

Certainly, we need to teach pronunciation. There is a big difference between a ship and a sheep and a pear and a bear! When teaching any language as a foreign or second language, our first goal for our students is basic communication, and that can't happen if no one can understand what they are saying.

Sometimes teachers have difficulties in teaching pronunciation and when they decide to focus on pronunciation practise many of them make the mistake of trying to teach pronunciation along with introducing vocabulary. This can work with students who have a «good ear,» or who perhaps speak a related language. Most textbooks will have you drill pronunciation with repetition of the vocabulary. Some of the better ones will have you work on it with spelling, which is an important skill, especially in English with its many irregularities and exceptions. Very few will start you and your students where you need to start, however, and that is at the level of the phoneme.

Used literature:

1. Pardo, D.B. (2004). Can Pronunciation Be Taught? A Review of Research and Implications for Teaching. Retrieved, Noember 24, 2006. publicaciones.ua.es/filespubli/pdf/02144808RD22945419.pdf
2. Dalton, D.F. (1997). Some Techniques for Teaching Pronunciation. Retrieved, Noember 24, 2006 from The Internet TESL Journal. <http://www.aitech.ac.jp/~itesl>

ROLE OF LITERATURE IN LANGUAGE LEARNING AND TEACHING.

*To`raqulova Maftuna Abdurrazzoq qizi
Navoiy viloyati Navoiy shahar 20-umumiy
o`rta ta`lim maktabi ingliz tili fani o`qituvchisi)*

Annotation: This article reviews literature is the media of teaching and learning authentic language. More important, it claims consistently that the use of literature for language teaching purposes can promote literary understanding and general linguistic awareness among teachers and learners.

Key words: Literature, Language, Skills development, Motivation.

Literature is the main vehicle for teaching and learning language. Literature is the proper place where language gets the superb position. Literature can be a great potential resource in teaching and learning language. Literature is replete with various vocabularies, sentence patterns, words-order and grammatical items which help the learners to learn the target language. Literature is also a good resource for increasing word power. In other words, literature involves a profound range of vocabulary, dialogues and prose , believes that syntactic knowledge and vocabulary enrichment can be accelerated through literary texts. Reading short stories and novels can expand vocabulary knowledge of the learners.

For speaking purposes, the events in a poem, novel, or short story can be associated with the learners' own experience in real life. Such a practice paves the way for hot topics for discussion in language classes. Having the students freely reflect on the events and having them critically comment is also facilitative for advancing speaking proficiency.

For writing purposes, literature shows to set a good ground for writing practice. Having the learners complete a poem or short story in close form is very interesting. Also we can have the students write the end of a story in their own words or narrate a story, novella, or novel. Other similar creative activities can be developed for writing practice.

For listening purposes, the learners can be exposed to the audio version of the poems, short stories, or novels. Also the musical elements in poetry stimulate the learners' desire for approximating their speaking patterns to the native speaker norms by adhering to the principles of rhythm, rhyme, and intonation.

For reading purposes, as above mentioned; novel and poetry can provide good opportunities for extensive and intensive reading. Also it is good for practicing reading sub-skills including skimming, scanning, finding the main ideas. Reading in literature is a combination of reading for enjoyment and reading for information.

This is why, language is learnt through literature. Teachers should decide on which texts to include, for what purposes to use them and what activities will be done to explore the texts and promote language development. If literary works are selected according to the needs, level of learners, and age of learners, then literature will be the effective for teaching and learning language.

If we go on to define "Literature" from the Language Teaching point of view, we come across a very important definition. According to Alexander Baird, "Literature is the use of language effectively in suitable conditions". To him literary texts can be used in language teaching, because the language used in literary text is suitable for the contexts of the events. Among the functions of literature, as seen in the definitions above, the most important one is the use of language. Foreign language teachers adopt the method in accordance with the students' level and their syllabus. This is the reason why, literature becomes the best media of teaching and learning language. According to Moody, literature is like an umbrella term giving information on every business. Therefore literature, having interested in every kinds of written and spoken business, can be the best media of expressing a specific subject e.g. literature for language learning, literature for child raising, literature for communication, literature for construction, literature for medicine, literature for business, and literature for the author's style.

To sum up, literature is viewed as a rich resource for language learning. Students can extend their knowledge and experience of the world by reading literature. Literature also shows students new ways to view the world around them by constructing meaning from the text. That's why,

literature is regarded as a beneficial medium in language teaching.

Used literature:

1. Khatib M. Hossein A. and Rahimi (2012) "Literature and Language Teaching".
2. Moody, H. (1971) "The Teaching of Literature. London: Longman".
3. Turker F.(1991) "Using "Literature" in language teaching"
4. Thom N.T.T. (2008) "Using literary texts in language teaching"

„QADRİNG BALAND BO'LSIN ONA TILIM”

Xo'janova Sarvinoz Bobonazarovna
Yakkabog` tuman 41-maktab
Tel raqam. 97950.26.89

Anotatsiya: Ushbu maqolaning mazmun mohiyati ,o'zbek tili sifatini oshirishda pedagog tamonida yangocha g`oya, metodlarning dars jarayonida qo'llanishi ,o`quvchilarni dars mashg`ulotlariga qiziqtirishda samarali usullar haqida tavsiyalar berishdan iborat.

**Kalit so`zlar:** Onatili fani nazariyasidan metodikasi,Xaq og`zaki ijodi.

Til millat kõzgusi,ma'naviyat sarchasmasidir.Muborak hadisi shariflarda"Kishining zeb-u ziynati,gõzalligi uning tilidadir" deyiladi.Har bir millat va elat uchun til bebafo va tengsiz boylik... chunki millatning tarixi,uning madaniy,ma'naviy merosi,urf-odatlari va an'analarini aks ettiruvchi vosita.Til xalqlarning milliylikni,õzligini,madaniyatini kõrsatuvchi kõzgusi.Millatning borligi va birligini bosh belgisi ham til hisoblanadi.Özbek tili milliy qadriyatlarimizni birlashtirib ,tutashtirib,namayon etib turuvchi eng mustahkam,zanjir,boy va cheksiz ma'naviy xazina hamdir. Shu bois ham biz özbek tilimizni ona tili sifatida uluğlaymiz,e'tirof etamiz.Öz ona tilimizni hurmat qilish,qadriga yetish,ardoqlash,uning boy imkoniyatlarini õrganish barchamizning sharaflı burchimizdir.

Tilimiz benihoya boy,uning kõlamni va mustahkam sõz xazinasi,tovushlar rang- barangligi va mantiqiy-grammatik boyligi qiyossizdir.Ajdodlarimiz tomonidan bu tilda yaratilgan aql va badiiyat durdonalarining bashariyat tamadduniga qoshgan muazzam hissasi buning isboti bõlib kelmoqda.Albatta,bu ardoqsiz iftixorga munosibdir.

Shubhasiz,özbek tilining benazir qudrati va sarhadsiz badiiy imkoniyatlari özbek xalq o'gzaki ijodining quyoshsiz namunalarida özining tabiiy in'ikosini topgan. Buyuk bobomiz Alisher Navoiyning bu bitmas-tuganmas imkoniyatlarini baralla namoyish etgan ölmas asarlari hamon har kimni hayrat barmoqini tashlashga majbur qilib kelmoqda.Bugun özbekning ölmas sõzi bölmish "Alpomish-u","Xamsa"larimiz jahon adabiyoti xazinasining tõrida qor tõkib turibdi.

Bizda, bizning madaniyatimizga latif sõzga oshuftalik, nutq latofatidan zavqlanish,ona tilida ta'sirli nutq ayta oluvchiga ayricha havas bilan qarash azaliy urflardan hisoblangan. Sharqda,xususan özbeklarda sõzi bilan tinglovchining faqat qulogini emas,balki qalbini ham zabit eta bilish tarbiyayilikning,ziyolilikning belgilardan biri sanalgan.Zotan nutqning gõzalligi,nutqning irodaning aniqligi, raisligi,tilning sofligi inson uchun öziz xos husn bõlib, u millatning, jamiyatning umumiy- madaniy kafolatini shakllantiradi.

1989-yil 21- oktyabrda özbek tiliga davlat tili maqomi berildi.Mana chorak asrdan oshdiki,özbek tili davlat tili sifatida öttiz ikki milliondan ortiq xalqning nufuzli tili maqomida rivojlanib bormoqda.

Özbek tili istiqlol bois misli kõrilmagan taraqqiyot yoldidan bormoqda, jamiyatimizning tubdan yangilanishi,kõlamli islohatlar tilimizning yanada boyishiga omil bõlmoqda. Bugun özbek tili mustaqil Özbekistonimizning davlat tili sifatida davlatimiz ramzları qatorida e'zoz va ehtiromga sazovordir.

Qashqadaryo viloyati Yakkabog` tuman XTB ga qarashli 41-umumiy o'rta ta'lim maktabi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi Xo'janova Sarvinozning tanlov ichun yozgan maqolasi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.N.Maxmudov,.A.nurmonov,.A.sobirov.Ona tili darsligi
- 2.Ozbek tilining izohli lug`ati .

ONA TILI VA ADABIYOT FANLARINI O'QITISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Yusupaliyev Bekzod Nematovich
Andijon davlat universiteti magistranti
+998945620028

Jo'rayeva Gulziyo Saydulla qizi
Andijon davlat universiteti talabasi
+998979639565

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar o'quv moduli malaka oshirish jarayonida fan o'qituvchilarini sohadagi yangiliklar bilan tanishtirishga oid fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Harakatlar strategiyasi. Ta'lif to'g'risidagi qonun. Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlar.

Fan-texnika taraqqiy etgan, axborot almashinuvi kuchaygan tezkor zamonda mamlakatimizning barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lif tizimida ham qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Shundan kelib chiqqan holda zamonaviy talablari inobatga olingan holda umumiy o'rta ta'lif mifikalari o'qituvchilarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Mustaqillikning dastlabki yillardayoq "Ta'lif to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi ta'lif sohasida jiddiy qadam edi.

Ona tili metodikasi ta'lif tizimining barcha bosqichlarida ona tilini o'qitishning izchillik va uzlusizlikni ta'minlaydi. Maktabgacha tarbiya muassasasida, asosan, bolalarning nutqini o'stirish nazarda tutiladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar nutqini o'stirishdan tashqari, ona tilidan elementlar nazariy tushunchalarni amaliy o'zlashtirishlari ham nazarda tutiladi. Bundan ko'rinish turadiki, inson aqlini tanigandan boshlab bu fanni o'rganishga ehtiyoj sezadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 26-sentyabrdagi "Pedagog kadrlarini tayyorlash, xalq ta'lifi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori xalq ta'lifi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini davr talablariga muvofiq faoliyat yuritishga zamin bo'lmoqda. Ayni paytda mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda.

"Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar" o'quv moduli malaka oshirish jarayonida fan o'qituvchilarini sohadagi yangiliklar, o'quv-me'yoriy hujjatlar, yangi metodik qo'llanma va tavsiyalar, adabiyotlar bilan tanishtirishga, egallagan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini kelgusida amaliyotga tatbiq etishga yo'naltiradi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lif to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni, 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'lifi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-sonli Qarori, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lifining davlat ta'lif standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qaroriga muvofiq, ta'lif bosqichlarining uzlusizligi va izchilligini ta'minlash, ta'lifning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta'lif standartlarini kompetentsiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lifi vazirligining 2019-yil 10 dekabrdagi "Sirdaryo viloyati umumta'lif maktablarida ta'lif sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 396-sonli buyrug'i ijrosini ta'minlash bugungi kunning eng dolzarb muammosi hisoblanadi. Bu esa umumiy o'rta ta'lif maktablarining ona tili va adabiyot fani o'qituvchilarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda ta'lif tizimida amalga oshirilayotgan zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalardan samarali foydalanishni taqozo qilmoqda.

Ona tilini o'qitish metodikasi psixologiya va pedagogika ma'lumotlariga ham tayadi.

Metodikaning masalalarini hal etishda pedagogik yechimlar ham yordam beradi. Shuning uchun ham psixologiya va pedagogika fanlari ham metodikaning metodologik asosi hisoblanadi. Negaki ,ona tili va adabiyot o'qituvchilari ,balki, har qanday fan o'qituvchilari, avvalo, o'quvchilarning ruhiy olamiga kirib bora olishi kerak. O'quvchilarning psixologiyasidan kelib chiqib , ularning har biriga alohida yondashish, o'tilgan mavzuga qiziqtira olish , erkin fiklay olish imkoniyatini berish, fikrlar hilma –hilligi asosida baxs-munozaralar tashkil etish dars samaradorligini oshiradi. Bugungi kunda shu narsa achinarlik, boshqa fanlar qatori ona tili va adabiyot fanini o'qitish eskicha usullarga asoslanib qolayotganligi , dars jarayonlarini noto'g'ri tashkil etilayotganligi o'quvchilarda fanga loqaydlik, e'tiborsizlikni vujudga keltirmoqda. Zamon jadallik bilan rivojlanayotgan bir davrda biz eskicha qarashlarimizdan voz kechmay, ta'lim sohasi rivojlangan mamlakatlar tajribasidan unumli foydalanmay, o'z ustimizda ishlamas ekanmiz , bizga yuklatilgan mas'ulyyatga hiyonat qilish bilan bir qatorda voyaga yetayotgan sog'lom fikrli , raqobatbardosh yoshlani qo'ldan boy beramiz. Ayniqsa, mana shunday katta bir mas'ulyat ona tili va adabiyot fan o'qituvchilari zimmasiga tushadi. Negaki, til ichki siyosat masalasıdir. Chunki yurtdoshlarimizning o'z ona tiliga hurmati, millatga hurmati demakdir. Zero, milliy til tuyg'usi shunday tushunchaki, har bir xalqni o'zligini tanitadigan, ichki dunyosini ko'rsatib turadigan, olamonni yakdil millat qilib birlashtiradigan bir so'z bilan aytganda qon bilan chiqadigan muqaddas tuyg'udir.

Milliy til va adabiyotni o'rgatayotgan hurmatli o'qituvchilarimizning o'zları millatparvar bo'lmış ekan, til, adabiyot uchun kuyib yonmas ekan, vatanparvarlik, sadoqat va mas'ullik haqida orzu ham qilib bo'lmaydi. Fidoyi o'qituvchilarimiz soni juda ham kam. Ustozlarki, o'z shogirdlari qalbiga chiroq' yoqa olmas ekan, bizda bu harakatsizlik, beparvolik, erinchoqlik, loqaydlik davom etaveradi. Maktablarda, oliy o'quv yurtlarida ko'zları yonib turgan yoshlarimiz ko'p, ularning shijoatini ayrim no'noq o'qituvchilar, zamon talabiga javob bera olmaydigan o'qitish metodikasi, sifatsiz darsliklar so'ndirib qo'yemoqda. O'qituvchilikka yuragida o'ti bor, shijoatli, xalq dardini his etadigan, insonparvar, millatparvar kishilar ishga olinishi kerak.

Nega məktəb bitiruvchilarining ko'philigi filologiya, ona tili va adabiyot yo'nalişlarini (juda kam abituriyent shu sohani yoqtirgani uchun) tanlaydi? Ba'zilari bu fanlardan dars soatlari ko'pligini, har doim ish topilishini inobatga oladi. Mayli, bunga ham e'tibor qilmaylik, ayrimlari oson fanlar deb o'ylaydi, lekin mas'uliyati og'irligini tasavvur ham qila olmaydi, chunki hech kim bu haqida ma'limot bermaydi. "Filologiyani bitirsa, turli sohalarda ishlay oladi, hech bo'lmasa, maktabda muallim bo'ladi" degan eskicha qarash bu fanlarni shu holga olib keldi.

O'qituvchilikka ham alohida qobiliyat bo'lishi kerakligi esimizga kelmaydi. Zero, ona tili barcha fanlarni o'rganish asosi, adabiyot inson qalbining, tafakkurining muhandisidir.

Maktablarda ona tili va adabiyot murakkab bir fanga aylanib qolgan, aslida, ona tili qadriyat, adabiyot esa san'at darajasida o'qitilishi kerak, shunda o'quvchi-yoshlar tilni e'zozlaydi, adabiyotga mehr qo'yadi, zavqlanadi, asar mutolaasi, muhokamasi hayot tarziga aylanadi, natijada uning tili ham ravonlashib, nutqi boyib boraveradi. Eng muhim , mana shunday ruhda tarbiyalanayotgan yoshlar barpo etadigan jamiyat farovon va adolatli turmushni tuhfa etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitish 2017. Toshkent
2. Ona tili o'qitish metodikasi 2018
3. www.Ziyo.net
4. www.ilm.uz

ONA TILI FANLARI UCHUN "MATN" — ENG YIRIK SINTAKTIK BIRLIK.

*Abdullayeva Sanoatxon Obidovna
Farg'ona viloyati Buvayda tumani
19-umumi o'rta ta'lif matabining
Oliy toifali Ona tili va adabiyot fanlari o'qituvchisi
Telefon: +998941397006*

Annotatsiya: Ushbu maqola barcha o'zbek tili va adabiyot sohasidan foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, asosan ta'lif sohasida ish olib boruvchi o'qituvchilarga mos keladi. Maqolada ta'lifning turli xil tamoyillarini ta'lilda tutgan o'rni va ular orqali erishiladigan yutuqlar va yuqori natijalarga erishish uchun qo'l keladigan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: . o'zbek tili , makromatn, grammatika, og'zaki, yozma, nutq, matn, mazmun, bog'lovchi, olmosh, vosita, ta'lif, tarbiya, amaliyat, umumiylukka.

Tilimiz benihoya boy, uning so'z zaxirasi bir necha yuz minglar bilan o'lchanadi, bu zaxira birlklari orasidagi bиргина ma'nodoshlikning o'zi har bir tushunchaning butun ikir-chikirigacha, hattoki, so'zlovchining bu tushunchaga bo'lgan yaxshi-yomon munosabatigacha ifodalana olishiga yo'l ochadi. Tilimizning tovush qurilishi juda ham rangin, har qanday ma'mazmunni ohang og'ushida tasvirlash, ta'kidlash va tasdiqlashday betakror imkonga ega. Tilimizning grammatikasi shunchalik mantiqiy teran, tarang va takomilu sayqal topganki, ayrim g'arb olimlari (masalan, Maks Myuller) ta'biri bilan aytganda, «xuddi bir guruh mutaxassislar birgalashib ishlab chiqqanday». Undagi morfologik va sintaktik birliklar real olamdag'i xilmay-xil mazmun va munosabatlarni turli nuqtai nazarlardan ko'rsata oladi. O'zbek tilining tarixiy ildizlari miloddan avvallarga borib taqaladi. Bu tilning yozma an'analari ham behad ko'hna. Aytish joizki, har qanday tilning boylik darajasi baholanganda, asosiy o'lchov, avvalo, unda yozma an'analarning qachondan buyon mavjud ekanligi bo'lishi dunyo tilshunosligida e'tirof etilgan. O'zbek tilining benazir qudrati va sarhadsiz badiiy imkoniyatlari o'zbek xalq og'zaki ijodining qiyossiz namunalarida o'zining tabiiy in'ikosini topgan. Buyuk bobomiz Alisher Navoiyning bu bitmas-tuganmas imkoniyatlarni baralla namoyish etgan o'lmas asarlari hamon har kimni hayrat barmog'ini tishlashga majbur qilib kelmoqda. Bugun o'zbekning o'lmas so'zi bo'lmish «Algomish»-u «Xamsa»larimiz jahon badiiyati xazinasining to'rida qo'r to'kib turibdi.

Har qanday og'zaki va yozma nutq parchasi matn (makromatn) hisoblanadi. Matn mikromatnlarning o'zaro mazmuniy va grammatik bog'lanishidan hosil bo'ladi. Bir necha gaplarning o'zaro grammatik va mazmuniy bog'lanishidan tashkil topgan, mazmuniy yaxlitlikka ega bo'lgan qo'shma gaplarga nisbatan yirikroq yozma va og'zaki nutq parchasi mikromatn hisoblanadi.

Bir umumiyo mavzu ostida birlashgan bir necha mikromatnlardan tashkil topuvchi yaxlit asarga makromatn deyiladi. Masalan, Abdulla Qahhorning «O'g'ri» hikoyasida ishtirok etgan barcha mikromatnlar «o'g'irlik» umumiyo mavzusi ostida birlashgan. Matnning eng kichik birligi gap hisoblanib, ular matn tarkibida ma'lum bog'lovchi vositalar yordamida bog'lanadi. Ular quyida-gilardan iborat:

bog'lovchilar, bog'lovchi vazifasidagi ayrim so'zlar, takroriy bo'laklar, olmoshlar, sinonimlar.

Matn tarkibidagi ikkinchi gap boshida kelgan u olmoshi birinchi gap tarkibida kelgan Karimjon o'rnda kelib, ikkinchi gapni birinchi gapga mazmunan bog'lab keladi. Shuning uchun ham olmoshi matn qismlarini bog'lovchi, ya'ni matn hosil qiluvchi vosita sanaladi.

Mikromatnni hosil qilishda takrorlar eng muhim vositadir, chunki u ham gaplarni bog'lovchi vosita hisoblanadi, ham uslubiy bo'yoqdorlik hosil qiladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. ZiyoNet axborot ta'lif tarmog'i.
2. O. Musurmonova "Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi". T., "O'qituvchi" 1990-yil.

ONA TILI FANLARIDA KO'CHIRMA GAPLI QO'SHMA GAPLARNING USLUBIYATI.

*Abdurahmonova Minoraxon Abdurahmonovna
Farg'ona viloyati Buvayda tumani
19-umumi o'rta ta'lif mabtabining
1-toifali Ona tili va adabiyot fanlari o'qituvchisi
Telefon: +998975571021*

Annotatsiya: Ushbu maqola barcha o'zbek tili va adabiyot sohasidan foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, asosan ta'lif sohasida ish olib boruvchi o'qituvchilarga mos keladi. Maqolada ko'chirma gapli qo'shma gaplar uslubiyatini ta'limda tutgan o'rni va ular orqali erishiladigan yutuqlar va yuqori natijalarga erishish uchun qo'l keladigan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, ko'chirma gap, grammatika, og'zaki, yozma, nutq, matn, mazmun, bog'lovchi, monolog, muallif, darak gap, tarbiya, amaliyot, umumiylikka.

Monologik nutqda so'zlovchining o'zgalar gapidan aynan foydalanishi ko'chirma gapli qo'shma gapni hosil qiladi.

Bunda qo'shma gap ikki qismdan tashkil topadi: 1) so'zlovchining (muallifning) gapi; 2) o'zganing gapi. Masalan. «*Ko'p narsalarni ko'zimga ko'rsatdingiz. Yana ko'p narsalarni ko'rgani qo'limga chiroq berdingiz, O'rmonjon aka*», – dedi Siddiqjon.

Fikrni asosli va go'zal ifodalamoq uchun ko'p hollarda xalq maqollaridan, hikmatli so'zlardan, adabiy parchalardan foydalaniladi. Nutqqa tayyor olib kirilgan bu maqol va hikmatli so'zlardan so'ng — *deydi xalqimiz*, — *deydi adib* singari muallif gaplari qo'llanilib, ko'chirma gapli qo'shma gapni hosil qiladi. Masalan, «*Oltin boshing omon bo'lsa, rangi ro'ying somon bo'lmas*», — *deydi xalqimiz*.

Ko'chirma gap bilan muallif gapi turlicha o'rinalashish xususiyatiga ega. Ularning o'rinalashish tartibini quyidagicha ko'rsatish mumkin:

1. Muallif gapi (MG)+ko'chirma gap (KG):

Xalqimiz deydi: «Sabr tagi — sariq oltin».

Guli dedi: «G'azaldin bahr olmag'ay kim?» (Uyg'un) Bunday vaqtida muallif gapidan so'ng ikki nuqta qo'yiladi, ko'chirma gap qo'shtirnoq ichiga olinib, bosh harf bilan boshlanadi.

Ko'chirma gap oxiriga, agar u darak va buyruq gap bo'lsa, nuqta; so'roq gap bo'lsa, undov belgisi qo'yilib, qo'shtirnoq yopiladi.

1. KG+MG: «*To'g'ri, qoloqdan cho'loq yaxshi*», *dedi qovog'ini solib Dilshod*.

«Nega xat-pat, telegramma yubormadingiz? — dedi Jo'ra. (Oybek)

2. KG+MG+KG: «*Endi hamisha xonardon sohibining gapiga qulq solgaysiz, — dedi Bibixonim kelunga, — aytganlarini so'zsiz bajargaysiz*». (P. Qodirov)

Bunday vaqtida ko'chirma gap qo'shtirnoq ichidan bosh harf bilan boshlanadi. Muallif gapi bilan ko'chirma gapning uzilgan joyi vergul va tire bilan ajratiladi. Muallif gapidan so'ng ko'chirma gapning qolgan qismi nuqta va tire yoki vergul va tire bilan davom etadi.

Uning sxemasi quyidagicha:

«KG..., — MG, — KG». Yoki: «KG , — MG, — KG»

3. MG: «KG», MG.

Qaynonasi Bibixonim: «*Bu in'omning teran ma'nosi bor*», — *dedi sirg'alarmi kelinining qulog'iga taqib qo'yar ekan.* (P. Qodirov)

Bunday vaqtida muallif gapidan so'ng ikki nuqta qo'yiladi, ko'chirma gap qo'shtirnoq ichidan bosh harf bilan boshlanadi. Ko'chirma gap oxiri qo'shtirnoq bilan yopiladi va muallif gapining davomi ko'chirma gapdan vergul va tire bilan ajratilgan holda kichik harf bilan boshlanadi. Uning sxemasi quyidagicha: KG: «MG», — KG.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ZiyoNet axborot ta'lif tarmog'i.

2. A. NURMONOV, N. MAHMUDOV "HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI".

“CHET TILLARINI O’QITISHDA INNAVATSION METODLAR VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH”

*Abdurazakova Moxibonu Abdusaitovna
O’zbekiston davlat Jahon tillari universiteti
Lingvistika fakulteti 2-kurs talabasi*

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi kundagi dolzarb mavzu bo’lmish chet tillarida erkin muloqot qilish uchun innavatsion texnologiyalardan foydalanish olib beriladi.

Kalit so’zlar: muloqot, talaffuz, chet tillarida so’zlashuv, native speaker, muvaffaqiyatlarga erishish usullari.

Bugungi kunda butun dunyo rivojlanish cho’qqisiga chiqayotgan bir paytda, xorijiy tillarni o’rganishga bo’lgan talab oshmoqda. Har bir soha vakili kamida bitta chet tilini o’rganishi o’z sohasida yuqori natijaga erishishiga yordam beradi. Chet tilini yaxshi bilgan kadrlarga ham talab oshib bormoqda. Sababi bugun rivojlanishning yuqori cho’qqilariga chiqib borayotgan O’zbekiston xalqaro maydonda ham o’z nufuzini oshirib bormoqda, chet davlatlari bilan aloqalar olib borilmoqda.

Afsuski, chet tillarida hamma yoshlar ham so’zlasha olmaydi. So’zlashga uyalishadi, ayniqsa, universitetga faqat chet tili grammatikasini o’rganib kirgan o’quvchi so’zlashga juda qynaladi. Buni bartaraf etish yo’li maktab yoshidanoq o’quvchilarni chet tilida gapirishi uchun sharoit va erkinlik yaratib berish.

Buning uchun quyidagi yo’llarda foydalanish mumkin:

1. Dars vaqtida kichik-kichik sahna ko’rinishlari yaratish. Buning uchun sinf o’quvchilari bir necha guruhgaga bo’linadi va har bir guruh uchun alohida tasodifiy voqeа beriladi. Guruh o’quvchilari o’zlariga berilgan vazifa bo’yicha chet tilida suhabat uyushtirishlari kerak. Darsdan tashqari bo’lgan vaqtlarida ham ushbu vazifa bilan shug’ullanishsa chet tilida qo’rqamasdan gapirib keta oladilar. Ayniqsa, o’z tengdoshlari bilan ishslash ularni kelajakda jamoaviy ishlagan vaqtlarida ham kirishimli bo’lishlariga o’z ta’sirini ko’rsatadi. Guruhlarga berilgan vazifalar dars vaqtida ko’riladi va munozara qilinadi. Hamda o’quvchilarni rag’batlantirish kerak, ularni yanada so’zlashga qiziqshlarini orttirish uchun.

2. Darslarda kundalik turmushda uchrab turadigan voqealar uchun yangi so’zlar va iboralar bilan o’quvchilarni tanishtirish. Bunda o’qituvchi har darsda yangi kundalik turmushdagi voqeani yoritish uchun o’quvchilarga yangi so’zlar va iboralar berishga harakat qilishi kerak. Shunda o’quvchilar ushbu so’zlarni kundalik turmushda ham ishlatishga harakat qilishadi.

3. Yangi so’zlarni ko’proq yodlashga undash. Buning uchun turli o’yinlar tashkil etish, masalan, baxrubayt. Bunda bir o’quvchi so’z aytsa ikkinchisi so’z tugagan harfga so’z aytadi. Bunda o’qituvchi o’quvchilarning talaffuzidagi kamchiliklarni ham to’g’irlashga ulguradi. Chet tilida so’zlarni talaffuz qilishda qynaladigan o’quvchilar ham ko’pchilikni tashkil qiladi. Ularning talaffuzini to’g’irlash uchun esa bu usul juda yordam beradi.

4. Sayohatlar uyishtirish (pandemiya davrida ushbu sayohatlarni online zoom orqali) uyushtirish. Bunda o’quvchilar va o’qituvchi turli debatlar, munozaralar tashkil etiladi. Munozara bellashuv sifatida emas balki shunchaki turli mavzular yuzasidan suhabat qurilgani kabi o’tqaziladi. Chet davlatlar bugungi kunda ushbu usuldan juda ko’p foydalanadi.

Bundan tashqari ham turli usullardan foydalanish mumkin. Buning uchun o’qituvchidan ozroq creativ yondashuv talab etiladi xolos. O’ylaymanki, yoshlarning chet tilida bemalol erkin so’zlashuvida ushbu usullar yaxshi foyda beradi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. E. Giddens “Uskolzayushiy mir, ves mira” - 2004.
2. “Developing Critical Thinking Skills in the High School English classroom “ by Genal Hove

O'QUVCHILAR YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIKTANTNING AHAMIYATI

*Annaqulova Xurshida Umrzoqovna,
Navoiy viloyat Uchquduq tuman
20-umumiyo'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning ahamiyati, diktant turlari, uning maqsad va vazifalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: diktant, ta'lmiy diktant, nazorat diktant, erkin diktant, saylanma diktant

O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning ahamiyati katta. Dars jarayonida yozma ishlarning turlicha bo'lishi o'quvchilarning yozuvga bo'lgan muhabbatini oshiradi va taraqqiy ettiradi. Turli xildagi yozma ish bolalarning tafakkurini, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi hamda o'quvchilarning bilimini mustahkamlaydi, takomillashtiradi. Yozma ishlarning quyidagi turlari o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirish uchun samarali xizmat qiladi: diktant, bayon, insho va ko'chirib yozish.

Yuqoridagi yozma ishlarning eng soddasi ko'chirib yozishdir. Lekin ushbu yozma ishlarning barchasi o'quvchilarda orfografik malakalarini shakllantirishga, mustahkamlashga, ularning ongli yozishlarini ta'minlashga va ish qobiliyatlarini o'stirishga qaratilgan bo'ladi. Matnni ko'chirib yozishni orfografik, grammatik, uslubiy topshiriqlar bilan birgalikda olib boorish maqsadga muvofiqdir. Yozma ishning ko'chirib yozish turida gapdagi tushirib qoldirilgan so'z yoki bo'g'inni qo'yib ko'chirish, matnda berilgan so'zni o'zgartirish, berilgan namuna yoki grammatik topshiriq asosida matn yoki so'z shaklini o'zgartirish, so'zlardan gap tuzish, berilgan namunaga o'xshash gap tuzish, savollarga javob berish, so'zlar ustiga qaysi grammatik shaklda ekanligini yozish, o'qilgan va tahlil qilingan matn bo'yicha savollarga javob berish kabilar kiradi. Ko'chirib yozush turi ham bir necha xil bo'lishi mumkin. Masalan, doskadan, jadvaldan yoki kitoblardan ko'chirib yozish.

Yuqorida qayd etilgan yozma nutqni o'stirishning asosiy va samarali, shu bilan birga katta ahamiyat kasb etadigan turi bu diktantdir.

1-11-sinflarda diktantlar, asosan, ikki maqsad uchun o'tkaziladi. Biri grammatika, orfografiya va punktuatsiyadan o'tilgan qoidalarni puxta bilib olishga yordam beradigan, mustahkamlaydigan, takomillashtiradigan ta'limi diktant bo'lsa, ikkinchisi, grammatika, orfografiya va punktuatsiyadan o'tilgan qoidalarni o'quvchilar qanday o'zlashtirganliklarini sinash, tekshirishga imkon beradigan nazorat diktantdir.

Ta'limi diktantning yana bir nechta turi mavjud:

- eslatish diktanti;
- o'z diktant yoki yoddan yozish;
- saylanma diktant;
- erkin diktant;
- grammatik topshiriqli diktant;
- tushuntiruvchi diktant;
- ijodiy diktant;

Quyida biz ta'limi diktant turlarining ayrimlari xususida to'xtalamiz.

O'z diktant yoki yoddan yozish diktanti 4-7-sinflarda o'tkaziladi. Bu diktanto quvchilarga grammatika va orfografiyadan olgan bilimlarni mustahkamlashga yordam berishi bilan birga og'zaki va yozma nutqni o'stirishga ham katta ahamiyatga ega. O'z diktant o'tkazish uchun o'tilgan mavzu qoidasiga va sinf o'quvchilarining saviyasiga mos keladigan kichik bir parcha yoki she'riy asardan bo'lak, yoki to'rtlik tanlanadi. Tanlangan parchani o'qituvchining o'zi bir necha marta o'qib beradi. O'quvchilar matn yoki she'rnii yodlab olgach, matn bekitiladi va o'quvchilar yodlab olganlarini daftarga yozadilar. O'quvchilar diktantni yozib bo'lganlardan keyin doskadagi matn ochiladi. O'quvchilar yozganlarini doskadagi matn bilan solishtiradilar va xatolarini tuzatadilar.

Erkin diktant – bayonning soddarroq bir ko'rinishi bo'lib odatda boshlang'ich maktablarning 3-4-sinfida o'tkaziladi.

Erkin diktantda o'quvchilar so'zlarni va grammatik shakllarni o'zgacha, erkin ishlata oladi-

lar. Ushbu diktant turi o‘quvchilarning qanchalik tushunganliklarini aniqlashga yordam beradi. O‘qituvchi matnni bir marta o‘qib eshitiradi. So‘ngra bo‘limlarga bo‘lib o‘qiydi. Agar o‘qituvchi 3 ta gap o‘qisa, o‘quvchiuni ko‘paytirib yozishi kerak bo‘ladi: erkin diktant o‘quvchilarni o‘qilgan matnni yaxshiroq esga saqlab qolishda, atrofdagilar nutqini diqqat bilan tinglashda nutqni o‘stirishda, yozma nutqni o‘stirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Erkin diktant o‘quvchilarning orfografik, punktuatsion va uslubiy xatolarini kamayib borishiga yordam berish bilan birga, o‘quvchilarning bayon, insho yozishga o‘rgatadi. O‘quvchilarning yozma nutqi rivojlanadi.

Ijodiy diktant – o‘tilgan qoidalarni puxta o‘zlashtirishga yordam berishdan tashqari o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini ham o‘stiradi. Ijodiy diktantda matn o‘qib berilmaydi. O‘quvchilar o‘zlarini berilgan so‘zlar bilan mustaqil ishlaydi. Shu jihatga ko‘ra ushbu diktant bayonga juda yaqin turadi. O‘quvchilar diktantning bu turida so‘zlarni to‘g‘ri yozishga, ularni o‘z o‘rnida ishlata bilishga va kichik-kichik matn tuzishga, ya’ni ijod qilishga o‘rganadilar. Bu turdagagi diktant yuqori sinfda bayonni osonlik bilan yozishga zamin hozirlaydi.

Diktant, umuman yozma ishlarning barcha turi ma’lum qoidalarning mustahkamlanishi bilan birga o‘quvchilarni har bir gapga, so‘zga, so‘z birikmasiga diqqat bilan qarashga o‘rgatadi. Shu bilan birga matndagi gaplardan kerakli so‘zni, grammatiks hakjni tezroq topa olishga o‘rgatadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ahmedova H. O‘zbek tili o‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish. – T: Navro‘z, 2016. – 215 B.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2002.
3. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma’ruzalar to‘plami. Toshkent: -2019.

THE USE OF PROVERBS IN TEACHING ENGLISH TO SCHOOLCHILDREN, TO DEVELOP THEM NOT ONLY IN EDUCATION BUT ALSO IN UPBRINGING.

*Badalboyeva Zuhra Abdunosirova
Tashkent, Chirchik district, english teacher at school No:23*

Abstract: this article describes using of proverbs in teaching English can be more effectively. In addition to, pupils can develop their learning ability with learning more proverbs.

Key words: proverbs, magic words, complex, structures.

Every nation has its own ancestral heritage, that is, its own proverbs and wise sayings. Such legacies help young people grow up to be well-rounded and spiritually mature.

Alternatively, the use of proverbs in the process of teaching English also gives good results. In addition to, students will also have the ability to draw conclusions as they explore the English version of the proverbs. Indeed, one day before starting the topic from the transition process, you should start the lesson by writing a new proverb or magic word on the board and describing it. On the other hand, they are too difficult to understand and learn by heart. However, in many books have definitions of proverbs and magic words. Following I give some examples for proverbs.

1. As you make your bed, so you must live on it.

As we can see, we cannot interpret a proverb correctly, for this we need to know its hidden meaning. That is, this proverb actually means: You reap what you sow. It makes it a little difficult for the student to learn independently so it is better for the teacher to describe. Through the above proverb, students draw the following conclusion: What you try today, you will achieve tomorrow. This can make the pupils more involved in reading.

2. One good turn deserves another. And this proverb means that if you do good, you will see good.

3. It is never too late to learn. That means we can learn any time we want and it is not late.

4. What is done cannot be undone. What we did in past it never come again. So we can't correct our mistakes.

5. Never do things by halves.

6. Better to do well than to say well

7. There is no smoke without a fire.

If something did, something would happen.

Definitely, proverbs are much more complex in structure than simple sentences. For this reason, students are able to differentiate between the applied structure in a proverb with the sentence structure. In addition, they can increase vocabulary by using proverbs in everyday conversation as well. To sum up, teachers teach young people in different ways during the lesson from proverbs, which increases the level of acceptance of the lesson. Then a high result can be achieved.

Reference:

1. "English reader" for 5-6 forms G.Satimov, Sh. Alimov Toshkent 1995

**ONA TILI VA ADABIYOT DARSALARINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING SIFAT VA
SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.**

*Boboyeva Iqlima Isomiddinovna
Buxoro viloyati Romitan tuman 22-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida foydalaniladigan interfaol usullar va ularning mazmun mohiyati izohlab berilgan.

Kalit so'zlar: badiiy uslub, so'zlashuv uslubi, bilim, ko'nikma, malaka, "Idrok xaritasi", "Mazmun va mohiyat" metodlari.

Barchamizga ma'lumki, ona tili va adabiyot fani ta'lif tizimining poydevori bo'lib, o'quvchilarning boshqa fanlarni o'zlashtirishi unga bog'liq bo'ladi va ona tili o'qituvchisi zimmasiga katta ma'suliyat yuklaydi. Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda ilm – fan, texnika ham shiddat bilan o'sib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan, ilm – fanda ham katta o'zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib o'quvchilarga yetkazib berish bugungi kundagi ta'lifning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Boshqa xorijiy tilni yaxshi o'rghanmoqchi bo'lgan kishi avvalo, o'z ona tilini mukammal bilishi, e'zozlashi, qadrlashi lozim.

Shunday ekan, o'z tilini mukammal bilgan kishi boshqa xorijiy tillarni o'rghanishga kirishishi tabiiy hol. Buning uchun ona tili va adabiyot o'qituvchilari o'z darslarida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanib, o'quvchilarning fanga va bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini yanada ortirishi lozim. Ona tili va adabiyot o'qituvchisining mahorati o'z o'quvchilarini ta'lif jarayoniga faol ravishda jalb qila olish darajasi va ularning mustaqil aqliy va amaliy darslarini to'g'ri tashkil qilishi bilan belgilanadi.

Biz pedagoglar oldida bugungi kunda, ayniqsa, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari zimmasiga juda katta ma'suliyat yuklandi. Ona tili fani darslariga yangi pedagogik texnologiyalarni olib kirish va uni ta'lif tizimi mazmuniga singdirish, tadbiq etish, darsda yangi usullardan qo'llash, noan'anaviy darslarning ahamiyati, DTS talablarini bajarishga zamin yaratadi.

Dars o'tish qulay va jonli bo'lishi uchun turli ko'rgazmali qurollar ishlab chiqamiz. Ulardan o'z vaqtida va o'mrida foydalanishga harakat qilamiz. Murakkab mavzuni o'quvchilar ongiga osongina etkazish uchun «Aqliy hujum», «Zakovat», «Modul dars», «Ziggak», «Interfaol», «o'yin dars», «Munozarali-bahsli dars», «Sayohat dars», «Musobaqa dars» kabi usullardan foydalanamiz. Darslarda o'zimiz o'rgatgan manbalardan, savollar yoki testlardan unumli foydalanamiz. Ta'lif har doim takomil va yangilanishga mushtoqdir. Shuning uchun, ilojini boricha, ta'lifning yangi usullari ustida izlanishimiz talab etiladi. Chunki o'quvchilarga ham bir xil qolipdagil darslar yoqmaydi, ularni zeriktiradi. Natijada o'quvchi darsni yaxshi o'zlashtira olmaydi. Har bir usuldagi darslar ikki-uch marta o'tilganda o'zini oqlaydi. Me'yordan oshmasligi, o'quvchilarni zeriktirmasligi uchun usullarning turlicha bo'lishi darsning samaradorligini yanada oshiradi. Dars jarayonlarida notiqlik, suhbat, hikoya, mustaqil ish, yozma ish, zamon bilan bog'lash, mustaqil fikrga tayanish shakllariga katta e'tibor berishimiz lozim. Har bir o'tilayotgan darsga o'quvchilar tomonidan berilayotgan baho biz uchun qadrlidir.

"Idrok xaritasi" metodi. Bu usul ona tili va adabiyot darslarida har bir bo'limni o'tayotgan vaqtimizda katta samara beradi. Bundan tashqari takrorlash darslarida ham bu metoddan to'liq foydalanish lozim. Bu metod o'quvchilarda tasavvur qilish va fikrlarni tizimlashtirish, o'tilayotgan mavzudagi bosh g'oyalar yoki asosiy tushunchalarni izohlashga yordam beradi.

"Mazmun va mohiyat" usuli. Bu usulni ona tili va adabiyot darslarida o'tilgan mavzuni nazorat qilishda yoki yangi mavzuni mustahkamlashda qo'llash mumkin. Bu usulni amalga oshirishning afzalligi shundaki, sinfdagi har bir o'quvchining ishtiroti ta'minlanadi. Mazmun, ya'ni tayanch tushuncha o'quvchi tomonidan beriladi. Bunda ko'rgazmadan yoki monitordan foydalanish mumkin. Mohiyat esa, sinf o'quvchilari tomonidan ochib beriladi. Masalan, 10 sinfda ona tili darsida "Uslublar" mavzusini o'tishda bu usul qo'l keladi. Dastlab, mazmun beriladi.

1-guruh. So'zlashuv uslubi.

2-guruh. Publitsistik uslub.

3-guruh. Badiiy uslub.

So'ng'ra, mohiyat izohlanadi, har bir guruh o'z rejasiga doir ma'lumot beradi, bergen ma'lumotlarini misollar orqali izohlaydi. Guruhlardagi har bir o'quvchi aniq, lo'nda ma'lumot aytadi, bunda tezkorlik bilan ish ko'rish talab etiladi.

Adabiyot darslarida ham bu usulni qo'llash yaxshi samara beradi. Masalan, 10-sinfda berilgan "Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti va ijodi" mavzusini o'tishda bu usuldan foydalanish mumkin. Mazmun beriladi.

1-guruh. Boburning yoshlik yillari.

2-guruh. Shoh va shoirning faoliyati.

3-guruh. Boburning ijodi.

Mohiyat bosqichida har bir guruh o'z rejasini izohlab beradi. Bu usulni qo'llash uchun oldindan o'quvchilarga yangi mavzu yuzasidan tayyorlanib kelish topshirig'i beriladi. Bu usul orqali o'quvchilarda izlanuvchanlik, yangi mavzuni o'rganish uchun qiziquvchanlik sifatlari shakllantiriladi. "Mazmun va mohiyat" usulini qo'llashdan kutiladigan natija:

- O'quvchilarning tashabbuskorligi ortadi;
- O'quvchilar mavzu yuzasidan keng ko'lamli tushuncha va ma'lumotlarga ega bo'ladi;
- Darsda har bir o'quvchining ishtiroti ta'minlanadi;
- Yangi mavzuga o'quvchilar oldindan tayyorlanib, ma'lumotlar yig'ishga intiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan dars o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttiradi, ularni mustaqil bilim olishga undaydi va dars samaradorligini oshiradi.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. A. G'aurov. Ona tili o'qitish prinsplari va metodlari. T. O'qituvchi. 1992
2. Mengliyev B. Xoliyorov O'. O'zbek tilidan universal qo'llanma. T- 2013

ADABIY TILNING O'QUVCHILAR NUTQINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

*Erdonova Muxabbat Xursandovna
Surxonaryo viloyati Oltinsoy tumani
26 – umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
e-mail: erdonova@inbox.uz*

Annotatsiya: maqolada adabiy til va uning o'quvchilar nutqini shakllantirishdagi o'rni, adabiy til me'yorlarini saqlab qolinishida o'qituvchining mas'uliyati masalasi haqida fikrlar berilgan

Kalit so'zlar: adabiy til, adabiy nutq, til madaniyati, savodxonlik, til me'yori

Ona tilining bor imkoniyatidan samarali va to'g'ri tarzda foydalanish umummilliy madaniyat miqyosini belgilovchi asosiy omillardandir. O'zbekiston mustaqil davlat sifatida jahonga yuz tutgan ilk kundan boshlab milliy tilga e'tibor yanada ortdi. Ona tili ta'limi mazmuni, o'qitish uslublarida yangicha usullar joriy etildi. Umumiyl o'rta ta'limning davlat ta'lim standartida oha tili ta'limining bosh maqsadi "o'quvchi shaxsini fikrashga, o'zgalar fikrini anglashga va shu fikr mahsulini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga, ya'ni kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga o'rgatish" deb belgilab qo'yildi.

Bugungi kunda ona tili ta'limi o'z oldiga qo'yilgan ushbu maqsadga qanday erishayapti? Oradan shuncha vaqt o'tsa hamki, imloviy xatolarning ko'payib borayotgani, yozma savodxonlik darajasi tobora pasayib ketayotgani butun jamoatchilikni xavotirga solmoqda. Faqatgina yozma savodxonlik darajasi emas, balki og'zaki nutqning ham talab doirasida emasligi barchamizga ayon. Xo'sh, bu jarayondagi asosiy xato va kamchiliklarimiz qayerda? Ularni qanday bartaraf etish mumkin? Birgina ta'lim sohasida ushbu vaziyatni tahlil qiladigan bo'lsak, hamonki ta'lim berishda shevalardan voz kechilmaganligining ta'siri katta deb hisoblayman. Shevaning ham o'z o'rni va vazifasi borligini unutmaslik kerak. Noo'rin vaziyat, rasmiy murojaat va turli yozishmalarda sheva so'zlari hamda talaffuz me'yorlaridan foydalanish adabiy nutq madaniyatiga putur yetkazadi.

Bola maktabgacha yoshdayoq oilada yoki bolalar bog'chasida adabiy tilda so'zlashish malakasiga ega bo'lishi maqsadga muvofiq. Afsuslar bo'lsinki, ota-oni tugul, umumta'lim maktablarida ko'p yillik tajribaga ega ustoz o'qituvchilar ham adabiy til me'yorlariga amal qilmasdan o'z shevasida dars mashg'ulotini olib borayotganligi achinarli hol. O'quvchi ustoz bilan shu taxlit muloqot qilsa, uning nutqi ushbu sheva asosida shakllanishi tabiiy hol, albatta. Boshlang'ich ta'lim poydevor jarayon hisoblanadi. Demak, bu borada boshlang'ich ta'lim o'qituvchilaridan mas'uliyatni ko'proq his qilishlari, adabiy til normalari asosida dars o'tishlari talab etiladi. Axir, o'quvchi shaxsi ustozga qarab shakllanishi hech kimga sir emas. Adabiy tildan unumli foydalanish borasida so'z ketganda, ko'pchilik bu - ona tili va adabiyot o'qituvchilariga tegishli deb biladi. Aytaylik, faqatgina ona tili, adabiyot ustozlari adabiy til normalari asosida dars o'tsa, qolganlar bunga unchalik ham e'tibor bermasa, tarozining qaysi pallasi og'ir keladi? Bu kabi vaziyatlarda o'quvchi nutqini mukammal holatga keltirish oson emas, albatta. Muammoning asosiy ildizlaridan biri - o'qituvchilarning sheva asosida dars o'tishi deb hisoblayman. Shunday muhitda ta'lim-tarbiya olayotgan o'quvchilar yozma savodxonlikda ham (ayniqsa insholarda) bemalol unumli foydalanadi. Bu esa imlo xatolarining ham, uslubiy xatolarning ham keskin ortishiga sabab bo'ladi. Ona tilida so'zlash - o'ziga, millatiga hurmat belgisi ekanligini har bir o'qituvchi his qilishi lozim. To'g'ri, ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi birinchi navbatda sof adabiy tildan foydalaniib, boshqa hamkasblariga o'rnak bo'lishi kerak. Chunki ular shu xislati bilan ham o'quvchida ona tiliga muhabbat tuyg'usini shakllantiradi.

Badiiy asarlarning kutilganidan kamroq o'qilayotgani va turli muloqot jarayonlarida adabiy til me'yorlariga umuman amal qilinmayotgani ham o'quvchilardagi xatolarning ortishiga sabab bo'lmoxda. Shunday xatolarga yo'l qo'yadigan o'quvchilarga ko'proq badiiy asarlar mutolaasi bilan shug'ullanish tavsiya etib borilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, har bir ustoz, har bir murabbiy adabiy til normalariga rioxal qilsa, o'quvchilar nutqidagi kamchiliklarni vaqtida bartaraf etsagina, yozma savodxon, og'zaki nutqi boy, fikrini mazmunli jumlalar bilan bayon eta oladigan yoshlar safini kengaytira olamiz.

O‘quvchi nutqini sheva unsurlari, ma’lum qaytariqlar, ortiqcha jumlalar, o‘zbek tiliga xos bo‘lмаган со‘zlardan tozalab borish, har bir o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biriga aylanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmedov A. Notiqlik san’ati. –Toshkent: O‘zbekiston, 1967
2. Begmatov E, Boboeva A, Asomiddinova M, Umurqulov B. O‘zbek nutqi madaniyati ocherklari. –Toshkent. 1988
3. Begmatov E. Nutq madaniyati va adabiy norma. -Toshkent: O‘zbekiston, 1973
4. Begmatov E, Boboeva A, Asomiddinova M. Adabiy noma va nutq madaniyati. –Toshkent: Fan, 1983

ABBAZ DABILOV SHIĞARMALARINDAĞI FRAZEOLOGIZMLERDIŃ SEMANTIKALIQ TÚRLERINIŃ QOLLANILIWI

*Esbosinova Zuxra Maxsetbaevna
Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis qalası
15-sanlı ultiwma bilim beriw mektebinin
Qaraqalpaq-tili hám ádebiyatı pánı oqtıwshısı*

Annotaciya: Til – ádebiyattıń birinshi elementi, sebebi hár qanday ádebiy shıǵarmanıń kórkemligi onıń tili arqalı kórinedi. Demek, jazıwdı, sóylewde pikirdiń ıqshamlılığı, kórkemligi hám onıń ótkirligi artıwi ushın tildegi frazeologizmler keń paydalanıladı.

Gilt sózler: Til, element, ádebiy shıǵarma, jazıw, sóylew, pikir, kórkemlik

Til – ádebiyattıń birinshi elementi, sebebi hár qanday ádebiy shıǵarmanıń kórkemligi onıń tili arqalı kórinedi. Demek, jazıwdı, sóylewde pikirdiń ıqshamlılığı, kórkemligi hám onıń ótkirligi artıwi ushın tildegi frazeologizmler keń paydalanıladı. Hár qanday jazıwshı yamasa shayır óz shıǵarmasında uliwma xalıqlıq tilden kórkem obrazlardı dúziw ushın sózlerdi, sóz formaların tańlap qollanadı. Kórkem shıǵarmanıń tilin izertlegende jazıwshı yamasa shayırdań sol shıǵarmada tildiń kórkemlew quralların qalay qollanǵanlığı, kórkem obraz jasaw ushın sózlerden qalay paydalanganlığı, onıń sóz qollanıw sheberligi, stil anıqlanıw kerek. Sol waqıtta ógana jazıwshınıń til ózgeshe-likleri, jeke stili, kórkem shıǵarma tiliniń ózgeshelikleri ashıp kórsetiledi. Frazeologiyalıq sóz dizbekleri pikirdi keń, obrazlı, ótkir etip beriw ózgesheligi menen basqa til birliklerinen pariqlanadı. Sonıń menen birge, olarda qosımsa mání-lerdiń kúshli sıpatlanıw frazeologizmlerdiń ózgeshe tärepleri esaplanadı. A.Abdullaevtiń kórsetip ótkenindey: «Frazeologizmler - nominativ hám qosımsa reňkleriniń ajiralmas birliginen ibarat bolǵan arnawlı sóylew figuraları.» 4 Haqiyqatında da, tilimizdiń frazeologiyalıq quramına názer awdarsaq, olardıń belgili bir toparı tek tiykarǵı manini bildirip qoymastan, olarǵa sóylewshınıń anaw ya minaw qatnasın bildiriwin de kóriw múmkin. Frazeologizmlerdiń kórkem shıǵarmada atqaratuǵın xızmeti -obraz jasaw, qaharmanǵa sıpatlama beriwdede hám t.b.xızmette qollanıladı. Frazeologizmlerdiń bay hám hár túrli quramların Abbaz Dabilov ózinshelik stil döretiw maqsetinde hár túrli jollar menen qollanǵan. Shayır xalıq tiliniń frazeologiyalıq sóz dizbekleri menen keletugın obrazlı sóz baylıǵın óz eleginen ótkerip, shıǵarmalarında sheberlik penen paydalaniwdıń úlgisin kórsetedi. Frazeologizmler mánilik jaqtan, emotıonal-ekspressivlik ótkirligi jaǵınan tildiń qaymaǵı maǵızı sıpatında bahalanadı. Frazeologiyalıq sóz dizbekleri ózleriniń ańlatatuǵın mánileri boyınsha, frazeologizmlerdi payda etip turǵan jeke tsomponent-leriniń sol pútin mánige qatnasi boyınsha, sonday-aq baylanısı boyınsha da hár qıylı bolıp keledi. Soonlıqtan da frazeologizmler semantikalıq birigiwshılıgi boyınsha toparlarǵa aıratıladı. Olardı toparlarǵa ajıratıw frazeologiyalıq sóz dizbeklerin tereńirek úyreniw ushın oǵada úlken áhmietke ie. Frazeologiyalıq sóz dizbekleriniń seman-tikalıq birigiwshılıgi boyınsha bóliniwi kóphsilik tillerde derlik birdey. Sebebi, sol tiller menen shuǵıllanıwshı ilimpazlardiń kóphsiligi. V.Vinogradovtıń klassifikatsiyasına tiykarlanadı. Biz de usı ilimpazlardiń pikirlerin basshılıqqa ala otırıp, A.Dabilov shıǵarmalarında qollanılgan frazologizmlerdi úsh toparǵa – frazeologiyalıq ótlesiwler, frazeologiyalıq birlikler, frazeologiyalıq dizbeklerge ajiratıp qaraymız. Mısalı:

Ákem ómirinshe mal baqqan eken,
Tórden orn tiymey ot jaqqan eken,
Túeniń ústinde iyt qapqan eken,
Men aystsam ákemniń ómir bayanın. («Bahadır», 32-bet)

Shayır bul jerde túeniń ústinde iyt qapqan eken eken frazeologimi ornında «albiraǵan eken», «qıynalǵan eken», usaǵan mániles ádettegi sinonimlik birliklerdi de paydalaniw múmkin edi. Biraq. Sózlük quramaǵı sol paradigmaga kiriwshı semama-lar ishinen semantikalıq-stillik jaqtan dál, anıq hám súwretlengen waqıyaǵa sáykes poetikalıq sheberlik penen túeyniń ústinde iyt qabıw frazeologiyalıq ótlesiwin oǵada durıs paydalangan. Nátiyjede aytilayın degen pikir ótkir bolıp shıqqan. Tómendegi qatarlardaǵı frazeologiyalıq ótlesiwlerdiń mánilerinde de sonday belgiler, ekspressivlik ayrıqshılıq hám boyawlar bar: *Ústińnen gúze sindırıp,*

Óz abırayındı kóndırıp («Bahadır», 24-b)
Tishqan tesigi miń teńge,

Boldı dúnyasın siyǵıza almay, (sonda, 208-b)
Bar salmaqtı maǵan taslap ketiwge,
Ala jipti kesiwge aranı ashipsań (sonda, 194-b)
Kózińe shóp salǵansha
Qáne balam ólip ketseń (sonda, 85-b)

Paydalangan ádebiyatlar:

1. Aynazarova G. Qaraqalpaq tilinde teńles yeki komponentli frazeologizmler N. 2005.
2. Bekbergenov A. Frazeologiyalyq sóz dizbeklerindegi atlıqlar.
3. «Вестник Каракалпакского филиала АН Узбекистана». 1970, №2 70-77 betler.

PARONIMLAR VA VARIANTDOSH SO'ZLARNI FARQLASH BO'YICHA

*Buxoro viloyati G`ijduvon tumani 17-maktabning ona
tili va adabiyot fani o`qituvchilari Fuzaylova Nozigul
Nutfulloyevna va Abdurahmonova Muhabbat*

Anottatsiya Ushbu maqolada paronim so`zlar va variantdosh so`zlar o`rtasidagi farqlar yoritilgan bo`lib orfoepik me`yorning buzilishi haqida fikr yuritilgan.

**Kalit so`zlar** Paronim, variantdosh so`z, orfoepiya, etimologiya

Bizga ma'lumki **Paronim**-talaffuzi bir-biriga yaqin, ammo yozilishi va ma'nosi har xil bo`lgan so`z. Masalan, asr va asir, afzal va abzal, sher va she'r, adib va adip kabi so`z talaffuzda bir xil aytilsa-da, yozilishda farq qiladi. Ma'nosi ham butkul boshqa-boshqa. Paronim ikki xil yozilishga ega bo`lgan, ammo ma'nosi bir xil bo`lgan dubletlardan farqlash kerak: arava-aroba, bekik-berkik, benihoya-benihoyat, gado-gadoy, kabutar-kaptar, barobar-baravar kabilar paronim emas, balki dublet, variantdosh so`zlardir.

Paronimlar so`zlarni orfoepik qoidaga rioya qilmasdan talaffuz qilishdan paydo bo`ladi.

Paronimlarni to`g`ri qo`llamaslik oqibatida ham xatolik yuz beradi: Chanoqdagi lo`ppi ochilgan paxta quyoshda yarqirab kumushdek toblanadi. Bu gapdagি toblanadi so`zi o`rnida tovlanadi so`zi ishlatalishi kerak.

**Variantdosh so`z** ikki yoki bir necha xil yozilishga ega. Hammasi ham imlo qoidasiga binoan to`g`ri yozilgan hisoblanadi. Bu so`zni paronim va sinonimdan farqlash kerak. Paronimda yozilishi va aytilishi bir-biriga yaqin bo`lgan ikki so`zning ma'nosi butunlay boshqa-boshqa bo`ladi. Sinonimda esa shakli butunlay o`zgacha, ma`no qirrasida ham farq sezilib turadi. Variantdosh so`z ma'noda zarracha farq qilmaydi. U bir so`z. Faqat yozilishda farq bor, xolos. Buning sababi bir variant fonetik yozuv asosida bo`lsa, ikkinchi variant morfologik yoki boshqa yozuv qoidasi asosida yozilganidir.

Quyidagi variantdosh so`z turli xil yozilishi bilan farq qilib turadi:

Abr va avr , Adab va odob , Ajdarho, ajdahor, ajdar va ajdaho

Bobo va boboy , Beklamoq va berklamoq, Dirham va diram Hiylagar va hiylakor, Igna va nina , Isirg`a va sirg`a, Iymon va imon Jinday va jindak, Karta va qarta , Ma`no va ma`ni, Mahtal va ma`tal kabilar

Ba`zi variantdosh so`zning ko`pchiligi bermoq, olmoq, yubormoq ko`makchi fe`li bilan bog`liq. Bu ko`makchi fe`l o`zi qo`shilib kelgan yetakchi fe`lga -vermoq, -olmoq va -vormoq tarzida qo`shiladi:

Bajara olmoq va bajarolmoq Beravermoq va berabermoq

Berolmoq va beraolmoq Deyaoelmoq va deyolmoq kabilar;

Yuqorida keltirilgan so`zlarining etimologik kelib chiqishiga e'tibor beradigan bo`lsak, bobo va boboy so`zlarini tahlilda keltirib o`tamiz.

Bobo „otaning yoki onaning otasi”, „buva”. O`g`lim bobosi bilan bozorga ketdi. Qadimgi turkiy tilde baba tarzida talaffuz qilingan bu so`z asli „**onaning otasi**” ma'nosini anglatgan, keyinchalik ma'noda kengayish voqe bo`lib, „**otaning otasi**” ma'nosini ham anglata boshlagan.

Boboy Yoshi ulug` erkak kishiga murojaat qilishda ishlataladigan so`z. Bardammisiz, boboy? Bu so`z baba otining „**izzat-ikrom**” ma'nosini ifodalovchi –y qo`shimchasini olgan shakli bo`lib keyinchalik ma`no taraqqiyoti natijasida murojaat so`ziga aylangan: Bizning boboya til tekizmang.

Ko`rinadiki, ona tilimizning imkoniyatlaridan to`g`ri foydalanish uchun uning so`z boyligi-yu, grammatik qonun-qoidalarni bilish kifoya qilmaydi. Buning uchun adabiy tilimizdan ma'lum nutqiy vaziyatga muvofiq ravishda foydalana olish ko`nikmasiga ham ega bo`lishi lozim.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Baxtiyor Mengliyev,,O`zbek tilidan universal qo'llanma” Toshkent „Akademnashr” 2012
2. Shavkat Raxmatullayev „O`zbek tilining etimologik lug`ati” Toshkent „Universitet” 2000

NAVOIY ASARLARINING O'ZIGA XOSLIGI

*Islomova Adiba Abdurakovna
Buxoro viloyati Olot tuman Xtbga qarashli
25-maktab onatili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushu maqolada Alisher Navoiy ijodi va uning o'ziga xosligi yoritib berilgan bo'lib, uning asarlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: A.Navoiy, sharq, ijod, hayot, asar, bayt, forsiy til.

Alisher Navoiy ijodi Sharq adabiyotining boy adabiy an'analarini zaminida maydonga keldi va o'z navbatida keyingi davr adabiyoti rivojiga samarali ta'sir ko'rsata oldi. Ma'lumki, Navoiy nafaqat o'zbek tilida, balki forsiy tilda ham salmoqli (forsiy tildagi taxallusi Foni) meros qoldirgan. Uning forsiy merosi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ilmiy tadqiqotlar ob'yektiga aylandi hamda mutaxassislar tomonidan ijobiy baholandi. Shu o'rinda ayni masalani maxsus o'rgangan tojik adabiyotshunosi, akademik Abdug'ani Mirzoyevning "Foni va Hofiz" maqolasidan quyidagi ko'chirmani keltirishni maqbul topdik: "Umuman, Alisher Navoiyning mana shu ikki javobiya g'azalida yangi ma'no va nozik badiiy tasvir ma'lum darajada ko'p va mahorat bilan ishlatalgan bo'lib, bularni XV asrning ikkinchi yarmidagi butunlay mustaqil va birinchi darajali fors-tojik she'rlariga aylantirgan. Bu holat "Foni" devonida tasodifyi bir hodisa emas. Alisher Navoiyning fors-tojik she'riyatida ham ustozligi va yuksak mahorat ko'rsatganligini uning javobiya yoki mustaqil g'azallarining har birida, ma'lum darajada, aniq ko'rish mumkin". Demak, shoirning forsiy tildagi merosi fors adabiyotining eng yuksak namunalari bilan bellasha oladi. Foniying Abdurahmon Jomiy g'azallariga yozgan tatabbularini izchil muqoyasa etgan boshqa bir tadqiqotchi Alisher Shomuhamedov ham yuqorida fikrni tasdiqlaydi. Umuman olganda, Foni forsiy tilda deyarli barcha janlarda, jumladan, qasida janrida ham go'zal badiiyat namunalarini yaratgan. Shoirning qasidalarini navoiyshunoslar tomonidan ma'lum darajada o'rganilgan. Bu qasidalar orasida "Tuhfat ul-afkor" o'zgacha mavqega ega va nisbatan ko'proq tahlilga tortilgan. Qizig'i shundaki, asar mashhur shoir Amir Xusravning qasidasiga tatabbu tarzida yozilganiga qaramay, Navoiy zamondoshlarining yuksak e'tirofiga sazovor bo'lgan. Masalan, Davlatshoh Samarqandiy "Tazkirat ush-shuaro" tazkirasida qasidadan katta parcha keltirib yozadi: "Garchi Amir Xusrav peshqadam Sohibi fazl bo'lsa ham, "Bahr ul-abror"da (ayrim manbalarda "Daryoi abror" shunday nomlanadi-A. E.) uning ma'rifat va haqiqatlar, daqiq xayoloti oriflar nazdida mukarram va azizdir. Biroq bu ulug' amir (gap Navoiy xususida – A. E.) ham ma'nolarni (eng baland) cho'qqisiga chiqargan bo'lib, shoirlilik, suxandonlik, o'ziga xos taxayyulni ko'rsatishda xato qilmadi". Yana bir jihat, Xusrav Dehlaviyning "Daryoi abror" qasidasi XV asr Hirot adabiy muhitida mashhur bo'lib, davrning nomdor shoirlari Abdurahmon Jomiy, Sulton Mahmud Mirzo, Shayxim Suhayliy, Binoiy unga javob yozganlar. Bular orasida faqat Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy asarlari bizgacha to'liq yetib kelgan. Alisher Navoiy "Xamsat ul-mutahayyirin"da yozishicha "Tuhfat ul-afkor" Sulton Husayn Boyqaro tomonidan ijobiy baholangan: "Podshoh chun o'qib tahsin qildilar" shoirning o'zi ta'kidlaganidek "saltanat tariqining nafyi voqe" bo'lgan. Qasida adabiyotshunoslikda adabiy ta'sir bilan bog'liq holda hamda irfoniy talqinlar yuzasidan bir qadar o'rganilgan. Afg'onistonlik olima Shafiqa Yorqin xonim Sharq adabiyoti, jumladan, fors-tojik adabiyoti bo'yicha taniqli mutaxassis. Olima ma'lum muddat respublikamizda istiqomat qilgan yillari davriy matbuotda maqola, adabiy tarjimalar, she'rlari bilan muntazam ravishda qatnashib turgan. Uning "Izdoshlikmi yo fikrdoshlik" maqolasi Afg'onistonda "Oydin" jurnalida chop etilgan. Sharq poetikasi qonun-qoidalaridan yaxshi xabardor, tab'i nazmi bor shoira sifatida Shafiqa xonim she'riy matnni tushunish va tushuntirishda o'ziga xos yo'lni tutgan. U har uchala shoir (Xusrav, Jomiy, Navoiy) matlasini izchil muqoyosa etib, poetik fikrni ifodalashdagi nozik farqlarni ko'rsata olgan. Bundan tashqari, Navoiyning salaflari she'ridagi ba'zi joylarda yetarli darajada asoslanmagan jihatlarini ko'rib, baytning birinchi misrasini tazmin sifatida olib, ikkinchi misrani o'zidan qo'shib, fikrni yorqin bayon qilganligini olima isbotlab ko'rsatgan. Darhaqiqat, Shafiqa xonim to'g'ri ta'kidlaganidek, Amir Xusrav dastlabki baytdan boshlab shohlikni bosh og'rig'i ekanligini uqtiradi-yu, biroq nima uchun ho'l-quruqqa qanoat qilgan kishi yer-suv podshohi bo'lishini aytmaydi. Jomiy baytida ham badiiy dalillash (motirovka) oqsaydi. Qizig'i shundaki, qasidani Sharq adabiyotida

adabiy traditsiya bilan bog‘liqligini maxsus o‘rgangan olimlarimiz negadir masalaning bu jihatiga diqqatni qaratmaganlar^[6]. Shafiqa xonim esa aynan dastlabki baytlarni qiyosiy tahlil etib Navoiy salaflariga nisbatan badiiy mahorat borasida, mantiqiy izchillikda va lisoniy tarafdan ustunligini misollar orqali aniq belgilagan. Umuman olganda, Navoiy ijodida mantiqiy dalillash bosh estetik prinsip bo‘lib, bu haqda o‘z vaqtida taniqli navoiyshunos Yoqubjon Is’hoqov shunday yozgan edi: “Xamsa”da mantiqiy asoslanmagan birorta voqeа yoxud detalni topa olmaysiz. Har bir epizod yoki voqeа konkret bir sababning oqibati sifatida yuzaga chiqadi va mantiqiy zamin o‘quvchida zarracha shubha tug‘dirmaydi”.^[7] Biz bu yerda “mantiqiy zamin” degan tushunchani biroz aniqlashtirish lozim deb bilamiz. Ma’lumki, hayotiy mantiq borliqdagi voqeа, hodisalarning sababiy munosabatlariga suyansa, badiiy mantiq ham hayotiy mantiqdan kelib chiqadi va shu bilan birga badiiy shartlilik qonuniyatlariga asoslanadi.

Adabiyotlar:

1. Mirzoyev A. “Foniylar va Hofiz”. // Navoiy va adabiy ta’sir masalari. T., 1968,
2. Bu haqda qarang: Shamuxamedov A.Sh. Traditsiya tatabbu v tvorchestve Alishera Navoi (na primere tatabbuat Fani na gazeli Djami). T.: 1984, 135 s.
3. Qasida xususida S. Ayniy, A.Fitrat, H.Sulaymon, A.Hayitmetov, Sh.Shukurov, N.Komilov va boshqalar munosabat bildirganlar.

NUQTA VA VERGUL QO'LLANILISHINING LINGVOPSIXOLOGIK ASOSLARI

*Karimov Farxod Toshtemirovich
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti psixologi*

Annotasiya: O'zbek tili punktuatsiyasining birinchi asosi o'zbek tilining grammatik sistemasi nutqning mazmun, intonatsiya va tuzilish tomonlarining bir butunligini tashkil qiladi. Bu o'zbek tili punktuatsiyasining negizidir. Tinish belgilari gap va nutqning mazmun mundarijasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan fonetik-fonologik vositalarni yozuvda ifodalash uchun qo'llanadi. Ushbu maqolada punktuatsiyaning muhim tinish belgilaridan nuqta va vergulning lingvopsixologik xususiyatlari haqid so'z boradi.

Kalit so'zlar: O'zbek tili punktuatsiyasi, grammatik sistemasi, tinish belgilari, nuqta va vergulning lingvopsixologik xususiyatlari, fonetik-fonologik

Dunyodagi fanlarning eng qadimiylaridan biri – tilshunoslik necha o'n asrlardiki, til deyiladigan tilsimning tabiatini, tub mohiyatini tushunish va tushuntirish yo'lida tinimsiz izlanadi. Ayni izlanishlarning hosilasi o'laroq bu fanda xilma-xil yo'naliшlar, ilmiy qarashlar nuqtayi nazarlarning yuzaga kelganligidan bugun bexabar bo'lgan tilshunos yo'q¹. O'zbek tilshunosligi punktuatsiya bo'limini lingvopsixologik jihatdan o'rganish shunday muhim bo'limlardandir.

Psixolingvistikadan farqli o'laroq, lingvopsixologiya mavzusini (inson ongi, his-tuyg'ulari, ongi, idrok) lingvistik metodlardan foydalanib, har kungi til prizmasi orqali o'rganishdir. Bu lingvistik falsafa bilan qarindoshlik - ayniqsa Oksford mакtabining an'analarida (ya'ni Oksford va Kembrijda) - falsafiy tushunchalarni kundalik til prizmasi orqali o'rganish².

O'zbek tili punktuatsiyasining birinchi asosi o'zbek tilining grammatik sistemasi nutqning mazmun, intonatsiya va tuzilish tomonlarining bir butunligini tashkil qiladi. Bu o'zbek tili punktuatsiyasining negizidir. Tinish belgilari gap va nutqning mazmun mundarijasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan fonetik-fonologik vositalarni (ko'tariluvchi ohang, pasayuvchi ohang, to'lqinli ohang, sanash ohangi, pauza kabi supersegment birliklarni) yozuvda ifodalash uchun qo'llanadi. Bunday belgilar quyidagi ligvopsixologik vazifalarni bajaradi:

- a) ijtimoiy aloqani (fikr almashuvi jarayonini) yozuvda to'g'ri ifodalash uchun;
- b) maqsad, mazmun yoki ma'noni, ularning o'ziga xos "rang" va "tus"larini yozuvda aniq ifodalash uchun;
- v) gapning tarkibini hamda shu tarkib elementlari (komponentlari)
o'rtaсidagi grammatik-semantik munosabatlarni ifodalash uchun;
- g) yozma nutqning ixcham va ravonligini ta'minlash uchun;
- d) yozma nutqdagi murakkab fikriy munosabatlarni ifodalash uchun.

O'zbek tili punktuatsiyasining birinchi asosi o'zbek tilining grammatik sistemasi nutqning mazmun, intonatsiya va tuzilish tomonlarining bir butunligini tashkil qiladi. Bu o'zbek tili punktuatsiyasining negizidir³. Nuqtaning yozuv belgisi sifatida ishlatilishi qadimgi arab manbalariga borib taqaladi. U o'zbek tilida tinish belgisi sifatida XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ishlatila boshlangan. Gap oxirida qo'llanuvchi tinish belgilariga nuqta, so'roq va undov belgilari kiritiladi. Gap oxirida qo'llanuvchi tinish belgilari quyidagi umumiy xususiyatlarga ega: 1) gapning tugallanganligini ko'rsatadi; 2) gapda qanday mazmun-ma'no ifodalanganligini bildiradi; 3) gapning tugallanish chegarasini, mazkur gapning keyingi gapdan ajralishini ko'rsatadi; 4) ular gap oxiridan boshqa o'rinnarda ishlatilganda boshqa vazifa bajaradi va ayrim maqsadlar uchun ishlatiladi. Oxiriga nuqta, so'roq va undov belgilari qo'yilgan gaplar bir tarkibli va ikki tarkibli, to'liq va to'liqsiz, tasdiq va inkor, sodda va qo'shma, ko'chirma va o'zlashtirma gap formalarida bo'ladi. Gap ichida qo'llanuvchi tinish belgilariga vergul kiradi. Vergul tinish belgisi sifatida G'arbiy Yevropada XV asrдан boshlab ishlatila boshlangan. Vergul gap boshida yoki gap oxirida qo'llanmaydi, doim gap ichida ishlatiladi. Shuning uchun u gap

¹ Ne'matov H. Tajalli tasavvuf bilish nazariyasi va tilshunoslikdasintaksisni o'rganish masalalari // O'zbek tili va adabiy til, 1993 №2. –B. 27-30

² <http://o-psihologii.info/obshee/672-lingvopsixologiya.html>

³ K.Nazarov. "O'zbek tili punktuatsiyasi". T.: O'qituvchi, 1976 y

o‘rtasida qo‘llanuvchi tinish belgisi sanaladi. Hozirgi o‘zbek tilida vergulning qo‘llanish doirasasi va funksiyasi kengaygan.

Xulosa qilib aytganda nuqta va vergul punktuatsiya belgilarining lingvopsixologik jihatdan o‘rganish nutqning mazmun, intonatsiya va tuzilish tomonlarining bir butunligini saqlab qolishda muhim ahamiyatga egadir. "... Aslida, bu fikr lingvopsixologikdir, chunki til nutq faoliyatini tartibga soluvchi me'yordir, fikrlash, idrok etish, xotiraning aqliy jarayonlari bu faoliyatning ichki tomoni bo‘lib, uni rejalashtirish, dasturlash va aloqa holatiga muvofiq tuzatishni amalga oshiradi. Til, nutq va nutq faoliyati o‘rtasidagi munosabatlarning bunday namoyishi kitobning nomini – “nutq faoliyatining lingvistik psixologiyasi” ni aniqladi, unda nutq faoliyatini inson faoliyatining o‘ziga xos turi sifatida talqin qilishning lingvistik, psixolingvistik va psixologik jihatlari aks ettirilgan.¹ Shunday ekan bugungi kunda punktuatsiya belgilarini lingvopsixologik jihatdan tadqiqot ishlarini ko‘paytirish lozim.

Foydalaniman adabiyotlar

1. Ne’matov H. Tajalli tasavvuf bilish nazariyasi va tilshunoslikdasintaksisni o‘rganish masalalari // O’zbek tili va adabiy til, 1993.№2. –B. 27-30.
2. <http://o-psihologii.info/obshee/672-lingvopsixologiya.html>
3. K.Nazarov. “O’zbek tili punktuatsiyasi”. T.: O’qituvchi, 1976 y.
4. <http://psychlib.ru/mgppu/zlp/ZLP- 001-.HTM>

1 [# \\$ p1](http://psychlib.ru/mgppu/zlp/ZLP- 001-.HTM)

DIFFICULTIES IN USING VISUAL AIDS IN TEACHING ENGLISH

*Khamraliyeva Zukhra Botiraliyevna
EFL teacher of secondary school №14
of Ferghana district
e-mail:Khamraliyeva@inbox.uz*

Annotation: this article is devoted to the problems of difficulties in using visual aids in teaching English language, the effective usage of them during the teaching process at secondary schools.

Key words: information, pedagogical strategies, innovative methods, important aspects, teaching aids

Today's students are surrounded by visual media through the heavy use of internet. They have grown accustomed to accessing information in both textual and visual forms. The use of visual aids is a pedagogical strategy aimed at engaging students who have grown up in a media-rich environment.

"Do not tell me; show me" – I always believed that theory was best learnt in practice, but we cannot always apply theory during our educational career. However, using images, diagrams and video tutorials I found that these aided me in the understanding and retention of concepts during my studies. One of the most important aspects of teaching is to motivate the students' interest and promote their lateral thinking. It is not an easy task to keep students engaged and motivated during a lesson, especially when the topics are not easy to grasp from a student's perspective. There are different ways to enhance a lesson using visual aids. These can save time for a teacher who needs to prepare a lesson and for the students who need to retain the information from the lesson. Here are some of the benefits of using visual aids in a lesson: When teaching a concept using visuals, you are giving students something that they can associate with the concept when they try to recall it. All they must do is visualise the image that was used. Visual aids assist you in presenting a lesson clearly and smoothly, without complications or tangents. They allow you to explain the meaning behind vocabulary and structures without having to go into great detail. In addition, questions can be asked about your visual aids to motivate students' talking time and lead them to answers. For example, if your visual aid is the timeline of Nelson Mandela's life, you can ask them "How long was Nelson Mandela imprisoned for?" They would then recall the visual timeline to answer the question. Visual aids not only help in aiding understanding, but also assist students to refer to previous visuals they have learnt in class or in a specific lesson. For example, if your students use the incorrect grammar or vocabulary to describe a previous concept or topic from a lesson, you can direct them back to the visual aid as if to say: "Try and say it as we practiced earlier". Visual aids add some spark and colors to your lessons and reduce the text-heavy content with which students are presented. They aid in capturing their attention and take focus off depending solely on the teacher or textbook. Now that some of the benefits of using visual aids have been outlined, let's look at some visual aids that work. There are many games and activities that can be used for visuals, but we will not be touching on the in-depth activities here. Rather, I want to show how you can use visuals to introduce new words or clarify concepts without having to give lengthy explanations. Pictures are great for presenting anatomy, nouns, formulas, timelines and much more, basically any concept or structure that can be visualized or exists in reality. The use of images must relate to what is being mentioned in the text that accompanies it. For younger students, include questions within the accompanying text such as "What do you see in the picture below?" Be sure to use pictures that relate directly to the topic so that the connections to the picture can be made. With older students, you can have pictures before the topic is mentioned so that they can predict what will be discussed. Using this method provokes the students' interest and captures their attention before the topic is mentioned.

Here are a few ways to incorporate pictures into teaching:

- Diagrams: Create diagrams such as timelines, flow charts and even real-life photos accompanied by labels with descriptions to illustrate properly the topic or structure. Students can easily recall any key topics by remembering the diagram.
- Use of cartoons: Cartoons or illustrations create a fun and colorful lesson as students are

accustomed to them. An illustrated story with dialogue can be used to explain direct and reported speech, with the student able to identify who the speaker and listener are.

• Pop culture: These days, students make use of social platforms which can be used to their advantage. If you relate a lesson to actual events that are trending on social media, students will be engaged in the lesson as this sparks their social interest. So do not be scared to screenshot trends and use them in a lesson.

Teaching aids should be contextualized to the topics, theme, and realities of the language. Teaching aids should provide the situation to create students' interest with each other even outside the class room. This can be the medium of progress. Teaching aids should provide opportunities for self evaluation which will develop their own learning style and strategies. Teaching aids should link teacher and students to develop a communication skills, understanding and also give opportunities for better learning. The aid must be impressive. Selecting teaching materials is not a haphazard decision but making effective decisions for the benefit of the students. As Graves (1997) says that "any text by itself is not the course, but rather a tool that can be divided or cut up into components and then rearranged so as to suit the needs, abilities, interest, and expectations of the students comprising a course. Therefore, textbooks can be modified to incorporate activities that encourage students and move them beyond the constraints of the textbook."

Apart from the above mentioned aspects, teacher designed aids betters their skills and creativity. Teaching aids are the most important tools of teaching process which provide students a natural learning environment and help them to take part in teaching learning process.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bell, J. (2003). *Doing your research project, A guide for first –time researchers in education and social science* (3rd ed.) England: Open university Press.
2. Braine, G. (1999). *Non-native Educators in English Language Teaching*, Lawrence Erlbaum Associates: New York. prentice Hall Inc. Englewood cliffs: New Jersey.
3. Brownell, E. (2005). Fostering service excellence through listening. *The scholarly commons*,
4. Cook, V. (2000). *Second language learning and language teaching* (2nd ed.). London: Arnold.

INNOVATIVE METHODS IN TEACHING ENGLISH

*teacher of English Kurbanov Abbos Hasanovich
Surkhandarya region Denau district
school number 19
Phone +99890 9709592*

Annotation: This article focuses on the level of using creative teaching methodologies in second language classroom as studied by the researcher. A series of qualitative methods such as using newspaper, media, movies, interpreting advertisements, and creating Sandblot can be employed in the classroom in order to develop students' second language learning ability. The article focuses on how teaching methodologies should be modified and used in the classroom appropriately by understanding the learning capacity of students and their learning interest in the classroom.

Key words: teaching methodology, innovation, developing confidence, second language learning

Teaching materials, teaching techniques should be updated to the interest of the second language learners. Innovative methodologies like use of games, role play, reading newspaper, watching TV, referring to dictionary etc., should be used as tools in the classroom. Skill based learning, knowledge based learning are essential for the growth and development of students. Krashen's theory of second language acquisition has influenced the development of integrated institution in the classroom at all levels. Krashen suggests that second language is the most successfully acquired one when the conditions are similar to those present in first language acquisition: that is, when the focus of instruction is on meaning rather than on form; when language input is at or just above the proficiency of the learner; and when there is sufficient opportunity to engage in meaningful use of that language in a relatively anxiety-free environment. This suggests that the focus of learning second language should improve employability skills of the learners. Acquiring English Language through Teaching and Technology Learning English is always a difficult process to most of the second language learners. Innovative ideas, interesting teaching materials, practicing and drilling learners for learning the second language should be done through infotainment ways. Students, especially from rural background, find it very difficult to read, write, and speak English even though they studied English as a second language from class I to class XII. These students do not have enough exposure to develop or correct their English extensively. To such students, teachers' role is predominant and teacher should use innovative teaching to make her students develop the second language learning process gradually. Language can be learnt only through practice. Practical knowledge of learning a language is an experimental approach for second language learners. Such learners should experiment their knowledge by communicating with others confidently. Their errors can be rectified or pruned through this practice. Teachers should develop students' confidence, independence, interest, and aid them to realize that their first language knowledge repository would be helpful to learn the second language confidently. As Stevick pointed out that learners could 'take their knowledge of the first few words in the new language and figure out additional words by using that knowledge' Learners' self-learning approach and understanding the learning ability in the process of learning second language should be given primary importance in the classroom. Teachers should discover activities and tasks that are filled with edutainment. Introducing various tasks would help learners to understand the use of language in real-life situations by engaging them in doing many activities in the classroom. In the present age, students' acquisition of a language is measured in terms of their ability to communicate in the language rather than examining their grammatical skills. Many educational institutions have taken an extreme step by including a network of computers and related software, cassette players, and slide projectors as a part of English learning process. English plays an important place in every student's life directly or indirectly. Though, chalk and board method is unbeatable, using technological tools in the process of learning English benefits learners voluminously. No more English is considered as a subject by learners, but it is considered as a language by students, thanks to globalization. Crystal in the preface to his work, Language and the Internet mentions: An emphasis, which formerly was on technology,

has shifted to be on people and purposes. And as the Internet comes increasingly to be viewed from a social perspective, so the role of language becomes central. Indeed, notwithstanding the remarkable technological achievements and the visual panache of screen presentation, what is immediately obvious when engaging in any of the Internet's functions is its linguistic character. If the Internet is a revolution, therefore, it is likely to be a linguistic revolution.

In conclusion, it should be noted that the use of innovative advanced methods in teaching English is one of the most important aspects of English language skills.

REFERENCES

1. <https://reallifeglobal.com/world-citizen>
2. <https://www.fluentu.com/blog/english/how-to-improve-english-speaking-skills/>

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE

*Maxsitaliyeva Muqaddam Davlatboyevna
EFL teacher of secondary school №58
of Ferghana district
e-mail: maxsitaliyeva@inbox.uz*

Annotation: This article is devoted to the problems of innovative methods of teaching English language, their effect and the ways of using them during the teaching process.

Key words: innovative methods, cultural point, communication, social purpose, real-life situations

English, in Uzbekistan, is taught as a foreign language (EFL) within a context through particular course books, which are neutral from cultural point of view. The teachers are managers when the learning process heavily depends on pronouncement and enforcement of rules. The Ministry of Education and so on controls all major educational policies like school systems, curriculum standards, course books, examination system. Learners are highly motivated at the early stages of learning.

Students know a lot about the English language, but can hardly say that they know English. In addition to it, in most educational establishments when learners go to classes they stop learning and must accept what is being taught.

It is believed that family background, materials, teaching methods, homework, timetable, classroom activities, students' capacity, intelligence, motivation, teacher's perception of students' ability, teacher's knowledge and experience, educational facilities, the number of students in a class and so on, have a great impact on learning process.

While conducting the lessons of speaking and listening skills, the teachers can use an interesting teaching methods to show their materials, which are helpful in creating English atmosphere. So, the reason of choosing this theme is that we are interested in the methods of teaching English focusing on the development of language learning skills.

Having a great capability of speaking in foreign language is main thing to gain future progress and human communication implements it step by step. Obviously, teachers have a great influence on learners to develop language acquisition. Nowadays, teachers are expected to provide their students with useful active knowledge of the foreign language, not only paying attention to the theory about the language. Grammar can still be taught, but less systematically, in traditional ways alongside more innovative approaches. Recognised that communication depends on grammar. Disregard of grammatical form will virtually guarantee breakdown in communication.

Language analysis and grammar explanation may help some learners, but extensive experience of target language helps everyone. Students need to hear plenty said about the topic in the foreign language at regular and recurrent intervals, so they are exposed to the topic and can assimilate it. Communicative approach seeks to personalise and localise language, adapt it to interests of learners. Meaningful language is always more easily retained by learners. Communicative approach focuses on a balance between fluency and accuracy and is the most suitable for those students whose goal is to gain confidence in speaking and conversational sphere. Recognises that all communication has a social purpose – learner has something to say or find out.

In 1960's, it was felt that students were not learning enough realistic, situational language using these methods, and that they consequently did not know how to communicate in real-life situations. An increase in travel around this time probably helped to highlight these deficiencies.

Since the widespread introduction of the communicative approach in the 1970's, it has become a more or less standard method for teaching foreign languages, with many countries adopting the approach at primary or secondary levels of education.

Communicative language teaching simulates real-life situations in order to promote effective language use. The teacher sets up a situation that is likely to occur in real life and encourages the students to perform a task. Appropriate language is pre-taught using a variety of materials, and practiced in context. The target language is used for all classroom interaction, the classroom itself being a real-life situation in which effective communication takes place. Students are encouraged to ask questions, interact with each other and take control of activities to reach their own outcomes.

The learners are responsible for their learning and the teachers find themselves talking less and listening more than in a traditional classroom. The teacher makes an activity and then allows the learners to demonstrate – the performance of the activity is the immediate goal, with feedback and further input from the teacher coming later. With the communicative approach, language is seen as a tool for interaction - it is not simply a subject for academic study and analysis. Students look at the use of language both from a linguistic point of view (grammar, lexis, collocation, etc) and from a social or situational point of view (who is speaking, why are they speaking, what is appropriate in this context, etc). Due to the increased encouragement to participate fully, students gain confidence through direct experience in what they can achieve, motivating them to use the language more frequently and allowing them to learn more quickly.

In Britain, since the mid-1970s the scope of Communicative Language Teaching has expanded, both American and British proponents now see it as an approach (and not a method) that aims to make communicative competence the goal of language teaching and develop procedures for the teaching of the four language skills that acknowledge the interdependence of language and communication.

USED LITERATURE:

1. Howatt.2000. Teaching and Researching Speaking. (102-115)London: Longman.
2. Brown. A and Dowling. P. Doing Research/Reading Research: A mode of Interrogation for Education. London: The Falmer Press.1998 -pp89-92
3. Alan Juffs, An introduction to Communicative Methodology in English 2. Teaching, Hunan Province Service Foreign Language Association,1984 - pp115-118

XALQ DOSTONLARIDA SHEVAGA XOS FE'L SHAKLLARINING QO'LLANISHI

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy tumani
XTBga qarashli 52- matabning Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Palvanova Nargiza Jabborbergenovna
Tel: 97-356-37-83*

Annotatsiya: biz ushbu maqolamizda xalq dostonlarida uchraydigan she'vaga xos so'zlarni, shuningdek til vositalaridan unumli va samarali foydalanish lozimligi haqida batafsil yoritib o'tdik.

Kalit so'zlar: Alpomish, Kuntug'mish, fe'l

„Til har bir so'z, uning har bir shakli inson tafakkuri va tuyg'usining natijasidir, o'sha tafakkur va tuyg'ular orqali so'z yordamida mamlakat tabiat va xalqi tarixi ifoda etilgan”, - degan edi Ushinskiy, Darhaqiqat, tilimizdagi har bir so'z insonlarning hayotiy tajribalari xulosasi hisoblanadi. Inson faoliyatida til borliqni bilish va fikr almashish vositasi vazifasini bajaradi. Til vositasida insoniyat tomonidan o'rganilgan bilimlar nafaqat qayd etiladi va saqlanadi, balki avloddan- avlodga ham yetkaziladi. Xususan, dostonlarda o'tmishda yashagan ajdodlarimizning o'y-fikri, dunyoqarashi, his- tuyg'ulari aks etgan so'zlar tizimini juda ko'p kuzatamiz.

Dostonlarda qo'llangan fe'llar uning badiiy qimmatini oshiribgina qolmay, mazmunni ifodalash jihatidan salmoqli o'rninga ham ega. Shuni ham hisobga olish zarurki, o'zbek xalq dostonlarida fe'l turkumiga oid birliklar ko'pincha shevaga xos so'z orqali ifodalanib, xalq hayotidan olinganligi, xalqqa tushunarligi bilan o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Ushbu o'rinda xalq dostonlariga murojaat etishni lozim topdik.

Alpomish dostonidan:

Ko'zimga ko'rinas mas balandman pasti,

Bir nechuk so'zlarning tegar shikasti,

Hazillab aytaman, to'ramning do'sti,

Shundayin yigitning bormikan esi

Yoki:

Ko'ngliga og'ir olib qolmasin,

Men sho'rildan ko'ngli cho'rhib yurmasin,

Yoki:

Ustima kiyganim yashil ko'k edi,

O'z elinda shohning g'amin yeb edi.

Qursin Apomish, ko'nglim yo'q edi,

Yaxshimasdir, qursin ko'zi ko'k edi.

Yuqorida qo'llangan fe'llar orasidagi „hazillab” fe'li shevaga xos so'z bo'lib, adabiy tilimizda „hazillashib” tarzida ishlataladi va bu so'z nutqiy faoliyat fe'liga kiritiladi. Ikkinci parchadagi inson ruhiy faoliyati natijasini ifodalavchi „cho'rhib” yetakchi fe'li bugungi kunda „cho'chib” shaklida qo'llaniladi. Keyingi misldagi „qurisin” so'zi ham shevaga xos so'z bo'lib, „yo'q bo'lsin” ma'nosida ishlataladi. To'g'ri, ushbu fe'l shakllarini yuqoridagi kabi tahlil qilish orqali biron yangilik kashf qilinayotgani yo'q. Ammo bu o'rinda, eng asosiysi, biz tarixiy taraqqiyot natijasida lug'aviy birliklar shakllarida yuz berayotgan o'zgarishlar ham diqqat qaratmoqchimiz. Jumlada, yuqorida tahlilga tortilgan „hazillab” so'zi tarkibida -ish birgalik nisbatan shaklining yo'qligi mazkur Grammatik shaklning turkiy tillar taraqqiyot bosqichida nisbatan keyin paydo bo'lganligiga ishora qilsa ajab emas, cho'rhib so'zida qo'llanilgan „r” tovush ham alohida tadqiqot talab masalalaridandir.

Kuntug'mish dostonidan:

„Mohiboy aytadi: Ervoh urgan, nega yig'laysan? Sen yig'lay yuriyoq meni kuydirding. Shunda Gurkiboy bechora nima **derimi** bilmay: - E Mohijon, yetimligi qursin, rangingga qarasam, za'faronday sarg'ayibsang”. Ushbu keltirilgan misolda „yig'lay yuriyoq” so'zi shevada qo'llanishidan tashqari, ko'makchi fe'llari orqali ifodalangan. Dorini so'zi ham shevaga xos so'z bo'lib, adabiy tilda deyishini tarzida ishlataladi.

Xulosa o'rnila ta'kidlash mumkinki, ona tiliga hurmat va uning bebafo so'z xazinasidan o'rini foydalanish, til vositasida ravshan va ta'sirchan so'zlash hamda yoza olish, nutqiy savodxonlikka

erishish –til vakili bo’lgan har bir insonning burchidir. Shu ma’noda, xalq dostonlarida qo’llangan fe’l shakllarining o’ziga xos jihatlarini tadqiq etish, uni ommaga tushinarli shaklda sharhlash va ma’nolarini tahlil qilish yosh avlod oldidagi asosiy vazifalardan biridir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Rafiyev A.,G’ulomova N. Ona tili va adabiyoti.- Toshkent: Sharq,2006.
2. Kuntug’mish.- Toshkent: Sharq,2011.
3. Alpomish. –Toshkent: o’qituvchi, 1987.

QIPCHOQ SHEVALARIDA HARAKAT FE'LLARINING AYRIM XUSUSIYATLARI

*Qarshiyeva Zilola Nuriddinovna,
Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi
36-imumiy o'rta ta'lim maktab
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

O'zbek adabiy tilining rivojlanish zaminida dialektizmlar muhim o'rinni tutadi. O'zbek tili uch lahjadan tashkil topgan bo'lib, uning shakllanishida qarluq, o'g'uz va qipchoq urug'-qabila uyushmalari barobar ishtirok etgan va yagona umum o'zbek tilini vujudga keltirgan.

Qipchoq shevalarida harakat bildiruvchi so'zlarning hududiy joylashuviga va ularning valentliklari, harakat bildiruvchi so'zlar bilan bog'liqligi bo'yicha semantik guruhlarga ajratib o'rganish mumkin. Biz harakat bildiruvchi so'zlarga oid dialektizmlarga misollar to'pladik va tahlil qildik. Qipchoq shevasiga bo'lgan qiziqish va yangi ilmiy tadqiqotlar kundan-kunga ortib bormoqda. Bu kichik maqolamiz ham ushbu mavzuga bag'ishlanadi.

Ma'lumki, shevashunoslikning tamal toshini A.Fitrat, G'.O.Yunusov, D.E.Polivanov, S.Ibrohimov kabi zabardast olimlar qo'yib bergen. O'zbek shevashunosligi fani ham o'zining ko'p yillik tarixiga ega.

Filologiya fanlari doktori, professor Xudoyberdi Doniyorov tilimizning lahja va shevalarini o'rganishga katta hissa qo'shgan, tilimizni yot ta'sirlardan saqlagan va shevalardan oziqlanib boyib borishining otashin tarafdoi va targ'ibotchisi bo'lgan buyuk shevashunos olimdir.

Bugungi kunda, o'zbek tilshunoslarining hozirgi avlodni hur va ozod Vatanda va davrda yashamoqdalariki, endilikda ustoz orzu qilgan tadqiqotlarni amalga oshirish, ya'ni adabiy tilimiz hamda lahja va shevalarimizni bir butun holda o'rganish, bir-birini suyagan, to'ldirgan, boyitgan, go'zallashtirgan ikki tafakkur, madaniyat va ma'naviyat bulog'i sifatida o'rganish vaqt keldi.

Xalq shevalari va dialektlarni ichki imkoniyat sifatida adabiy tilimiz bilan bog'lab o'rganish sohasida ham keyingi vaqtarda jiddiy ishlar qilinmoqda. Tilshunosligimiz uchun bunday ishlarning ham benihoya zarurligi shubhasizdir. Chunki u yoki bu dialektning, u yoki bu guruh shevalarning adabiy tilimizga qo'shgan hissasi va unga beradigan imkoniyatlarini o'rganmasdan turib, adabiy tilimizning istiqbolini belgilash, uning kelajagini ta'minlash ancha qiyin. Masalaga shu nuqtayi nazardan qaraganda, professor Ye.D.Polivanov, G'ozi Olim, A.K.Borovkov, K.K.Yudaxin, B.V.Reshetov, Sh.Shoabdurahmonov, F.Abdullayev, S.Ibrohimov hamda U.Tursunov, M.Mirzayev, A.Aliyev, G.F.Blagova, B.Jo'rayev va boshqalarining xalq shevalarini tasnif qilish va ularni adabiy tilimiz bilan bog'lab o'rganish sohasida qilgan ishlarining ahamiyati tilshunosligimiz va shevashunoslik uchun benihoya katta ishdir. Uch lahja ichida keng mashtabni qipchoq lahjasini egallaydi.Qipchoq lahjasiga xos harakat fe'llari kundalik nutqimizni asosini tashkil etadi.

Qipchoq shevasida quyidagi ayrim harakat fe'llarini ko'rib o'tamiz: qo'zg'adi, chayqadi, juvutti, quritti, ko'pchitti, taradi, sovdni, jildirdi, chaydi, jaydi, osti, sog'inni, kuydi-jondi, shipirdi, suv septi, kulli, ovdardi, jomadi, kalladi,zingraydi.

Keltirilgan harakat fe'llarini xalq og'zaki ijodida quyidagi misollar tartibida ko'rishimiz mumkin.

1. U nimagadir norizo bosh chayqadi.
2. Kech bo'lsayam siyirdi sovdni
3. U enasini judayam sog'inni
4. Qiz miyig'ida kulli, aybini ukasiga ovdardi
5. Solivoy nima qilishini bilmay zingraydi
6. Hajaroy aybini tan olmay otasiga qarab cho'pchidi

Shunday qilib, shevalar o'zbek tilining so'z xazinasi bo'lib, bu hol ayniqsa ularning harakat bildiruvchi leksik tarkibida ko'rindi. Shuningdek, o'zbek jonli tili o'ziga xos bo'lgan tub leksik qatlamga ham ega. Ayni vaqtida bu umumiyligi leksik fond o'zbek tili lug'at boyligining asosini tashkil qiladi.

Qipchoq shevalariga xos so'zlarni o'rganish hozirgi kun talabi bo'lib, yoshlar unutib qo'yadigan shevaga xos so'zlarni kengroq tahlil va targ'ib qilish, yanada izlanishlarni ravon davom ettirish bugungi kun talablaridan biridir.

Foydalaniłgan adabiyotlar:

1. Дониёров X. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. – Тошкент, Наврўз нашриёти, 2017.
2. Ражабов Н. Ўзбек шевашунослиги. – Тошкент: Фан, 1978.
3. Жўраев Б. Юқори Қашқадарё ўзбек шевалари. Тошкент: Фан, 1969.
4. Сувонова Р. Ўзбек диалекталогиясидан материаллар, услубий кўрсатма, СамДУ 2013.

O'QUVCHILAR YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA YOZMA ISHLARNING AHAMIYATI

*Toshxo'jayeva Dilafro'z G'ofovona,
Toshkent shahar Sergeli tumani
32-umumiyo'rta ta'lif maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning ahamiyati, diktant turlari, uning maqsad va vazifalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: diktant, ta'lmiy diktant, nazorat diktant, erkin diktant, saylanma diktant

O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning ahamiyati katta. Dars jarayonida yozma ishlarning turlicha bo'lishi o'quvchilarning yozuvga bo'lgan muhabbatini oshiradi va taraqqiy ettiradi. Turli xildagi yozma ish bolalarning tafakkurini, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi hamda o'quvchilarning bilimini mustahkamlaydi, takomillashtiradi. Yozma ishlarning quyidagi turlari o'quvchilarning yozma savodxonligini oshirish uchun samarali xizmat qiladi: diktant, bayon, insho va ko'chirib yozish.

Yuqoridagi yozma ishlarning eng soddasi ko'chirib yozishdir. Lekin ushbu yozma ishlarning barchasi o'quvchilarda orfografik malakalarini shakllantirishga, mustahkamlashga, ularning ongli yozishlarini ta'minlashga va ish qobiliyatlarini o'stirishga qaratilgan bo'ladi. Matnni ko'chirib yozishni orfografik, grammatik, uslubiy topshiriqlar bilan birgalikda olib boorish maqsadga muvofiqdir. Yozma ishning ko'chirib yozish turida gapdagi tushirib qoldirilgan so'z yoki bo'g'inni qo'yib ko'chirish, matnda berilgan so'zni o'zgartirish, berilgan namuna yoki grammatik topshiriq asosida matn yoki so'z shaklini o'zgartirish, so'zlardan gap tuzish, berilgan namunaga o'xhash gap tuzish, savollarga javob berish, so'zlar ustiga qaysi grammatik shaklda ekanligini yozish, o'qilgan va tahlil qilingan matn bo'yicha savollarga javob berish kabilar kiradi. Ko'chirib yozush turi ham bir necha xil bo'lishi mumkin. Masalan, doskadan, jadvaldan yoki kitoblardan ko'chirib yozish.

Yuqorida qayd etilgan yozma nutqni o'stirishning asosiy va samarali, shu bilan birga katta ahamiyat kasb etadigan turi bu diktantdir.

1-11-sinflarda diktantlar, asosan, ikki maqsad uchun o'tkaziladi. Biri grammatika, orfografiya va punktuatsiyadan o'tilgan qoidalarni puxta bilib olishga yordam beradigan, mustahkamlaydigan, takomillashtiradigan ta'limi diktant bo'lsa, ikkinchisi, grammatika, orfografiya va punktuatsiyadan o'tilgan qoidalarni o'quvchilar qanday o'zlashtirganliklarini sinash, tekshirishga imkon beradigan nazorat diktantdir.

Ta'limi diktantning yana bir nechta turi mavjud:

- eslatish diktanti;
- o'z diktant yoki yoddan yozish;
- saylanma diktant;
- erkin diktant;
- grammatik topshiriqli diktant;
- tushuntiruvchi diktant;
- ijodiy diktant;

Quyida biz ta'limi diktant turlarining ayrimlari xususida to'xtalamiz.

O'z diktant yoki yoddan yozish diktanti 4-7-sinflarda o'tkaziladi. Bu diktanto quvchilarga grammatika va orfografiyadan olgan bilimlarni mustahkamlashga yordam berishi bilan birga og'zaki va yozma nutqni o'stirishga ham katta ahamiyatga ega. O'z diktant o'tkazish uchun o'tilgan mavzu qoidasiga va sinf o'quvchilarining saviyasiga mos keladigan kichik bir parcha yoki she'riy asardan bo'lak, yoki to'rtlik tanlanadi. Tanlangan parchani o'qituvchining o'zi bir necha marta o'qib beradi. O'quvchilar matn yoki she'rnii yodlab olgach, matn bekitiladi va o'quvchilar yodlab olganlarini daftarga yozadilar. O'quvchilar diktantni yozib bo'lganlardan keyin doskadagi matn ochiladi. O'quvchilar yozganlarini doskadagi matn bilan solishtiradilar va xatolarini tuzatadilar.

Erkin diktant – bayonning soddarroq bir ko'rinishi bo'lib odatda boshlang'ich maktablarning 3-4-sinfida o'tkaziladi.

Erkin diktantda o'quvchilar so'zlarni va grammatik shakllarni o'zgacha, erkin ishlata oladi-

lar. Ushbu diktant turi o‘quvchilarning qanchalik tushunganliklarini aniqlashga yordam beradi. O‘qituvchi matnni bir marta o‘qib eshitiradi. So‘ngra bo‘limlarga bo‘lib o‘qiydi. Agar o‘qituvchi 3 ta gap o‘qisa, o‘quvchiuni ko‘paytirib yozishi kerak bo‘ladi: erkin diktant o‘quvchilarni o‘qilgan matnni yaxshiroq esga saqlab qolishda, atrofdagilar nutqini diqqat bilan tinglashda nutqni o‘stirishda, yozma nutqni o‘stirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Erkin diktant o‘quvchilarning orfografik, punktuatsion va uslubiy xatolarini kamayib borishiga yordam berish bilan birga, o‘quvchilarning bayon, insho yozishga o‘rgatadi. O‘quvchilarning yozma nutqi rivojlanadi.

Ijodiy diktant – o‘tilgan qoidalarni puxta o‘zlashtirishga yordam berishdan tashqari o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini ham o‘stiradi. Ijodiy diktantda matn o‘qib berilmaydi. O‘quvchilar o‘zlarini berilgan so‘zlar bilan mustaqil ishlaydi. Shu jihatga ko‘ra ushbu diktant bayonga juda yaqin turadi. O‘quvchilar diktantning bu turida so‘zlarni to‘g‘ri yozishga, ularni o‘z o‘rnida ishlata bilishga va kichik-kichik matn tuzishga, ya’ni ijod qilishga o‘rganadilar. Bu turdagagi diktant yuqori sinfda bayonni osonlik bilan yozishga zamin hozirlaydi.

Diktant, umuman yozma ishlarning barcha turi ma’lum qoidalarning mustahkamlanishi bilan birga o‘quvchilarni har bir gapga, so‘zga, so‘z birikmasiga diqqat bilan qarashga o‘rgatadi. Shu bilan birga matndagi gaplardan kerakli so‘zni, grammatiks hakjni tezroq topa olishga o‘rgatadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ahmedova H. O‘zbek tili o‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish. – T: Navro‘z, 2016. – 215 B.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2002.
3. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma’ruzalar to‘plami. Toshkent: -2019.

THE ROLE OF GAME-BASED AND SIMULATION –BASED APPROACH TO IMPROVE SPEAKING SKILLS

*Tuychiyeva Gulnoza Ismayilovna
EFL teacher of secondary school №53
of Ferghana district
e-mail:tuychiyeva@inbox.uz*

Annotation: this article is devoted to the problems of the role of game-based and simulation –based approach to improve speaking skills in teaching English language and their influence on pupils oral and written speech.

Key words: approach, to speak naturally and fluently, simulation, physical movements, communication.

As it is clearly known that there are several approaches and methods in teaching English or foreign languages. Most experienced teachers use different approach to appeal their students' attention and motivate them to speak the foreign language naturally. The main responsibility of foreign teachers is teaching the students how to speak naturally and fluently.

Learners are exposed to auditory input so their task might be to order the likes of a song, provide missing words to a song lyrics or provide entire lines (or even blocks of text) to stories. Productive or speaking games, in turn, can be used as a way of reinforcing vocabulary covered previously. Such games are focused on oral production so learners can be engaged in games such as taboo or 'find someone who'. In the former learners need to describe a given word or an idea in order for another learner to guess it. In the latter game learners may walk around the classroom asking one another a number of questions in order to find a person who shows some specific features (a someone who has a pet, who does not like orange juice etc.). The specific type of game and the level to which learners come up with oral input depend on learners' age, proficiency level and speaking skills they have [Sugar 1998: 63-65].

Games help the children organized into different patterns of interaction to dispose of such habits and inhibitions as e.g. when children are shy or do not like to talk to their classmates or to other people. Children, as they are in the thick of the game, forget about their formal class behaviour and start to react directly to what their fellows are doing and saying [4].

Players need not necessarily communicate with one another during the game – at least not with words. They can mime, perform with hands, gestures, and use body movements and so on, which provides a lot of fun and unpredictability. The ideal combination is a game in which learners have to react, by using language, to some challenge which may be decided by the luck of drawing a card or throwing a die, for example. [3]

Children naturally want to play games. The activity needs to be creative and exciting so that the pupils learn effectively. They must be actively involved in the game and feel the pleasure and need in order to succeed in learning.

When playing a game children have to interact with somebody. Either with a partner or with the whole team. The learner needs to use language in a social context in order to interact effectively, which leads to successful learning. "Using the language is the best way of learning to use it" [1].

In many types of games, the rules demand that children must produce a structure correctly, pronounce or spell the words correctly so that the players recognize the difference between the sounds.

Simulation is a kind of presenting dialogue when children are pretending to be someone else, e.g. a doctor and a patient, parent and a child, or shop assistant and customer.

Sesnan concerns simulation and demonstrations as "simple examples of a more general educational principle which can be called *learning by doing*" [2]. By this term the author does not mean only learning about something but that it is important to develop the practical skill of doing something. In general children learn the language best by using it and this can be achieved spontaneously by doing or performing some action and at the same time practicing the new subject matter.

One of the best ways to remember things is to use physical movements when learning new words or phrases (as said in the chapter on TPR, p22). That is why it is essential for the teacher to use instructions only in the target language and consequently perform them to children.

Simulation is a good way to combine guided practice with a kind of free activity. Pupils enjoy such activities much more than being forced into learning by heart or memorizing. Dialogues and role-plays that require physical movements or action work best with young children. With low primary learners it is good to use puppets or teddies that would ask children questions, so that they were encouraged to answer more freely.

Drama activities contribute to developing other skills as well as cooperation, making agreements or expressing themselves.

Myers further distinguishes between different roles of teacher. He/she can choose to take either high-status role, as for example the king that enables him/her to direct children and take control of the whole activity. On the other hand, the teacher can choose a low-status role, for example one of the seven dwarfs of the Snow-white. In this case children feel equal and independent, as the teacher is one of them, which gives them confidence to speak out and take responsibility within the situation. Drama activities are one of the best ways to practice fluent speech and help children use language in a natural context.

Not only playing a story or acting in a drama is motivation and funny for children. They always need somebody to watch their performance. Usually the audience is the other part of the class who is not performing at the moment or other schoolmates.

Furthermore, children like watching drama. According to Sesnan "young audiences enjoy watching people fighting, shouting, and pushing each other around in a play, but this should only be a small part of drama. Good drama involves all the emotions. A good actor rarely shouts and is able to make the audience laugh and weep, feel angry, feel happy, or feel sad by good acting" [2].

There are plenty of topics that can be performed as a drama. I like performing stories with my primary children that we have read. Or I read a story slowly, so that children could understand and after reading they were supposed to perform the plot. They were allowed to use mother tongue while acting as long as the purpose by young children was to prove their listening comprehension, anyway older pupils had to speak only in the target language.

Other interesting topics are either the ones from real world (children v. parents; at the shop; at the doctor) or some historical events, stories involving animals or just convincing somebody to do something.

REFERENCES:

1. Brumfit, Christopher; Moon, Jayne; Tongue, Ray: Teaching English to Children. Collins ELT, London 1991, ISBN 0 00 370288 X
2. Sesnan, Barry: How to Teach English. Oxford University Press, Oxford 1997, ISBN 0 19 311964 1
3. Rixon, Shelagh: How to Use Games in Language Teaching. Phoenix ELT, Hertfordshire 1996, ISBN 0 13 400326 8
4. Sim City (2002). Sim City: Using a Simulation Game to Aid Understanding of Number. www.rbksch.org/mathss/Teachers/schools/simcity/scindex.html

O'ZBEK TILIDA URG'ULAR YUZASIDAN BA'ZI MULOHAZALAR

*Ummataliyev Baxromjon Baxtiyorjon
Qo'qon davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti fakulteti
+99899 302 79 02*

Annotatsiya: Maqolada o'zbek tilining urg'ulari gap mazmuniga qarab o'zgarishi va intonatsiya bilan bog'liqligi ko'rib chiqilgan

Kalit so'zlar: So'z urg'ulari, so'z urg'ularining holati, so'z urg'ularining o'rni, intonatsiya.

O'zbektilidaso'zurg'usi(lexikurg'u) oxirgibo'g'ingatushadideyatariflangan. Urg'ular hozirgi kunda eksperimental usulda tovush zarbi yoki cho'ziqligi orqali aniqlanadi.Horigacha urg'ular so'zning alohida olingan holatda, ya'ni, yakka holatda aniqlanadi.Bu holatda bir so'z takror eksperiment o'tkazilganda tovush kuchi yoki cho'ziqligi deyarli bir xil natija qayd etiladi.

O'zbek tilida urg'ular qo'shimcha qo'shilishi natijasida oxiriga qarab ko'chib borishi aytildi. Qo'shimchalarining ba'zilari urg'u olmaydi. Kelishik, ko'plik, egalik, ba'zi bir lug'aviy shakl yasovchi qo'shimchalar va hokazolar urg'u qabul qiladi.

M. Mirtojiyev so'z urg'ularini kvantitativ harakterga ega ekanligini ilgari surgan. Olim o'zining o'zbek tili fonetikasi kitobida "So'z shakllaridan faqat kuchaytirma sifat,sifatdosh bilan harakatnomi leksik urg'u oladi"¹, - deb aytilgan. Bu misollar bilan isbotlangan.Huddi shu kitobda bazi qo'shimchalarni urg'usi yordamchi urg'u deya tariflangan².

Eksperiment usulda urg'u aniqlanganda so'zlar yakka holda olinib o'rganiladi.Bu holatda so'z urg'usi hech qanday funksiya bajarmaydi.So'z urg'usini nutq davomida o'rganish maqsadga muvofiq.

Matn tarkibidagi so'z urg'ulari bir tur bilan emas, balki matn mazmuniga ko'ra urg'uning turi har xil holatda kelishi mumkin.Hattoki so'zda urg'ular bitta emas, bir nechta turi birgalikda qo'llanishi mumkin."Lisoniy birliklarni konteks, nutq vaziyati bilan bog'lab o'rganishgina ularning ma'nosini to'g'ri tushunishga katta imkoniyat tug'diradi".³Lisoniy birliklarning o'zigina emas lisoniy birliklarning holatiga ko'ra gap mazmunini tushunishga ham ko'maklashadi. Urg'ularda ham huddi shu holat kuzatiladi.

Hozirda intonatsiya tarkibiy qismidan ko'proq gap urg'ulari o'rganilmoqda. Lekin shu gap urg'ularini olayotgan so'zlarning tarkibidagi asosiy ohang so'z urg'ulariga tushadi va shu ohang qolganlarga ham tasir qilib, qolgan tovushlarni ham kuchayishiga olib keladi.

Bundan tashqari so'z urg'ulari lingvistik va ekstralinguistik omillarga ko'ra ham o'zgarishi mumkin. *Kiyik och qolmasligi uchun ko'kat yeydi*⁴. Ushbu jumladagi *ko'kat* so'ziga takid ma'nosini yuklash uchun –ni tushum kelishigidan foydalanish mumkin. Og'zaki nutqda esa *ko'kat* so'zini mahsus ohang bilan aytib gaplarning hususiy ma'nolarini tenglashtirish mumkin.

Tushum kelishigi belgisiz qo'llanadigan holatlarda mahsus ma'no qo'shish uchun belgili qo'llanishi ham mumkin.Ammo bu holatlarda har ikki urg'u ikki hil holatda talaffuz etiladi. Yuqorida ko'rgan misolimizda belgisiz tushum kelishigi o'rnida belgili qo'llangan.Belgili qo'llanganda tushum kelishigi zarb bilan talaffuz etiladi.Tushum kelishigi belgili qo'llaniladigan holatda tushum kelishigi tovush zarbi bilan talaffuz etiladi. Lekin yuqoridagi kelishikning belgisiz qo'llaniladigan holatda ma'no kuchaytirish uchun belgili qo'llanilganda urg'uning zarbi aniq bilinib turadi va bo'g'inda tovush cho'ziqligi ham ortadi. Agar urg'ularni kvantitativ deb belgilansa, kelishik qo'shimchasi urg'u olmaydi, kelishik qo'shimchalarida yordamchi urg'u oladi.Bu holat gapga mahsus ma'no yuklanmagan holat uchun hosdir.Lekin mahsus ohang bilan aytilganda bu holat o'zgaradi.Yuqoridagidek cho'ziqlik ham kelishikka tushadi.

A. G'ulomov urg'uning so'zdagi o'rni, uning turlari, urg'u oladigan va olmaydigan qo'shimchalarga misollar keltirilgan. A.Mahmudov esa so'z urg'usini eksperimental tadqiq qilgan.Nutq jarayonidagi, matn ichidagi urg'uning tabiatи deyarli o'rganilmagan.Malumki urg'u

¹ M. Mirtojiyev. O'zbek tili fonetikasi. 267-b

² Huddi shu kitob.So'z shakllarida yordamchi urg'u. 238-b

³ Nurmonov A. Tanlangan asarlar (3-jild). 244-b

⁴ O'.Hoshimov. Daftor hoshiyasidagi bitiklar

supersegment birliklarga kiradi, ya'ni u so'z yoki nutqda qo'llanadi.U murakkab hodisa.Bu uning ko'p komponentligida, ya'ni temporal, dinamik, melodikligida ko'rindi. J. Mamatov, H Yo'ldoshevalarning urg'u bo'yicha qilgan eksperiment tahliliga ko'ra, nutq jarayonida urg'uning parametrlari asosan quyidagi holatlarda uchraydi 1) melodika+ temporal+dinamik; 2) melodika+temporal; 3)melodika +dinamik 4)temporal+ dinamik¹.

Kesatiq ma'nosida temporal va musiqiy urg'ulari birgalikda qo'llanadi. Masalan: *Ursa ham qarab turaverdingmi?* Ushbu jumlada *qarab* so'zining urg'usi temporal va musiqiylik birgalikda ishlataligani. Huddi shu holatda gapning mazmuni ham ritorik so'roq ham oddiy so'roq gap bo'la oladi. Alovida takid bilan aytigan jumla asosiy ma'no yuklangan, yani, bu holatda qarab turganligiga taajjub, yoki qarab turmasligi kerakligi haqida takid ma'nolari musiqiylik va temp orqali ko'rsatib beriladi.

"Mazmunning boshqaligi" birikmasi bilan intonatsiyaning fonologik funksiya bajarishi, xususan birikmadagi urg'u yordamida semantik bo'linishga xizmat qilishini alohida ta'kidlaydi. Intonatsiya komponentlari qatoriga nutq melodikasining o'zgarishi, ritmika, urg'u, pauza (qisqa va to'liq), nutq tempi kiritiladi va sintaktik fonetika termini ham qo'llanadi".² Yuqoridagi gapda ta'kidlanayotgan so'z, shu gapdagi mazmunni to'liq tushunish uchun intonatsiya va shu intonatsiyaning bo'lagi bo'lgan urg'ular orqali tushunib olishimiz mumkin.

Shuningdek, chetdan o'zlashgan so'zlarda urg'u turg'um urg'u hisoblanadi.Chetdan o'zlashgan so'zlarga ham o'zbekcha qo'shimchalar qo'shilgan holatda bunday qo'shimcha o'zbek so'zlariagi kabi talaffuz etiladi.Shu kabi chet so'zlarga urg'uni kuchaytirgan holatda qo'shilganda ham turg'un urg'udagi ohang kuchayishi uchramaydi, qo'shimchaning ohangi kuchli talaffuz etiladi.

Akademik so'zi chetdan o'zlashgan so'z bo'lganligi uchun so'z urg'usi turg'un holatda bir bo'ginda qoladi deya tariflangan.Bu so'zga qo'chimcha qo'shilishi natijasida asosdagи tovushlar talaffuzi o'zgarmaydi, urg'u tushgan bo'g'inning tovush zarbi, tembiri, cho'ziqligi o'zgarmaydi. Qo'shimchalar esa boshqa o'zbekcha so'zlarga qo'shilganda qanday talaffuz etilsa, shu holatda talaffuz etiladi.

Masalan "Akademiklarga" va "Bolalarga" so'zini olaylik. "*Akademik*" so'zida 3- bo'g'in, "-de" ga tushadi va qo'shimcha qo'shilishi natijasida ham o'z holatini saqlab qoladi. "*Bola*" so'zida ikkinchi bo'g'inga urg'u tushadi. Qo'shimcha qo'shilishi natijasida esa urg'uli bo'gin tovush ku-chi va cho'ziqligi kamayib, urg'u qo'shimchaga ko'chib boradi. Bu so'zlarning ohangiga etibor bersak, ikkalasining ham qo'shimchalari bir xil talaffuz etiladi.Bunday so'zlarning ham ma'nosi ni kuchaytirish uchun urg'ulardan foydalanylinda zarb urg'usi asosan qo'shimchaga tushadi. Cho'ziqlik esa so'z asosida sodir bo'ladi.

Demak, o'zlashgan so'zlarga qo'shimcha qo'shilgan holatda mahsus ohang so'z asosidagi urg'uli bo'g'inga ham tushishi mumkin. Bu ikki holatda gapning ma'nolari ham har xil bo'ladi. *Roppa-rosa aytigan mahalda auditoriyaga Donnish domla kirib keldi*³.Huddi shu holatda o'zlashma so'z hisoblangan *Auditoriyaga* so'zida zarb urg'usi qo'shimchaga tushadi.Bu gapning tartibi o'zgartirilganda ya'ni, *Roppa-rosa aytigan mahalda Donnish domla auditoriyaga kirib keldi*.shu holatda mantiqiy urg'u *auditoriyaga* so'ziga tushgan. Bu holatda so'z asosidagi urg'u tushadi-gan bo'g'inning tovush cho'ziqligi ortadi, lekin qo'shimchadagi zarb oddiy holatdagi bilan bir xil bo'ladi.Bu holat oddiy gaplarda, ba'zan takid ma'nosi qo'shilganda uchraydi.Lekin takid ma'nosi qo'shilishi natijasida tovush kuchayishi asosdagи urg'u tushgan bo'gin cho'zilishi bilan emas, qo'shimchagi bo'g'in kuchaytirilishi mumkin.Ikkala holatda takidning ma'nosida farq bo'ladi.

*Metro bekti yonidagi do'konchada limon sotishayotgan ekan*⁴.Bu jumlada limon mavjudligi va o'mni ko'rsatilgan. Tahlil gapning hususiy ma'nosini o'zgartirib ko'rib o'tamiz.Ushbu jumlada *Limon* so'ziga takid manosi yuklanganda urg'u tushgan bo'g'in cho'ziqlik ortib boradi. Gapdagi limon so'zidan keyin *ham* yuklamasini qo'shib o'qib korsamiz. *Metro bekti yonidagi do'konchada limon ham sotishayotgan ekan*. Bu holatda *limon* so'ziga taajjub ma'nosi yuklangan va *limon* so'zining ikkinchi bo'g'ini dastlabki holatda zarb bilan talaffuz etiladi. Bu taajjub ma'nosi kuchayishi natijasida zarb bilan birga cho'ziqlik, hattoki musiqiy urg'usi ham qo'shilib boradi.

¹ Mirzavav J. O'zbek tili fonetikasiga doir muhim tadqiqot.O'zbek tili va adabiyoti jurnali. 2014.N.3. 113-b

² Ayub G'ulomov va o'zbek tilshunosligi (to'plam). Mualliflar jamoasi.Toshkent – 2004. 10-b

³ I. Sulton. Hazrati xizr izidan

⁴ O'.Hoshimov. Ikki eshik orasi

*O'zingiz o'ylang-da: bir qarich cho'pni yerga suqsangiz, bir kuni u novda-niholga aylanadi!*¹ Ushbu gapdagi o'ylang-da so'zining urg'usi ikkinchi, yani la+ng morfemasiga tushgan. Urg'u zarb bilan aytildi. Ushbu jumlani –da yuklamasini tushirib qoldirib, yuklamadagi takidni so'zning o'ziga yuklab talaffuz etsak, urg'u tushgan bo'g'in zarb bilan aytilishi cho'ziqlikka o'zgaradi. Yuqoridagi gaplarning birinchisi –da yuklamasi bilan kelganligi sababli urg'u dinamik holatda. Bu dinamiklik qolgan gaplarga ham tasir qilib, kesimlardagi so'z urg'ulari hammasi zerb bilan talaffuz etiladi. Yuqorida ko'rganimizdek yuklamaning vazifasini tovushlarga ko'chirgandagi cho'ziqlik ham huddi zerb kabi boshqalariga tasir qilib, qolgan kesimlar ham cho'ziqlik bilan talaffuz etiladi.

Talaffuz akti so'zlovchining samimiy niyat asosidagi oxangining qo'shilishi axborotning ichki tuzilishini kengaytiradi hamda bu axborotdagi tasdiq aktiga tinglovchi tasavvurida xosila bo'lган semantik bilimlar asosidagi ishonch darajasining qo'shilishi fikr tasirchanligini kuchaytirish uchun xizmat qiladi.²

Intonatsiya, gap urg'usi, so'z urg'usi o'zaro ma'no uchun bir biri bilan bog'lanib, kattasi kichigiga tasir qiladi, kichigi kattasini to'ldirib keladi.

Bundan ko'rini turibdiki, gapdagi biror bo'lakning mazmunini kuchaytirib ko'rsatish uchun qo'llaniladigan gap urg'ulari tushgan so'zda uning so'z urg'ulari boshqa bo'laklarning urg'ularidan sezilarli darajada o'zgaradi va xilma xil shakllarda uchraydi. Bunday holatlarda so'z urg'ularining turi (kvantitativ, dinamik, tovush balandligi, yoki melodik) alohida yoki aralash holatlarda kelishi so'zlovchining munosabatini belgilab beradi. Ayniqsa bu holat so'zlarga emfatik urg'u tushirish orqali ko'proq namoyon bo'ladi. Urg'ularning holati gapning hususiy ma'nolarini tushunishimizga yordam beradi. So'zning ma'nolari (takid, tajjub, xurmat)ni kuchaygan sari urg'uning boshqa turidan ko'ra cho'ziqligi ko'proq ortib boradi. Urg'u orqali qisqa shaklli gaplarga ko'proq ma'no yuklash mumkin. J. Mamatov, H Yo'ldoshevalarning ko'rsatgan urg'u parametrlaridan to'rtinchi dinamik+temporal ko'rinishi o'zbek tilida ko'p uchraydi. Chetdan o'zlashgan qatlamdagi so'zlar qo'shimchalar bilan shakllangan bo'lsa, emfatik urg'ular qo'shimchalarga tushadi.

Urg'ularni mazmunan taxlil qilishda bo'g'inxardagi eng ko'p darajada o'zgarish sodir bo'ladi-gan bo'ginlar urg'uli bo'gin bo'ladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

- [1].Nabiyeva D. "O'zbek tili fonetikasi": Andijon. 2016.
- [2].Hakimov M. "O'zbek tilining pragmalingvistikasi asoslari". Toshkent, "Akademnashr": 2012.
- [3]Jamolxonov H. "Nazariy fonetika": Toshkent – 2017
- [4]. Mirzayev J. "O'zbek tili fonetikasi yuzasidan muhim tadqiqot". O'zbek tili va adabiyoti jurnali: 2014. 3-son. 111-114 b
- [5].Mirtojiyev M. "O'zbek tilining fonetikasi": Toshkent "Fan" nashri. 2013. 238-b
- [6].Mirtojiyev M. "O'zbek tilining fonetikasi":Toshkent "Fan" nashri. 2013. 267-b
- [7].Nurmonov A. tanlangan asarlar. I jild: Toshkent, "Akadem" nashr. 2012.
- [8].Nurmonov A. tanlangan asarlar. III jild:Toshkent, "Akademnashr". 2012. 244-b.
- [9]."G'ulomov A va o'zbek tilshunoslari" (to'plam): Mualliflar jamoasi. Toshkent. 2014. 10-b

Qo'shimcha adabiyotlar:

- [1].Erkim Azam. "Jannat o'zi qaydadir".
- [2].Isajon Sulton. "Hazrati Xizr izidan".
- [4].O'tkir Hoshimov. "Ikki eshik orasi".
- [5].O'tkir Hoshimov. "Daftar hoshiyasidagi bitiklar".

1 *Jannat o'zi qaydadir*

2 *M. Hakimov. O'zbek pragmalingvistikasi asoslari. 30-b*

NAVOIY ASARLARI MATNIDA ISHLASH

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy tumani
XTBga qarashli 9- matabningOna tili va
adabiyot fani o'qituvchisi
Urazova Iroda Pulatbaevna
Tel:99-383-83-15*

Annotatsiya: Biz ushbu maqolamizda Navoiy asarlarini chiqurroq o'rganish va uni yosh avlod ongiga teranroq singdirishga harakat qilish haqida batafsil yoritib o'tdik.

Kalit so'zlar: tabdil, asliyat, A. Navoiy

Bugungi kunda Navoiy asarlari, lirikasi bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Uning ijodini o'rganish o'z davridan boshlangan bo'lib, istiqlolga erishganimizdan so'ng yanada jadal sur'atda o'sib bordi. Asarlari, hayotiy faoliyati bo'yicha doktorlik,nomzodlik dissertatsiyalari yoqlandi. Navoiy merosining kam o'rganilgan qirralari keng tekshirilib, bu sohada anchagina ilmiy va ilmiy-ommobop asarlar yaratildiki, bunda adabiyotshunoslardan N. Komilov, I. Haqqulov, R. Vohidov, S. Olimov, N. Jumayev va boshqalarning munosib hissalari bor. Navoiy merosini o'rganish va yoritishda o'zbek adabiyotshunoslari bilan birga rus olimlari hamda ozarbayjon,tojik, qozoq, turkman va boshqa xalqlar olimlari ham unumli ish olib borgan. Asarlarini o'z tillariga tarjima qilganlar. Navoiy asarlari faqat boshqa tillargagina emas, balki hozirgi o'zbek tiliga ham tarjima qilinayotganini kuzatishimiz mumkin. Ular hozirgi o'zbek tiliga tabdillar orqali ilova qilinmoqda.

Tabdil atama- istilohini mumtoz matnning janrini saqlagan yoki o'zgargan holda hozirgi o'zbek tilida mazmunini ifodalash, talqin etish deb tushinamiz. Bunday tabdillar orqali tushunilishi qiyin bo'lган mumtoz asarlarimizdagи murakkabliklarini ilg'ab olishimiz mumkin. Chunki tabdilda asar tili sodda, mazmun saqlab qoligan va hozirgi adabiy tilimizda taqdim etiladi. Buni filologiya fanlari va nomzodi Vahob Rahmonning „Muhokamat ul-lug'atayn”asari tabdilini asliyatdagi va tabdil matnini bir-biriga qiyoslash orqali ko'rishimiz mumkin.

Asliyatda:

„Takallum ahli xirmanining xo'sha chini va so'z, durri samini mahzanining amini va nazm gulistonining andalibi nag'ma saroyi, ya'ni Alisher almutaxallas bin Navoiy...mundoq arz qilurkim, so'z durredurkim, aning daryosi ko'ngul va ko'ngul mazharedurkim, jomii maoniyni juzv va kuldur.

Tabdil (tarjimasi)

„so'z san'ati ahlining boshoqchisi va so'z qiymatbaho gavhari xazinasining g'zanaboni va nazm gulistonining sayroqi bulbuli, ya'ni gunohlari mag'rifat qilinishi va ayblari yopilishini istaydigan Alisher, taxallusi Navoiy bunday arz qiladiki: so'z shunday gavharki, uning daryosi ko'ngildur va ko'ngil shundayki, u idrokning barcha ma'nolarini o'zida jamlavchidir”.

Bu misolda ko'rish mumkinki, asar tarjima qilinar ekan, o'zida barcha ma'noni saqlab qolgan holda, sodda, tushinarli tarzda bayon qilingan. Tabdil to'liq o'qir ekansiz, hech qanday qiyinchiliksiz asar mazmunini to'liq anglab yetasiz. Buni „Lison ut-tayr” ning nasriy tarjimasida ham kuzatishimiz mumkin.

Asliyatda:

„ Jon qushi chun mantiqi roz aylagay
Tengri hamdi birla og'oz aylagay
Ulki maxluqot xalloqidir ul,
Ondin o'zga foni-yu boqiydur ul”

Tabdil (tarjimasi)

„ Jon qushi o'z sirlarini bayon qilishga kirishar ekan, uni Ollohga madhiya o'qish bilan boshlaydi. Chunki Olloh barcha mavjudotlarning yaratuvchisidir. U mangu barhayot bo'lib, undan boshqa hamma narsalar o'tkinchidir”.

Navoiy ijodini mana shunday tabdillar orqali o'qitish va o'rganish, men o'ylaymanki, Navoiyni anglashga bo'lган qiziqishni, ta'lim tizimidagi samarani yanada oshiradi. V.Rahmon „Muhokamat ul-lug'atayn” tabdil xususida so'z yuritib: „Kamina filologiya fakultetlaridagi o'z mashg'ulotlarim va til tarixida saboq beruvchi hamkasblarining „ Muhokamat ul- lug'atayn”

asari ta'limi yuzasidan chekayotgan qiyinchiliklarini kuzatar, bilar va uni tabdil qilish haqida uzoq yillar o'ylar edim"-deya tabdillarga sezilayotgan ehtiyojlarni ko'rsatib o'tgan. Tabdillarning afzallik tomoni shundaki, o'quv qo'llanmalaridagi ixcham bayonlar singari maktab yoki olyi o'quv yurtlaridagi talabalar uchungina xos bo'lmasdan, turli saviyadagi keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallanganligidadir.

Xulosa qilib aytganda, bunday tabdillarni o'quv tizimlariga kiritish, ularni o'rganish orqali ajddodlarimizning buyuk merosidan baha olib, uni o'rganishga, avlodlarga yetkazmoqchi bo'lgan qimmatli fikrlari bilan tanishishga keng yo'l ochiladi. Zero, muhtaram birinchi Prezidentimiz I. Karimov aytib Navoiydek teran ifoda etgan shoir jahon adabiyoti tarixida kamdan-kam topiladi. Ona tiliga muhabbat, uning beqiyos boyligi va buyukligini anglash tuyg'usi bizning ong-u shuurimiz, yuragimizga, avvalo, Navoiy asarlari bilan kirib keladi. Biz bu bebaho merosdan xalqimizni, ayniqsa, yoshlarimizni qanchalik ko'p bahramand etsak, milliy ma'naviyatimizni yuksaltirishda ezgu insoniy fazilatlarni kamol toptirishda shunchalik qudratli ma'rifiy quroqla ega bo'lamiz.

Foydalangan adabiyotlar:

1. „Til va adabiyot ta'limi” журнали, 2014-йил 1,2 сон
2. Navoiy.A. Muhakamat ul-lug'atay. www.ziyouz.com кутубхонаси

MAKTABLARDA ALISHER NAVOIY IJODINI O'RGATISHDA INNOVATSION SHAKLLARNING QO'LLANILISHI

Xoliqu洛va Gulshan Yorqulovna
Samarqand viloyati Narpay tumani
61-maktab ona tili va adabiyot o'qituvchisi

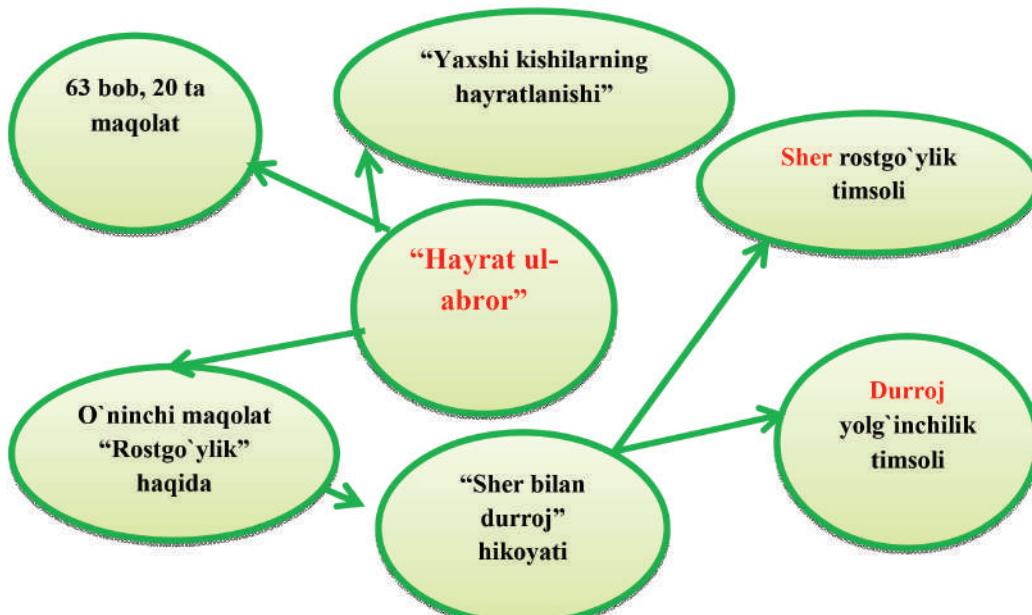
Anotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot mashg'ulotlarida Alisher Navoiy ijodini ilg'or pedagogik texnologiya va usullarni qo'llash orqali shoir ijodini o'quvchilarga tushunarli yetkazib bera olish chora-tadbirlar.

Kalit so'zlar: "Klaster" chizmasi, "Piramida", "Venn diagrammasi", "Pinword", "Matn bilan ishlash", "Quduq" usullari

Zamon talabiga javob beradigan bugungi ta'limgiz tizimi istiqboli porloq bo'lgan jamiyatimizning yangilanishi, taraqqiyotining asosiy poydevori sanaladi. Shunday davrda tahsil olayotgan o'quvchi-yoshlarimizning ilmiy salohiyatini rivojlantirish, ilm-fan, texnikadagi o'zgarishlarning mohiyatini teran anglashga hamda to'g'ri tahlil etishlariga ko'maklashish, o'zbek xalqining faxrli o'tmishidagi ma'naviy-madaniy merosidan g'ururlanish hissini shakllantirishga oid bo'lgan yo'l-yo'riqlarni ta'limgiz tizimiga to'liq targ'ib etish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Bunday vazifalar ta'limgiz fanlaridan adabiyotni o'qitish jarayonida ham ko'zga tashlanadi.

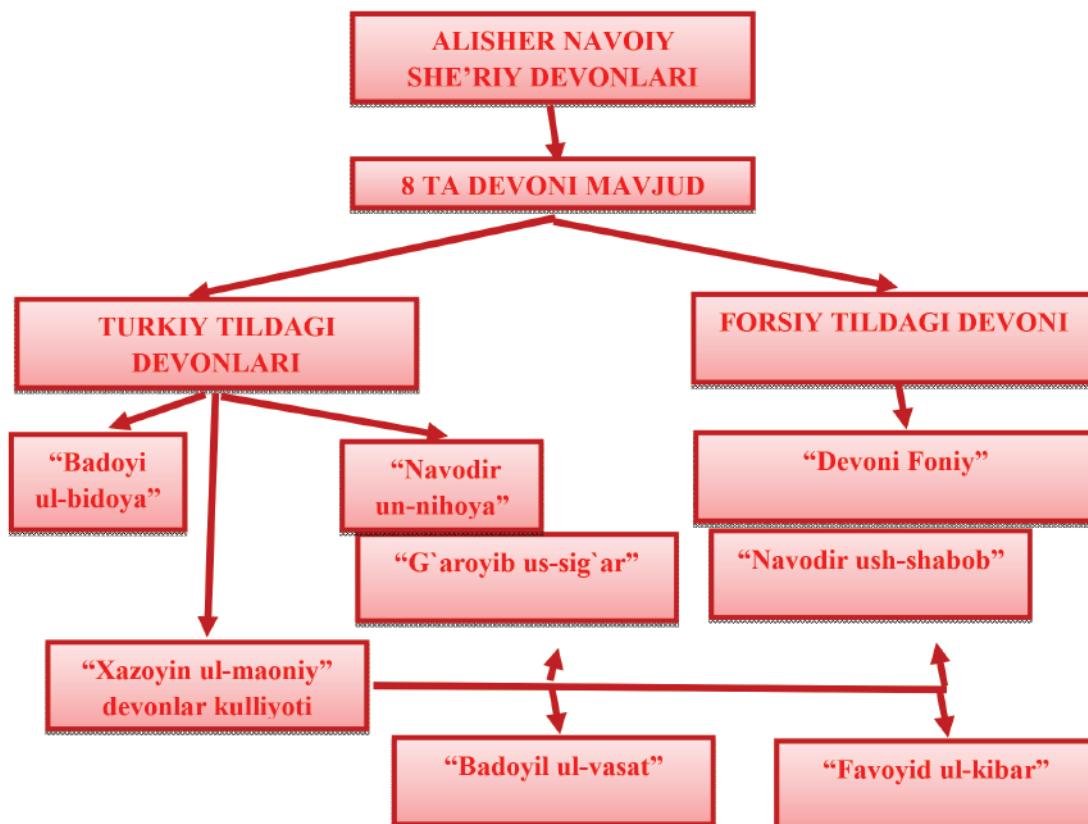
Maqsud Shayxzoda ta'biri bilan aytganda, "G'azal mulkinining sultonii" bo'lgan Alisher Navoiy hayoti va ma'naviy manba bo'lgan asarlarini o'rgatish barkamol avlod qalbiga didaktik g'oyalarini singdirish fikrimiz isbotidir.

Hazrat Alisher Navoiy hayoti va ijodi maktabgacha ta'limgiz muassasalaridan boshlab, maktab, litsey, kollejlarda hamda oliy ta'limgiz dargohlarida ham o'rgatiladi. Ushbu ta'limgiz jarayonida ma'lumot tahsil oluvchilarning yoshiga ko'ra bosqichma-bosqich mukammallashib boradi. Bu esa ta'limgiz turlari o'rtaqidagi uzlusizlik va uzviyligini ta'minlashga va ular o'rtaqidagi hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Jumladan, 5-sinf adabiyot darsligida o'quvchilar yoshi va ilm olish qobiliyatiga mos tarzda Alisher Navoiy hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar qisqacha hamda sodda tarzda berilgan. Shoir ijodidan namuna sifatida "Xamsa"sining birinchi dostoni bo'lgan "Hayrat ul-abror"dan rostgo'ylik haqidagi maqolat va shu maqolatda keltirilgan "Sher bilan durroj" hikoyati berilgan o'ninchisi maqolat keltirilgan. Asardan berilgan parchada, ya'ni maqolatda ilgari surilgan didaktik mazmun va g'oyani 11-12 yoshli o'quvchining ongiga singdirishda badiiylikning mukammalligiga ko'ra pedagogdan yuksak mahorat talab qilinadi. Ta'limgiz beruvchi mavzuga mos keladigan ilg'or pedagogik texnologiyalardan unumli va to'g'ri foydalanish orqali o'z maqsadiga erishish mumkin. Masalan, "Klaster" chizmasi foydalanish orqali mavzuni ochib berish, Alisher Navoiy targ'ib qilgan g'oyani o'quvchilar ongiga singdirish ancha osonlashadi.

Yuqoridagi kabi usul va chizmalar orqali mavzu tushuntirilsa, o'quvchi mavzu g'oyasini tez anglaydi. Bu esa ularning ilmiy salohiyatiga, ma'naviy dunyoqarashiga, atrofidagilar bilan erkin, samimiy va tog'ri muloqat qilishlariga ijodiy ta'sir ko'rsatadi. Qolgan maktab, litsey va kollejlarda berilgan Alisher Navoiy hayoti va ijodiga doir ma'lumotlar ham shu tarzda yetkazilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Chunki ma'lumotlarning berilishi mukammallahib, o'quvchi yoshi, bilim qamroviga mos tarzda bayon etilgan. Jumladan, akademik litseylar uchun mo'ljallangan adabiyot darsligida Alisher Navoiy hayoti va ijodiga doir ma'lumotlar, shoir ijodidan namunalardan parchalar maktab darsliklariga nisbatan murakkabroq va kengroq berilgan. Litsey o'quvchilari dasturdagi mavzularni to'liq o'zlashtirishi uchun mактабда олган bilimlarini takrorlashlari, so'ng litsey darsligidagi ma'lumot va ijodiy namunalarni o'rganishlari lozim. Ushbu jarayonda ta'lim beruvchi turli ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish orqali ta'lim oluvchining ma'lumotlarni to'liqroq o'zlashtirishlariga yordam berishi lozim. Masalan, Alisher Navoiy lirkasini o'rgatishda "Piramida" usuli orqali shoir devonlarini sanab otishi mumkin.

Ta'lim beruvchi shoir g'azallari, ruboiy, tuyuq, muxammas, tarjiband va qit'alarini tahlilida ham "Piramida", "Venn diagrammasi", "Pinvord", "Matn bilan ishslash", "Quduq" usullaridan foydalanishi dars samaradorligini oshiradi. Ma'lumotlar, tahlillar to'g'ri va uzviy ketma-ketlikda berilishi o'quvchilarning fanga qiziqishini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, hazrat Alisher Navoiyning ibratlari hayoti va kamolotga yetaklovchi g'oyalar singdirilgan asarlarini o'rganish kelajagimiz tayanchi bo'lgan yosh avlodni barkamol inson, yurt va xalq uchun jon fido qiladigan shaxs, mustaqil yurtni dunyoga tanita oladigan fuqaro sifatida tarbiyalashning asosiy mezonlaridan hisoblanadi. Ushbu mezonga qat'iy amal qilish ta'lim tizimida uzviylik va uzliksizlikni ta'minlash jarayonida muhim ahamiyatga ega ta'lim turlaridan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedadagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejulashtirish: O'quv uslubiy qo'llanma. Innovatsion ta'lim texnologiyasi seriyasi.- Toshkent: Iqtisodiyot, 2011, -206 bet.

XORAZM DOSTONLARIDA UCHRAYDIGAN “-DIN”, “-DAYIN” AFFIKSLI O’XSHATISHLI BIRLIKLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI

*Dildora Xudayberganova
Urganch davlat universiteti O’zbek
tilshunosligi kafedrasi doktoranti*

Annotatsiya: Maqolada Xorazm dostonlari tilida uchraydigan turli poetik maqsadlarga xizmat qiluvchi tasviriy ifodalar, muayyan qolipga tushib qolgan birikma shaklidagi diskurs vositalarning o’ziga xos lingvistik jihatlari haqida mushohada yuritiladi. Mazkur masalani yoritishda qo’lyozma va toshbosma dostonlar matni materiallari asos qilib olingan.

Kalit so’zlar: *Xorazm, doston, o’xshatishli birlik, lingvistik qolip, qiyosiy tahlil, dialektizm, etnografizm.*

Xorazm dostonlari tilida qo’llanilgan lisoniy poetik tasvirlarda dialektal xarakteri yetakchi bo’lgan birliklar ham ancha faol qo’llanilishi odatiy holat hisoblanadi. Buning asosiy sabablaridan biri, mazkur hududda tarqalgan dostonlar shu yerda yashab ijod etayotgan kishilar tomonidan yaratiladi va shu yerlik baxshi yoki xalfalar tomonidan ijro etiladi. Buning natjasida, mazkur regionda mavjud dialektal birliklar dostonlar matnidan o’rin oladi.

Badiiy nutqqa xos matlarni o’xshatishli birliklarsiz tasavvur qilib bo’lmaydi. Bunday birliklarning muayyan shakllari, ularni yuzaga chiqaradigan lisoniy vositalari mavjud. Ular orasida adabiy tildagi lisoniy shakllardan tamomila farqlanadigan, fonetik jihatdan dialektal xarakterni o’zida mujassam etgan vositalar ham kuzatiladi. Shunday birliklardan biri o’zbek tili uchun arxaik shakl hisoblanadigan **-dayin** affiksidi.

Xususan, zikr etilayotgan **-dayin** arxaik grammatick birligining Xorazm shevalarida **-din** shaklidagi ko’rinishi mavjudligi mazkur shevalarni o’rgangan tadqiqotchilar ishlarida kuzatiladi¹. Bu holat hozirgi o’zbek adabiy tilida mavjud bo’lgan **-dan** chiqish kelishigi affiksining eskirgan formasi **-din** bilan shakliy bir xillikni (shakldoshlikni) yuzaga keltiradi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Xorazm dostonlarida arxaik shakl hisoblangan **-din** formasi chiqish kelishigi ma’nosidaham faol qo’llanilgan. Masalan: “...*Podsho bu so’zg’ a ishonib, mirzasini chaqirib buyurdi. Bu yigitlar eldin chiqib ketsunlar...*” (“Oshiqnoma” 3-kitob, “Yusuf va Ahmad” dostoni, 12-bet) yoki: *Odibek kasal bo’lib, doril fanodin dorilbaqoga rixlat qildi.* (“Go’ro’g’li”, 17-bet).

Biroq, biz mazkur tekshirishlarimizni **-din** shaklining zamonaviy Xorazm shevalarida ham, eski davrlarga oid matnlarida ham ancha faol ishlatalgan o’xshatish-qiyoslash ma’nolarini yuzaga keltiruvchi **-din** shakldosh affiksining xususiyatlarini tadqiq etishga bag’ishlaymiz.

Odatda, 2-shaxs birlikdagi kishilik olmoshiga hozirgi talaffuz normalariga binoan **-dek** affiksini qo’shilishi uchun o’zakka hech qanday qo’shimcha qo’shilishi talab etilmaydi, masalan, *sen+dek*, *sen+day* kabi. Ammo Xorazm dostonlari tilida, shuningdek ko’plagan badiiy matnlarda 2-shaxs kishilik olmoshiga o’xshatish ma’nosidagi **-dek** affksi qo’shilganda orttirilgan qo’shimcha qo’llanilishi odatiy holat hisoblanadi, masalan, *seningdek*, *seningday* kabi.

Xorazm dostonlarida tilida xuddi ana shu **-dekshaklining** dialektal varianti sifatida **-din** qo’shimchasi qo’llanilgan o’rinlar keng kuzatiladi. “Xirmondali” dostonidan olingan quyidagi parchada xuddi ana shu shaklni kuzatamiz:

Suvimni barmaram yoda²,

Saningdin ko’pdur dunyoda,

Asling sani haromzoda,

Dush³ uzing suvdan ichavar... (Go’ro’g’li, 280-bet).

Ushbu parchaning ikkinchi misrasida qo’llanilgan “saningdin” so’zi

¹ Абдуллаев Ф. Хоразм шевалари. I. –Тошкент: ЎзФА, 1961. Мадрахимов О. Ўзбек тилининг ўғуз лаҳжаси лексикаси. –Тошкент: Фан, 1973.

² Bu yerda yotga, begonaga ma’nosida qo’llanilgan “yoda” so’zi Xorazm o’guz shervalari va turkman tilining o’zaro uyg’unlashgan ko’rinishidir.

³ Ushbu so’z ham o’guz lajhasi bilan turkman tiuliga xos birlik hisoblanadi.

tarkibidagi **-din** affiksi chiqish kelishigining arxaiklashgan varianti bo'lmay, hozirgi tilimizdagi **-dekyoki** arxaik formadagi **-dayin** affikslarining ma'nodoshidir.

Keltirilgan matnning alohida jihatlariga e'tirbor qilinsa, Xorazm o'g'uz lahjasiga xos dialektal xususiyatlarni sezish qiyin emas. Shuni ham ta'kidlash lozimki, mazkur o'g'uz shevalarida umumturkiy tillarga xos ko'plagan lisoniy xususiyatlar saqlanib qolgan. Jumladan, umumo'g'uz guruhiga mansub turkman, ozarbayjon, turk tillariga xos bir qancha jihatlar bu yerda aks etadi.

Mazkur regionda tarqalgan dostonlar nashr qilinganda matnlar muayyan obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra imkon qadar hozirgi o'zbek adabiy tiliga yaqinlshtirilgan bo'lsa ham, baxshilar ijrosidagi original, jonli real matnlar yuqoridaq kabi ko'plagan materiallarni o'zida saqlab kelayotganiga guvoh bo'lamiz.

Yuqoridaq dialektal arxaik affiks orqali har doim ham ijobiy bo'yoqli ifodalar hosil qilinavermaydi, ba'zan **-din** o'xshatish affiksi salbiy ottenkaga ega poetik tasvirlar yaratishda ham ishtirok qiladi. Masalan: "...*zakot barmagan toyifaning boshchisi suvdan chiqgan shog'oldin bo'lib, mani aldimda so'mpayib, nishatib duribsang...*" (Go'ro'g'li, 23-bet). "Edigo" dostonidagi quyidagi parchda dialektal leksema tarkibida salbiy holat tasvirlashga xizmat qilmoqda: "...*Adiga egasini topgan pishikdin bo'lib, yugurib keldi...*" (Oshiqnoma, 229-bet).

O'xshatishma'nosinihosilqiluvchi-**din**affiksiningushbuskligakelbqolishida,bizningcha,arab xatida mazkur so'zning yozilishi sabab bo'lgan. Chunki, **-dayin** formasini arab yozuvidagi yozilishini hech o'ylanmay **-din** tarzida ham o'qish mumkin. Bunday holatni Xorazm shevalariga mansub ko'plagan so'zlarda kuzatishimiz mumkin. Masalan, *oydayin//oydin, guldayin//guldin,Husayn//Ho'sin ....va boshqalar.*

Umumlashtirgan holda aytish mumkinki, dostonlarimiz leksikasida o'xshatishli birliklarni hosil qiluvchi ko'plagan lisoniy dialektal vositalar mavjudki, ularni aniqlab, umumturkiy tillardagi ana shu shakllarni ifodalovchi birliklar bilan qiyoslash orqali zamonaviy o'zbek tilining mavhum bo'lib turgan bir qancha masalalarga oydinlik kiritish imkonи tug'iladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаев Ф. Хоразм шевалари. I. –Тошкент: ЎзФА, 1961. Мадраҳимов О. Ўзбек тилининг ўғуз лаҳжаси лексикаси. –Тошкент: Фан, 1973.
2. Go'ro'g'li. Toshkent-2006.
3. "Oshiqnoma" 3-kitob. Urganch -2008.
4. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Тошкент: ЎзМЭ, 2002.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А.Мадвалиев таҳрир остида. –Тошкент: ЎзМЭ, 2007.

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ELLIPSIS HODISASINING VOQEALANISHI

Ziyadullayeva Dildora G'ulomjanovna
Jizzax davlat pedagogika instituti Magistranti
dildorakomilova274@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada nutqda ellipsis turli maqsadlar bilan (masalan, iqtisod talabi bilan) yuz berishi, undan odatda uslubiy figura sifatida foydalanish, tilda esa turli sabablar bilan yuz berishi, masalan, ugra oshi (ugra bilan tayyorlangan osh) birikmasidagi osh so'zi ellipsisga uchrashi (tushib qolishi) natijasida ugra so'zi yangi ma'noga ega bo'lgani haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ellipsis, F. Ibragimova, N.M. Maxmudov, sintaktik sath, badiiy matn.

O'zbek tilida F. Ibragimova, N.M. Maxmudov aynan shu mavzuda ilmiy-tadqiqot ishlarni olib borganlar. F. Ibragimova dissertatsiyasida o'zbek tilida shu mavzu yuzasidan qilingan ishlarga to'xtalib o'tadi. U umumiy tilshunoslikdagi ellipsis masalasiga doir ta'riflarni va o'zining kuzatishlarini umumlashtirgan holda shunday yozadi: —Ellipsis tilning, asosan, sintaktik sathida tejamkorlik tamoyilining natijasi sifatida amal qiluvchi sintaktik, lingvostilistik va lingvopoetik hodisa ekanligi ma'lum bo'ladi. Badiiy matndagi ellipsisga nutq jarayonida gap bo'laklarining so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan ma'lum bir uslubiy-lingvopoetik maqsadda ongli ravishda ataylab tushirib qoldirilishi deb ta'rif berish mumkin.

—Tejamkorlik tamoyili til taraqqiyotining, tildagi evolyutsiyaning umumiyligi va asosiy omillaridan ekani juda ko'p tilshunoslar tomonidan ta'kidlangan. Tejamkorlik va ellipsis bilan bog'liq muammolar yechimini topishda rus tilshunosligida salmoqli ishlar amalga oshirilgan. Ye.S.Kubryakova til vositalarini tejash tamoyili dunyodagi turli tillarning barchasida namoyon bo'ladi. eng qudratlari ichki tamoyillardan biri ekanligini uqtirsa, A. Budagov tildagi tejamkorlik tamoyili til taraqqiyotiga aloqador emas deb hisoblaydi. Tejamkorlik tamoyilining sintaktik sathda voqelanishining natijasi o'laroq ellipsis hodisasi yuzaga keladi.

N.M. Maxmudov alohida ta'kidlaganidek, —Asosida til tejamkorligi yotadigan hodisa sifatidagi ellipsis stilistika va sintaksisda muhim o'rinni tutadi. Boshqacha aytganda, tejamkorlik tamoyilining tilning har qanday sathida voqelanishi ellipsisni yuzaga keltirmaydi, ellipsis faqat sintaktik sath hodisasi. Ammo ayrim tilshunoslar tildagi har qanday tejamkorlikni ellipsis deb hisoblaydilar. Bunda so'zlovchi yoki yozuvchining o'z nutqini elliptik tarzda shakllantirishdan ko'zda tutgan maqsadi e'tibordan soqit qilinadi. Jumladan, tilshunos A.Hojiyev shunday ta'kidlaydi: —Lingvistik iqtisod... til tizimining barcha sohalarida (fonetika, so'z yasalishi, sintaksis va b.) uchraydi, tojik tilshunosligida ham ellipsis barcha til sathlariga daxldor hodisa sifatida tadqiq etilgan. O'zbek tilida esa, F. Ibragimovaning fikricha, tovush yoki bo'g'in tushishi fonetik hodisa bo'lib, ularning ellipsisga aloqasi yo'q. Bir qator tilshunoslar ellipsis natijasida yangi so'z yasalishi mumkin, ya'ni muayyan sintaktik konstruktsiya ixchamlashib, bir so'z holiga kelishi mumkin, deb qaraydilar. Bunday ellipsislar, F. Ibragimivaning nazarida, lingvostilistik va lingvopoetik qimmatga molik bo'lmaydi, chunki hosil bo'lgan birliklar odatdagisi so'zlar sirasidan joy oladi. Bunday ellipsislar nutqiy-kommunikativ emas, balki lisoniy hodisa maqomida bo'ladi.

O'zbek tilshunosligi tarixida sintaktik strukturada gap bo'laklarining tushib qolishi, ya'ni hozirgi terminologiya bilan aytganda, ellipsis hodisasi o'tgan asrning 20-yillarida qayd etilgan. Fitrat gap bo'laklarining tushib qolishi natijasida —leksik gap (to'liqsiz gap) shakllanishini ham alohida ta'kidlaydi.

—Ellipsis (yun. *elleipsis* – tushish, tushirilish) – nutq unsurining tushib qolishi. Nutqda ellipsis turli maqsadlar bilan (masalan, iqtisod talabi bilan) yuz beradi. Undan odatda uslubiy figura sifatida foydalaniladi. Tilda esa turli sabablar bilan yuz beradi. Masalan, *ugra oshi* (ugra bilan tayyorlangan osh) birikmasidagi *osh* so'zi ellipsisiga uchrashi (tushib qolishi) natijasida *ugra* so'zi yangi ma'noga ega bo'lgan (ovqat nomiga aylangan): *Bozordan qaytishda tayyorlangan ovqat serqatiq ugra ekan*. Nutqiy ellipsis juda ko'p uchraydigan hodisa. Masalan, *Yaxshilar ko'paysin, yomon qolmasin. (odam so'zi ellipsisiga uchragan)*.

O'zbek tilshunosligida —elliptik va —to'liqsiz gap terminlariga sinonim sifatida qaraladi.

—Elliptik gap – bu to'liqsiz gap. — To'liqsiz gap – grammatic tuzilishi yoki tarkibi nuqtai nazaridan to'liq bo'lмаган (tarkibida bir yoki bir necha bo'laklari ishtiroy etmagan), lekin bu

noto‘liqlik nutqiy matn yoki vaziyat (sharoit)dan aniq sezilib turadigan gap:

Kanal. Katta kanal. O‘tgan yili chiqardik (A. Qahhor).

Olim quyosh bilan yorug‘ - odam ilm bilan (Maqol).

Yuqorida ayтиб о‘тганимиздек, ellipsis barcha tillarga hos bo‘lgan hodisa hisoblanadi. Masalan, ingliz tilida. Buni quyidagi keltirilgan ikki jumlada ko‘rish mumkin:

1) Are you going to Shiraz?

Siz Sherozga bormoqchimisiz?

2) Yes, I am (going to Shiraz)

Ha. (ha, men Serozga bormoqchiman)

Ikkinchi gapda **going to Shiraz** birikmasi tushirib qoldirilyapti. Bu ellipsis hodisasiga uchragan birikmani ko‘p nuqta orqali ifodalash mumkin. Ellipsis termini Britaniya ingliz tilida ishlatiladi. Amerika ingliz tilida esa Dots (nuqtalar) termini ishlatiladi.

Til o‘zining bevosita nutqiy aloqa vositasi bo‘lish vazifasini bajarishda, albatta, til birliklarini tejashga harakat qiladi. Lisoniy ortiqchalik tasvirning to‘liqligi, aniqligi, nutqda turli ta‘kidli ifodalarni shakllantirishga imkon bersa-da, u baribir til birliklarining, kamida, shakliy hajmdorligiga olib keladi. Bu, shubhasiz, nutqiy aloqa jarayonlarining sur’atini pasaytirish tomon yo‘l ochadi. Ana shularga ko‘ra, tejamkorlik tamoyilining voqelanishi natijasi bo‘lgan ellipsis hodisasi nutqda, xususan, badiiy nutqda ko‘p qo‘llanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hojiyev.A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug’ati. Toshkent.,2011

2. Mahmudov.N.M. O’zbek tilida ellipsis. Dissertatsiya. Toshkent.,1977

3. Ibragimova F. Badiiy matnda ellipsis va antiellipsis. Dissertatsiya. Toshkent.,2011

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Намазова Зульфия Эшкобиловна
Денаусского района Сурхандарьинской области
учительница русского языка и литературы школа 19
902489112

Аннотация: В статье рассматривается использование инновационных методов обучения русскому языку.

ключевые слова: “инновационное обучение”, “брошенный вперёд”

Объективной необходимостью в условиях современного образования становится освоение учителем и применение им на своих уроках инновационных технологий при обучении детей. Сегодня не должно быть такого учителя, который не задумывался бы над вопросами: “Как сделать урок интересным, ярким? Как увлечь ребят своим предметом? Как создать на уроке ситуацию успеха для каждого ученика?”

И это не случайно. Новая организация общества, новое отношение к жизни предъявляют и новые требования к школе. Сегодня основная цель обучения - это не только накопление учеником определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность ученика, направляемая учителем. Именно этой цели - воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

Что же такое “**инновационное обучение**” и в чём его особенности?

Инновационное обучение (от англ. innovation – нововведение) – новый подход к обучению, включающий в себя личностный подход, фундаментальность образования, творческое начало, профессионализм, использование новейших технологий.

Актуальность инновационного обучения состоит в использовании личностно-ориентированного обучения, а также поиске условий для раскрытия творческого потенциала ученика.

Основными целями инновационного обучения являются:

- развитие интеллектуальных, коммуникативных, лингвистических и творческих способностей учащихся;
- формирование личностных качеств учащихся;
- выработка умений, влияющих на учебно-познавательную деятельность и переход на уровень продуктивного творчества;
- формирование ключевых компетентностей учащихся.

Данными целями определяются и задачи инновационного обучения:

- оптимизация учебно-воспитательного процесса;
- создание обстановки сотрудничества ученика и учителя;
- выработка долговременной положительной мотивации к обучению;
- тщательный отбор материала и способов его подачи.

В основе инновационного обучения лежат следующие технологии:

- развивающее обучение;
- проблемное обучение;
- развитие критического мышления;
- технология “Метод проектов”;
- дифференцированный подход к обучению;
- создание ситуации успеха на уроке;
- информационные технологии.

По моему убеждению, одной из наиболее эффективных форм работы, формирующих личность учащегося, является метод проектов. В технологии учебного процесса происходит смещение акцентов на самостоятельность, предприимчивость, активность, изобретательность учащихся. При обобщении, закреплении и повторении учебного материала, при отработке навыков и умений его практического применения этот метод принадлежит к числу наиболее эффективных. Кратко напомню: Слово «проект» (в буквальном перево-

де с латинского – «брошенный вперёд») толкуется в словаре иностранных слов, как проект – замысел, план; разработанный план сооружения, механизма; предварительный текст какого – либо документа. Учебный проект – это возможность делать что-то интересное самостоятельно, максимально используя свои способности проявить себя, приложить свои знания, это практическая деятельность, направленная на решение интересной проблемы.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Архипова Е.В. и др. Теория и практика обучения русскому языку: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. Р.Б. Сабаткоева. — М.: Издательский центр «Академия», 2005. — С. 9.
2. Балыхина Т.М. Содержание и структура профессиональной компетенции филолога. Методологические проблемы обучения русскому языку. Дис. на соиск. уч. ст. докт. пед. наук. М.: 2000. — С. 59.
3. Баранов М.Т. и др. Методика преподавания русского языка в школе: учебник для студ. Высш. пед. учеб. заведений / Под ред. М.Т. Баранова. — М.: Издательский центр «Академия», 200. — 368 с.

SOME PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH AT SCHOOL.

*Mirjalol Abdurahimov
an English teacher of the secondary
school # 34 in Chust district,
Namangan region. E-mail: jalol1988@gmail.com*

Annotation. The article examines a number of problems of teaching English at school associated with violations of the integrity and functioning of the methodological system. The author proposes a solution to these problems both at the organizational and content levels.

Key words: methodical system, method, teaching English at school, goals and objectives, conditions, content selection, organization of content, methods and techniques; pedagogy; history of pedagogy and education; theory and methods of teaching and education (by subject area).

The importance of proficiency in a foreign language (FL) for a modern specialist of any non-linguistic specialty is dictated by time and is reflected in the requirements of program documents, where a foreign language appears as a federal component of the state educational standard. This importance should also be reflected in the end result of the training. Moreover, modern requirements for the level of professional training of a specialist in terms of proficiency in a foreign language presuppose not only the ability to understand written and oral speech, as well as write and speak, but also the ability to act effectively in a foreign language communication, which implies a significantly higher level of linguistic and speech and out-of-language training. But the practice of teaching foreign language to students shows that there are a number of different-level problems that affect the organization of the learning process, and its content, and the final result. The unsatisfactory quality of the latter was the reason for writing this article, the purpose of which, as possible, as fully as possible to reveal the problems existing in the indicated area, which will allow in the future to outline ways of solving them. It seems important to note that the problems of teaching foreign language in a non-specialized (non-linguistic) school are not random, isolated, they are a manifestation of systemic disorders. The teacher and the student interact in the classroom within the framework of a methodological system consisting of generalized elements, on the basis of which a specific teaching method (or technology) is built (IL Bim [1], GA Kitaygorodskaya [2]). The methodological system dictates the choice of the teaching method depending on the learning goals and the conditions in which the achievement of these goals is expected. Communication takes place about the content of the educational material, organized in a certain way, and through a flexible (which is desirable) system of methods and techniques aimed at the assimilation of this material by students and the ability to use it in various types of speech activity. Any specific educational process includes all the elements of the methodological system and relates to it as real and ideal, as particular and general. One way to test the effectiveness of the educational process is to consider it in terms of compliance with the ideal methodological system. Knowledge of foreign languages implies both expanded use of the Internet as a source of additional information for replenishing the baggage of professional knowledge, and real opportunities to travel abroad, both to improve their language training, and for professional internships and study in foreign educational institutions, as well as other opportunities, which can ultimately contribute to rapid career growth. Career growth, as shown by modern sociological studies, occupies one of the first places in the ranking of the life aspirations of young people. But all this, unfortunately, for certain reasons and contrary to expectations, does not contribute to the formation of internal motivation in students. The only real way to increase the motivation of students is to form their interest in classes by methodological means, that is, the creation of external motivation, which, as you know, is much less effective than internal. The problem of motivation is very relevant today and requires a separate study beyond the scope of this article. In quantitative terms, there is often an unacceptably large number of students in the group. Even in a school where the division of academic groups into linguistic groups is practiced, the number of students reaches twenty people in one group. But there are universities in which academic groups of 30–40 students are not divided into language groups.

In such conditions, one can only talk about the language, and not give knowledge, form skills and bring them to automatism. All this shows a significant discrepancy between the fundamental

elements of the methodological system. A student who comprehends a foreign language at the level and in conditions professional foreign language discourse, must have good basic (school) language and speech training; have an understanding of speech strategies and speech etiquette; have a sufficiently developed abstract (logical) thinking; have a broad background knowledge of the world around them; possess knowledge of the culture of the country (countries) of the target language - all this to the extent necessary and sufficient for a discursive foreign language teaching, the average university student does not possess. It means that such training is impossible - it is quite real. But for successful, effective, and not fictitious training in professional foreign language discourse requires a solution to the problems discussed in detail in this article, and also a revision of the learning objectives of the FL to be achieved at the general education level. Obviously, the revision of the goals will entail a change filling of all elements of the methodological system. All of the above allows us to conclude that the real process of teaching foreign language in general and professional foreign language discourse in particular in conditions a non-linguistic university has significant systemic shortcomings, that is, its main elements do not meet the requirements of the methodological system. The main disadvantage is the mismatch of goals and conditions of training, and the teacher's ability to influence the structure and content of these subsystems is reduced to a minimum due to their essential features and objectively specified nature. The teacher is also given the content of the educational material and its organization. But in this respect, the teacher is more free, although limited. material of a specific educational and methodological complex or work program. The teacher can express himself most fully in terms of creative use of teaching aids, forms and methods of interaction with students. But due to the reasons considered in the article, this can only to some extent affect the efficiency and quality of the learning process for foreign languages at schools .

References:

1. Bim IL Methods of teaching foreign languages as a science and problems of a school textbook. - M., 1977 .-- 202 p.
2. Kitaygorodskaya GA Intensive teaching of foreign languages: theory and practice. - M .: Rus. yaz., 1992 .-- 254 p.

ALISHER NAVOIYNING "SAB'AI SAYYOR" DOSTONIDA RANG SEMALI LEKSEMALARING TASNIFI

*Jalilova Dilorom Abdug'afforovna
Toshkent shahar Chilonzor tumani 195-A mактабning
она тили va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada rang semali leksemalar tasnifi xususida qisaqcha fikrlar bayon qilingan. Maqola til tarixi masalalari bilan aloqador bo'lib, unda masala Alisher Navoiyning "Sab'ai sayyor" dostonida qo'llanilgan sifatlar misolida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: sifat, rang, sema, tasnif, belgi, ekspressivlik, ottenka

Til vositalari va ulardan o'rini, to'gri foydalanish har bir so'zlovchi nutqining qay darajada ekanligini ko'rsatib beradi. Turkiy tillarning asoschisi bo'l mish Alisher Navoiy o'zining "Xamsa" to'plamiga mansub bo'lган "Sab'ai sayyor" dostonida sifat leksemalaridan, ayniqsa, rang-tus sifat leksemalaridan foydalanilganini guvohi bo'lamiz.

Rang-tus bildiruvchi sifatlar –predmetning belgi alomatlaridan biri rang-tusdir. Bir turkum sifatlar predmetning ana shu belgisini ifodalash uchun qo'llanadi.

Dostonda rang-tusni bildiruvchi sifatlar juda ko'p o'rinnarda qo'llanganiga guvoh bo'lamiz. Chunki shoh Bahrom haftaning yetti kunida yetti xil rangdagi qasrda yetti yo'lovchidan turli xil rivoyatlarni tinglaydi. Ana shu ranglarni birma bir kuzatadigan bo'lsak, qorong'ulikdan yorug'likka qarab o'zgarib boradi. Bu esa har bir qo'llangan rang-tus bildiruvchi sifatning semantik va morfologik tomondan ahamiyatini ko'rsatib beradi. Dastavval, rang – tus sifatlari orasida badiiy ijodda eng faol leksemaldan bo'l mish, *oq* va *qora* sifat leksemalari xususida to'xtalmoqchimiz. *Qora* sifat leksemasi nutqda faqat predmetning rangini ko'rsatish maqsadida qo'llanganda, emotisional – ekspressivlikdan xoli bo'ladi, uning vazifikasi rang to'g'risida xabar, ma'lumot berish bilangina cheklanadi. Nafaqat qora sifat leksemasi, balki barcha rang – tus sifatlariga ham xuddi shu fikrni aytish mumkin.

Qora leksemasi so'zlovchi yoki yozuvchining o'z nutqi qaratilgan shaxsga bo'lган munosabati nuqtai – nazaridan matnga bog'liq holda ijobiy yoki salbiy ekspressivlikni ifodalashi mumkin.¹ Bu leksema inson organizmining yuqori qismida joylashgan a'zolar (soch, qosh, ko'z)ni tasvirlash maqsadida qo'llanganda rang ma'nosiga ijobiylik semasini ham kiritadi:

Boshig'a solib ul *qaro* gisu,

Har tuki soyu bir qaro qayg'u. ("Sab'ai sayyor" dostonidan)

Ushbu dostondan keltirilgan parchada qora leksemasi gisu-mumtoz adabiyotda soch ma'nosida qo'llanuvchi so'z oldidan keltiriladi va yuqorida aytganimizdek ijobiylik ma'nosini yuklaydi.

Ko'runub gard yo *qaro* ko'ziga,

Bir nafas kelmay el aro o'ziga. ("Sab'ai sayyor" dostonidan)

Keltirilgan misollarda mualliflarning o'zlarini tasvirlayotgan kishilarga bo'lган ijobiy munosabati ularga tegishli bo'lган a'zolarning belgilarini sifatlashlar yordamida keltirish orqali ifodalamoqda. Demak, *qora* leksemasi buo'rinda rang – tusni bildirishdan tashqari muallifning kayfiyatini, mehr – muhabbatini ham ma'lum darajada bildirib kelayotir. Umuman, *qosh*, *ko'z*, *soch* kabi a'zolarga nisbatan *qora* leksemasi epitet sifatida qo'llanganda ijobiy munosabat semasi ma'lum darajada aks etadi.

Zafar Pardayevning "O'zbek tilida sifatlarning semantik – uslubiy xususiyatlari" nomli ilmiy monografiyasida *qora* leksemasining tilimizda quyidagi okkazional semalarni ifodalashi mumkinligi e'tirof etilgan: motam, qayg'u, kun, kunning ma'lum vaqt, yorug'lik – qorong'ulik darajasi kabi. Tadqiqotda olim *qora* leksemasining yigirmaga yaqin semasi xususida fikr bildirib o'tgan.²

Shuningdek, *qora* sifat leksemasi she'riyatda *oq* sifat leksemasi bilan qarshilantirilgan holda, keng uslubiy ma'nolarda qo'llaniladi.

Oq va *qora* rang – tus sifatlarining poetik nutqda uslubiy vazifa bajarish ko'lami nihoyatda keng.

¹ Rahmatullayev Sh. O'zbektiliningizohlifrazeologiklug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978. – 408 b.

² Pardayev Z. O'zbektilidasifatlarningsemantik – uslubiyxususiyatlari. – Samarqand: SamDU Unashri, 2007. 36 – 44 – betlar.

She'riyatda har bir shoir *oq* va *qora* leksemalarini qo'llashda ma'lum bir ma'no nozikliklarini, okkazional semalarni ifodalashni ko'zda tutadi. Shunisi xarakterliki, poetik matnlarda insoniy munosabatlar rang – tus bildiruvchi sifat leksemalar vositasida aniq, lo'nda va obrazli tarzda ifodalanadi. *Oq* leksemasini qo'llashda insonga xos bo'lgan barcha ijobiy jihatlar nazarda tutilsa, *qora* leksemasini qo'llashda esa buning tamomila aksi tushuniladi. Ularni poetik nutqda, hatto bir bayt doirasida qarama – qarshi qo'llash esa fikrni aniq ifodalash, mazmunni kuchaytirish, ta'sirchanlikni oshirish imkonini yaratadi.

Badiiy adabiyotda boshqa rang – tus sifatlari ham keng uslubiy ma'noda qo'llaniladi. Chunonchi, *qizil* sifat leksemasi xususida ham shuni aytish mumkin. Bu leksema xuddi *qora* va *oq* sifat leksemalari kabi juda ko'p ramziy ma'nolarda qo'llanilgan.

Oqizib ko'zdin oncha gulgundan yosh,

Kim shafaq ichra qolib oy-u quyosh. ("Sab'ai sayyor" dostonidan 107-bet)

Yuqorida keltirilgan parchada gulgundan sifat leksemasi ko'z yoshining belgisi sifatida qo'llaniladi. *Gulgundan qizil* leksemaning tarixiy varianti hisoblanadi.

Bundan tashqari ushbu dostonda gulgom (gulrang), sandali, kofuri (*oq*), zardvash (sariq), xazro (yashil), binafshagun kabi rang-tusni bildiruvchi sifatlar qo'llanilgan. Har bir sifat leksemasi o'ziga xos ma'no nozikliklariga ega hisoblanadi. Umuman olganda, tilimizda rang – tus bildiruvchi sifat leksemalar har xil so'zlar bilan birikib, epitet vazifasida kelishi va turli uslubiy maqsadlarda qo'llanilishi keng tarqalgan. Yuqorida biz tilimizda faol qo'llaniluvchi rang – tus ifodalashga xizmat qiladigan *qora*, *oq*, *qizil*, *sariq*, sifat leksemalarning semantik strukturasi va uslubiy xususiyatlari haqida fikr yuritishga harakat qildik. Kelgusida rang – tus bildiruvchi sifat leksemalarni yaxlit holda uzviy tahlil usulida tadqiq etish o'zbek tili semasiologiyasi, leksikologiyasi va uslubiyatining ko'plab dolzarb muammolarini hal etishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pardayev Z. O'zbek tilida sifatlarning semantik – uslubiy xususiyatlari. – Samarqand: SamDU nashri, 2007. 36 – 44 – betlar.
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tiliningizohlfrazeologiklug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978. – 408 b.
3. Сайфуллаева Р. ва бошқалар Ҳозирги ўзбек адабий тили, - Тошкент, 2009.

ДАРС МАШҒУЛОТЛАРИ - МУАММОЛАР ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМИ

*Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Тилларни ўқитиши” кафедраси катта
ўқитувчиси (PhD) И.Б.Маттиев
+998932240076*

*iilhom_matiiev@gmail.us
Самарқанд давлат университети
мустақил тадқиқотчиси А.Э.Эрназаров
+998979144037
ern_alisher@mail.ru*

Аннотация: Ушбу мақолада олий таълим муассасаларида ўқитиладиган барча фанлардан ўқув машғулотларини ташкил этиш, улар асосида таълим олувчиларнинг интелектуал қобилияtlарини ривожлантиришда замонавий талабларга, педагогик ва ахборот технологияларга алоҳида эътибор қаратиш лозимлиги масалалари борасида сўз юритилган.

Калит сўзлар: такомиллаштириш, халқаро стандартлар, ривожлантириш, кўникма, малака, шакллантириш, йўналтирилган, мақсад, вазифалар, мазмун, шакл, метод, технология, воситалар, ўзлаштириш, жорий этиш, жараён, билим.

Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасидаги устувор вазифаларга мос ҳолда, кадрлар тайёрлашнинг маъно-мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиши, халқаро стандартлар даражасида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелда **“Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги ПҚ-2909-сон қарорида белгиланган вазифалар қаторида ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган энг замонавий педагогик технологиялар, таълим дастурлари ва ўқув-методик материалларини кенг жорий этиш энг муҳим вазифалар этиб белгиланди.

Бу ўз навбатида олий таълим муассасаларидан ўқитиладиган барча фанлардан ўқув машғулотларини ташкил этиш ва улар асосида таълим олувчиларнинг интелектуал қобилияtlарини ривожлантиришда замонавий талабларга, педагогик ва ахборот технологияларига алоҳида эътибор қаратиш лозимлигини тақозо этади. Мазкур технологияларнинг асосий моҳияти таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш бўлиб, унинг асосида ўқув машғулотларини ташкил этиш ва бошқаришда уларнинг ҳаётий тажрибаси, эҳтиёжи, қизиқиши ҳамда имкониятларига таянилади.

Ушбу долзарб вазифаларни амалга ошириш орқали малакали мутахассисларни тайёрлашда олий таълим муассасаларида янгича ёндашувларни ишлаб чиқиши муҳим хисобланади. Бу вазифаларни амалга оширишда хориж тажрибаларидан самарали фойдаланиш ва улар асосида ўқув машғулотларини ташкил этиш лозим. Ўқув машғулоти педагогик ижодкорликнинг асосий майдони бўлиб, уни ташкил қилиш ва бошқаришга тўғри, янгича муносабат керак, бу жараёнда педагоглар олдида муҳим бир масала туради, у ҳам бўлса таълим олувчиларни билим олишга ҳамда уларни педагоглар билан ҳамкорликда ишлашга, касб билимлари ва кўникмаларини узлуксиз чукурлаштириш орқали ўқув машғулотлари сифатига эътибор беришга жалб қиласи.

Ўқув машғулотларининг сифати, уларнинг мақсадини, вазифаларини, мазмунини, шакл, метод, технология ва воситаларини тўғри танлашга, бунга ҳамкорликда эришиш учун ўқув материалларини эгаллашга таълим олувчиларни сафарбар этишга кўп жиҳатдан боғлиқ. Ҳар бир ўқув машғулоти уларда ўқиши кўникмаларини шакллантиришга, дарслидан, ўқув қўлланмалардан, қўшимча адабиётлардан керакли ахборотларни мустақил топишга йўналтирилган бўлиши лозим.

Ўқув машғулотларининг сифати ўқилаётган, таҳлил қилинаётган мавзуларга педагогнинг масъулият билан ёндашиши, ушбу мавзуларнинг мазмунини таълим олувчиларга етказишга қаратилган маҳорати, унинг машғулотларни буғунги кун талаблари асосида ташкил этиш ва бошқариш услубий фаолияти билан белгиланади. У мавзуларни ёритиш учун, уларнинг муҳим бўлган назария билан асосланганлиги, фикрларни мантиқан

боғланганлигини тушунтира олса, маълум мақсадга эришган бўлади. Бунинг учун замонавий ўқитиш восита ва қуролларидан фойдаланиш, педагогик технология имкониятлари ва усуллари асосида мавзуни ёритиш муҳим ҳисобланади.

Жумладан, ўқув машғулотларида муаммоли, модулли, лойиҳалаш, эвристик ҳамда ҳамкорликда ўқитиш технологияларидан фойдаланиш таълим олувчиларни ижодий ва мустақил фикр юритишга ўргатиш, мустакиллигини ошириш, уларда ўз қобилияtlарига бўлган ишончини мустаҳкамлаш, маъсулият ҳиссини шакллантиришни кўзда тутади. Бу технологиялар таълим олувчиларнинг берилган топшириқларни сифатли бажаришга, ўқув материалларини пухта ўзлаштиришга замин тайёрлайди. Мазкур технологияларнинг гурухларда ўқитиш, кичик гурухларда ижодий изланишни ташкил этиш усулларидан фойдаланиш учун педагог хар бир усулнинг мақсадини англаган ҳолда муаммоли ўқув топшириқларини тузиши ва улардан ўз ўрнида фойдаланиш йўлларини белгилаши лозим.

Бугунги кун талаблари ўқув машғулотлари сифатини ошириш масаласига янгича ёндашишни, бажарилган ишлар билан чекланмасдан, уни мунтазам равища таомиллаштириш, янги услуб ва шаклларини ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга жорий этиш вазифаларини кўймоқда. Жумладан, олий таълим муассасаларида ўқитиладиган барча фанлар бўйича ўқув машғулотларини янги муаммоли масалалар, топшириқлар, вазифалар билан бойитиш устида иш олиб бориш бош масалалардан бирига айланмоқда .

Хар бир таълим йўналиши бўйича: ўқув машғулотлари жараёнининг мантиқий-тузилиш шаклини (ўқув машғулотларини ташкил этишда кетма-кетлик) аниқлаш, уларни бевосита ҳаёт талабларига мослаштириш, муаммоли топшириқларни тузиш, улар асосида услубий тавсиялар ва кўрсатмаларни тайёрлаш, педагогик технологияларнинг замонавий турлари ни кўллаш, тажрибадан ўтказиш, натижаларига қараб, ўқув жараёнига жорий этиш, шу тариқа таълим олувчиларда касбий кўникма ва малакаларни шакллантириш ҳамда ривожлантиришга эришиш, педагоглар фаолиятини рафбатлантиришда барчага бир хил ёндашиш тамойилларидан воз кечиши, унинг ўрнига фаоллигига ҳамда машғулотлар сифатини оширишга тааллуқли бўлган муайян ишининг сифати, ҳажмига қараб, моддий-маънавий рафбатлантириш лозим.

Бу борада, яъни ўқув машғулоти сифатини янги босқичга кўтариш мақсадида қўйидагиларни амалга ошириш лозим деб ҳисоблаймиз: ўқитиладиган барча фанлар бўйича тайёрланган топшириқлар асосида ўқув машғулотларини ташкил этиш ва бошқариш, фанлар бўйича муаммоли топшириқларни тайёрлашга малакали мутахассисларини жалб этиш, уларни тайёрлаш жараёнида муайян йўналиш бўйича фан, техника ва технология соҳаларида дунё миқёсида тан олинган янгиликлар, йўналишлар бўйича нашр этилган янги авлод адабиётларининг мазмун ва моҳиятини акс эттириш ва бошқалар.

Замонавий ўқув машғулотлари факат ўқитишнинг метод ва шакллари билан чекланиб қолмай, балки таълим-тарбия, ривожлантириш мақсадларини амалга ошириш, педагог ва таълим олувчилар фаолиятида ҳамкорликни рўёбга чиқаришни талаб қиласди. Ўқув машғулотларининг қандай бўлиши, педагогларнинг ижодкорлигига ва маҳоратига боғлиқ.

Таълим олувчиларнинг билим эгаллаш жараёнини ташкил этиш учун педагоглар ўқув машғулотларидағи тескари алоқаларни амалга ошириш керак. Бундай маҳоратга у таълим олувчилар билан мулоқат қилганда кузатувчанлиги, яхши ривожланган тасаввур ва чукур мулоҳазали бўлгандагина эришади. Бунда тажрибали педагоглар паст ўзлаштирувчи таълим олувчиларни қўйидаги даражаларга ажратиши мумкин: билиш доираси паст (дикқатсиз, хотираси ёмон, фикрлаш, мулоҳаза юритиш доираси яхши ривожланмаган), эмоционал-иродалигидаги камчиликлар (паст, ортиқча ҳаяжон, қунт ўйқлиги), шахсий сифатларнинг яхши шаклланмаганлиги (билим олишга қизиқиш, мустақил иш юритиш, жавобгарлик, маъсулият).

Ўқув машғулотлари таълим олувчиларда самарали меҳнат фаолиятини амалга ошириш имкониятини таъминлаш мақсадида, уни ўқитиш ҳамда тарбиялашга қаратилган мақсадли, таълим-тарбия масалаларини ҳал қилишнинг амалий ва қулай шакли, педагог томонидан аниқ мақсад ва вазифаларни кўзлаб, белгиланган вақт ичida таълим олувчиларга давлат таълим стандартлари, фан дастури, дарслик, ўқув-услубий қўлланмалар, дидактик материаллар, ноанъанавий педагогик усуллар, услублар, ўқитишнинг педагогик ва ахборот-коммуникация технологиялари орқали амалга ошириладиган бир бутун жараён бўлиб, унинг моҳияти инсон томонидан тўплланган тажриба, билим, малака ва кўникмаларни ўсиб

келаётган ёш авлодга беришдан иборат бўлиб, мақсади, мазмуни, усуллари, тамойиллари, ташкилий шакллари ва таркибий қисмлари биргалиқда намоён бўлади.

Ўқув машғулотининг асосий мақсад ва вазифаларига қўйидагилар киради: асосий эътиборни мақсад ва вазифаларни аниқлашга қаратиш, педагог ва таълим олувчиларнинг самарали ҳамкорлигини йўлга қўйиш, илфор педагогик технология ва улар асосида яратилган интерфаол усуллардан фойдаланиш, натижаларини баҳолаш тизимини такомиллаштириш, унинг барча шаклларини янги техника ва технология ютуқларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш ва амалга ошириш, таълим олувчиларда мустақил фикрлаш, ижодий қобилият ҳамда касбий маҳоратларини замон талаблари даражасида шакллантириш, ўқув машғулотларини ноанъанавий ўқиши ва илмий-тадқиқот ишлари билан узвий ҳамда уз-луксиз алоқасини яратиш, касбий, иқтисодий, тафаккур этиш, маънавий қизиқишларни уйғотиш, мустақил тарзда керакли маълумотларни йиғиш, муаммони аниқлаш, ечимларини топиш, олинган билим, малака ва кўнникмаларни танқидий таҳлил этиш ва уларни янги вазифаларни ҳал этишда қўллаш, ташкилий, психологик-педагогик, ўқув-услубий, ахборот, моддий-техник таъминотни ўз ичига олувчи ўқув машғулотлари тизимини яратиш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // «Халқ сўзи», 2017 йил. 8-февраль. № 28 (6722) // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107036
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. Тошкент ш., 2017 йил 20 апрель, ПҚ-2909-сон. “Халқ сўзи” газетаси. 2017 йил 21 апрель. 79 (6773)-сон.
3. Абдукудусов О.А. Олий таълим муассасалари рақобатбардош мутахассислар тайёрлаш йўлида. //Ж. Kasb-hunar taTimi.- 2000. - №1.
4. Рахимов О.Д., Тургунов О.М. ва б. Замонавий таълим технологиялари. /Тошкент, «Фан ва технологиялар» нашриёти, 2013й, 170б.
5. С. Сафаев Н. Психологические особенности национального самосознания студенческой молодёжи. Дис....д-ра..пед. наук. – Т., 2006.
6. <http://www.aahb.org/>

ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА СИФАТ ВА САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ

*Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
“Тилларни ўқитиши” кафедраси катта
ўқитувчиси (PhD) И.Б.Маттиев
+998932240076*

ilhom_matiiev@gmail.us

*Самарқанд давлат университети
мустақил тадқиқотчиси А.Э.Эрназаров
+998979144037*

ern_alisher@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада ўқитиши жараёнида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир технология педагог ва талаба ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил этиши, ижобий натижа олишга, талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ижодий ишлашига, таҳлил ва хулоса қила олишларига, ўз-ўзини баҳолай олишига, педагог эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит яратишига қаратилган бўлиши лозимлиги масалалари борасида сўз юритилган.

Калит сўзлар: ижтимоий-иқтисодий, педагогик технологиялар, таълим дастурлари, белгилаш, назорат, баҳолаш, жараён, тизим, хусусиятлар, ўрганмоқ, танишмоқ, лойиха, таксономия.

Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш борасидаги устувор вазифаларга мос ҳолда, кадрлар тайёрлашнинг маъно-мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш, халқаро стандартлар даражасида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелда “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сон қарорида белгиланган вазифалар қаторида ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган энг замонавий педагогик технологиялар, таълим дастурлари ва ўқув-методик материалларни кенг жорий этиш энг муҳим вазифалар этиб белгиланди.

Фанларни ўқитиши сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида, педагогик технологияларни ахборот технологиялар имкониятлари асосида - маъруза, амалий ва лаборатория машғулотларининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда комплекс ҳолда қўллаш тавсия этилади.

Ўрганилаётган материалларнинг ўқув соатлари миқдори ҳисобга олинган ҳолда мавзу блокларига ажратилади, ҳар бир маъруза мавзу блокига 2-8 ўқув соати оралиғида вакт ажратилади ҳамда ушбу мавзу блокига мос амалий ва лаборатория машғулотлари мазмуни ҳамда ҳажми белгиланади. Бу усулда мавзуни ўрганишдаги узвийлик тўла сақланади ва талабаларда малака ҳамда кўнікмаларни мақсадли шакллантириш имконияти кучаяди. Бугунги кунда таълим соҳасида фанларни ўқитиши, таълим-тарбия, ўзлаштирилган билимлар даражасини замонавий педагогик технологияларга суюнган ҳолда ташкил қилиш, баҳолаш, фанлар бўйича янги фан дастурларини яратиш муҳим муаммолардан биридир.

Ҳозирда ўқув машғулоти мақсади умумий ҳолда белгиланади, шунинг учун ҳам эришган натижани баҳолаш қийин. Бундай умумий мақсадни белгилаш педагогик технологияни қониқтира олмайди. Бу технологиялар ўқув машғулоти мақсадини белгилашда аниқлик бўлишини талаб этади. Аниқ мақсадларни белгилаш назорат ва баҳолаш ишини енгиллаштиради. Шунинг учун ҳам педагогик технологияларни қўллашдаги биринчи қадам, бу аниқлаштирилган мақсадларни ишлаб чиқиш. Бу технологияларнинг ишланишида асосий эътибор охирги натижага қаратилган бўлади ва қуйидаги изчилликда ишлаб чиқилади: аниқлаштирилган ўқув мақсадларини ишлаб чиқиш ва уларни гурухларга ажратиш, ўқув мақсадларини назорат иши ва тест вазифаларига ўтказиш, мақсадга эришиш йўлини ва усулларни танлаш, натижани баҳолаш ва ўзлаштириш даражасини аниқлаш.

Аниқлаштирилган мақсадли лойихада педагог аниқ тушунчалардан фойдаланиши лозим. Бунинг учун аниқ ва мавҳум тушунчаларни ажратади олиши керак. Масалан: Мавҳум

тушунчалар: ўрганмоқ, танишмоқ, кўриб чиқмоқ, тасаввур ҳосил қилмоқ, тушунча ҳосил қилмоқ. Аниқ тушунчалар: белгилаб чиқмоқ, гурухларга ажратиш, тузиш, ёддан айтиш, изоҳ бериш, масала ечиш, чизиш.

Бугунги кунда ўқув мақсадларини белгилашнинг кўплаб таксономиялари мавжуд. Лекин, дунёда кўпчилик олимлар томонидан тан олинган таксономия бу, Б.Блумнинг ўқув мақсадлари таксономиясидир. Таксономияда тушунчалар одатда соддадан мураккабга қараб жойлаштирилади. Блум таксономиясида ҳам худди шундай. Бу таксономия олтига категориядан иборат бўлиб, улар билиш, тушуниш, қўллаш, анализ, синтез ва баҳолаш категорияларидир.

Билиш категорияси объект, ҳодиса, воқеа, жараёнларнинг номини билиш, уларга таъриф бериш билан боғлик. Масалан, "Бино ва иншоотларни барпо этишда пардозлаш ишлари" мавзуси бўйича билиш категориясига қуйидаги мақсадларни ишлаб чиқиш мумкин: талаба бино ва иншоотларни барпо этишда пардозлаш ишлари ҳақида гапириб беради.

Тушуниш категорияси нарса ва ҳодисаларнинг мазмун-моҳиятини тушуниш, оғзаки нутқни ёзма нутқга ўтказиш, ўрганган билимларини ўз сўзи билан гапириб бериш, мустақил равишда мисоллар келтириш билан боғлик. Масалан, талаба бино ва иншоотларни барпо этишда пардозлаш ишлари технологияси босқичлари ҳақида гапириб беради, бино ва иншоотларни барпо этишда пардозлаш ишларига қўйиладиган замонавий талаблар ҳақида фикр юритади.

Қўллаш категорияси назарий билимларни амалиётда қўллаш билан боғлик. Масалан, талаба клейстер, елимлар ва мастикалардан фойдаланади. Ушбу мақсадга эришиш учун албатта маҳсус шароитлар керак бўлади, яъни, масалан, талабанинг ўзи мустақил равишда гулқоғозларни деворга ёпиширига олади.

Юқорида кўрсатиб ўтган учта турдаги мақсадга эришиш учун анъанавий ўқитиш шакл ва усулларидан (маъруза, сухбат, кўргазмали усуллар, машқлар, назорат топширикларини бажариш) фойдаланиш мумкин. Чунки, бу мақсадлар аниқ назарий билим бериш билан боғлик. Блум таксономиядасиги қолган уч категория ўз моҳиятига кўра мураккаб бўлиб, улар талабаларнинг мустақил фикрлашини талаб этади.

Анализ (таҳлил қилиш) категорияси предмет, нарса ва ҳодисаларни таққослаш ва шу асосида қандайдир бир хуносага келишни билдиради. Масалан, талаба турли гулқоғозларни ва уларнинг сифатини таққослайди.

Синтез (умумлаштириш) категорияси нарса, ҳодиса, жараёнларнинг умумий жиҳатларини топиш, уларни классификациясини яратиш, муаммоларнинг ечимини топиш билан боғлик. Масалан: талаба юқоридаги мавзу ишларига оид турли муаммоларни ҳал қиласди.

Блум таксономиясидаги мураккаб категория бу баҳолашдир. Қачон биз қандайдир бир предмет, ҳодиса, жараён ёки воқеага баҳо беришимиз мумкин? Уни тўлиқ ўрганиб, амалиётда синаб, салбий ва ижобий томонларини таққослаганимизда. Бунда талаба юқоридаги мавзу ишларига баҳо беради.

Аниқлаштирилган ўқув мақсадларини дастлаб қандай назорат иши орқали текширилиши аниқланиши керак. Мақсаддан келиб чиқкан ҳолда тест ва назорат ишлари танланади. Танланган назорат ҳар бир мақсад учун алоҳида қўлланилади. Масалан, биринчи қўйилган мақсад учун алоҳида, кейинги мақсадга эришиш учун алоҳида назорат иши топилиши керак. Барча назорат ишлари умумлаштирилиб охирги баҳолаш маълум қилинади.

Ўқитиш жараённида, мақсад бўйича кафолатланган натижага эришишда қўлланиладиган ҳар бир технология педагог ва талаба ўртасида ҳамкорлик фаолиятини ташкил этишга, ижобий натижага олишга, талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ижодий ишлашига, таҳлил ва хуроса қила олишларига, ўз-ўзини баҳолай олишига, педагог эса уларнинг бундай фаолиятлари учун имконият ва шароит яратишига қаратилган бўлиши лозим.

Педагог ва талабанинг мақсаддан натижага эришишда қандай технологияни танлашлари улар ихтиёрида, чунки, уларнинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган, бунда талабаларнинг билим савияси, гурух характеристи, шароитга қараб ишлатиладиган технология танланади. Шу билан бир қаторда, ўқитиш жараёнини олдиндан лойиҳалаштириш зарур, бу жараённида педагог фаннинг ўзига хос томонини, мавжуд моддий-маънавий шарт-шароитларни, талабаларнинг имконият ва эҳтиёжини ҳамда уларнинг ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил эта олиш қобилияtlарини ҳисобга олиши керак. Шундагина керакли ва кафолатланган натижага эришиш мумкин.

Педагог томонидан ўқув машғулотини яхлит ҳолатда кўра билиш ва уни тасаввур этиш учун ўқув машғулоти жараёнини лойиҳалаштириб олишда у ўқув машғулотининг технологик харитасини тузиб олиши лозим. Бу харита ҳар бир мавзу, машғулот учун ўқитилаётган фаннинг хусусиятидан, талабаларнинг имкониятидан келиб чиқиб тузилади. Ҳар бир ўқув машғулотининг турли, қизиқарли бўлиши мазкур жараённинг лойиҳалаштирилган технологик харитасига боғлик.

Ушбу долзарб вазифаларни амалга ошириш орқали малакали мутахассисларни тайёрлашда олий таълим муассасаларида янгича ёндашувларни ишлаб чиқиш муҳим ҳисобланади. Бу вазифаларни амалга оширишда хориж тажрибаларидан самарали фойдаланиш ва улар асосида ўқув машғулотларини ташкил этиш лозим. Чунки, ўқув машғулоти педагогик ижодкорликнинг асосий майдони бўлиб, уни ташкил қилиш ва бошқаришга тўғри, янгича муносабат керак, бу жараёнда педагоглар олдида муҳим бир масала туради, у ҳам бўлса таълим олувчиларни билим олишга ҳамда уларни педагоглар билан ҳамкорлиқда ишлашга, касб билимлари ва кўникмаларини узлуксиз чуқурлаштириш орқали ўқув машғулотлари сифатига эътибор беришга жалб қиласи.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // «Халқ сўзи», 2017 йил. 8-февраль. № 28 (6722) // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107036
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. Тошкент ш., 2017 йил 20 апрель, ПҚ-2909-сон. “Халқ сўзи” газетаси. 2017 йил 21 апрель. 79 (6773)-сон.
3. Рўзиев Р. Соғлом турмуш тарзини ривожлантириш ва такомиллаштириш – акмеологиянинг асосий омили: Ёшларнинг акмеологик қарашларини ривожлантиришда соғлом турмуш тарзининг ўрни // Ҳалқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Т., Фалсафа ва ҳукуқ инс-ти. 2008.
4. Соғлом турмуш тарзи асослари ва оила: ўқитувчилар учун методик қўлланма. – Тошкент., Format print, 2007. – 126 б.
5. American Journal of Health Promotion. Accessed 2009 Feb 4. <http://www.healthpromotionjournal.com/>
6. <http://www.aahb.org/>

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(7-қисм)

**Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев**

Эълон қилиш муддати: 30.08.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000